

สมุดไทยและโบราณ

ระยอง
สมุทรไทยและใบลาน

2

บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC)

สถานที่บนโลกใบนี้ ไม่ว่าจะที่ใดก็ตามมักมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ซ่อนอยู่เสมอ และประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่นั้นก็มักมีที่มาจากศิลปวัฒนธรรม ในแต่ละยุคสมัย ดังเช่น จังหวัดระยอง ที่ไม่เพียงแต่เป็นเมืองอุตสาหกรรม แต่จังหวัดแห่งนี้ยังมีทั้งเสน่ห์และความหลากหลายทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม สถานที่ท่องเที่ยว อาหารพื้นถิ่น และวิถีชีวิตชุมชนที่น่าค้นหา ให้นำไปศึกษาเรียนรู้ได้อีกมากมาย

ปัจจุบันประชากรจากหลาย ๆ จังหวัดได้เคลื่อนย้ายสู่เมืองใหญ่ ความผูกพัน และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตนจึงลดเลือนหายไปตามกาลเวลา โครงการ 'เส้นทางแห่งความสุข' ด้วยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยศิลปากร จึงจัดตั้งขึ้นเพื่อค้นหาความเป็นมาและตัวตนของ จังหวัดระยอง พร้อมเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดสู่ประชาชน โดยมุ่งหวังว่าจังหวัดระยองจะเป็นเมืองต้นแบบที่ทำให้เมืองรองต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยหันกลับมาสนใจความเป็นพื้นถิ่นและรากเหง้า จนเกิดการ พัฒนาอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การต่อยอดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ในที่สุด

พวกเราได้อยู่ในจังหวัดที่ดี ต้องถือเป็นความสุข แล้วความสุขนั้น คือ ความสุขที่ทุกคนได้ค้นหาและเจอตัวตน พร้อมความภาคภูมิใจ ในถิ่นฐานของตัวเอง

นายสุพัฒน์พงษ์ พันธุ์มีไชว้

รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน
อดีตรองอธิบดีกรมเจ้าหน้าทีบริหารและกรรมการผู้จัดการใหญ่

บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน)

บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC)

บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC) ในฐานะแกนนำธุรกิจเคมีภัณฑ์ของกลุ่ม ปตท. มุ่งมั่นในการผสมผสานนวัตกรรมเคมีภัณฑ์และเทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่การสร้างสรรค์ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อและดำเนินธุรกิจตามแนวทางความยั่งยืน ด้วยการสร้างสมดุล 3 ประการ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม วันนี้ GC มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาด้านสังคม ภายใต้ “โครงการเส้นทางแห่งความสุข”

โครงการเส้นทางแห่งความสุข ได้ยกระดับและชูอัตลักษณ์ของจังหวัดระยองให้น่าสนใจได้เป็นอย่างดี โดยการดึงรากเหง้าของสิ่งที่ท้องถิ่นมีมาสู่ประชาชน ซึ่งจุดเริ่มต้นของโครงการนี้มาจากคุณสุพัฒน์พงษ์ พันธุ์มีเข่าว ประธานเจ้าหน้าที่บริหารและกรรมการผู้จัดการใหญ่ในขณะนั้น (ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน) ภายใต้แนวคิดที่ว่าจังหวัดระยองเป็นบ้านของ GC และเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม การศึกษาความเป็นมาของตนเองผ่านสิ่งเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งพื้นฐานที่จะทำให้คนท้องถิ่นได้รู้จักและเข้าใจตัวเอง นำไปสู่ความรักถิ่นฐานบ้านเกิดและความภาคภูมิใจอันเป็นที่มาแห่งความสุขที่แท้จริง

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณคณะโบราณคดี คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ศึกษารากเหง้าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดระยองจนประสบความสำเร็จด้วยดีดังที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้

ดร.คงกระพัน อินทรแจ้ง
ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร
บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน)

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

จังหวัดระยองอุดมไปด้วยมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านานัปการ ศาสตร์และศิลป์สะท้อนผ่านภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าแขนงต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC) และมหาวิทยาลัยศิลปากร ตระหนักถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว จึงก่อกำเนิดความร่วมมือในโครงการคลังข้อมูลสารสนเทศศิลปวัฒนธรรมระยอง

โครงการคลังข้อมูลสารสนเทศศิลปวัฒนธรรมระยอง ระหว่าง พ.ศ. 2561–2563 โดยมหาวิทยาลัยศิลปากร ภายใต้ความร่วมมือของ บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC) เป็นการค้นคว้าหาทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดระยองซึ่งครอบคลุมทั้งข้อมูลมรดกวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดระยอง เพื่อเข้าใจและรู้จักรากฐานความเป็นมาของจังหวัดระยองอย่างลุ่มลึก อนุรักษ์พัฒนา ยกย่อง หรือต่อยอดเพื่อเสริมสร้างมูลค่าทางสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ได้อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

สารานุกรมมรดกท้องถิ่นระยองเป็นการเรียบเรียงเนื้อหาสาระในโครงการวิจัยย่อยต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะชน โดยเฉพาะผู้คนที่ท้องถิ่นจังหวัดระยอง ประกอบไปด้วยหนังสือ 5 เล่ม คือ

ระยอง : ประวัติวัฒนธรรม โบราณคดี และเส้นทางสายประวัติศาสตร์

ระยอง : สมุดไทยและโบราณ

ระยอง : วัด บ้าน ศาลเจ้า ศิลปกรรมและงานช่างโบราณ

ระยอง : คนจีนโพ้นทะเล ผู้คนและวิถีชีวิต

ระยอง : ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ศิลปะชุมชนและสิ่งแวดล้อม

คณะโบราณคดี ด้วยความร่วมมือกับ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าองค์ความรู้ที่ได้ศึกษาวิจัยมรดกศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของจังหวัดระยองในครั้งนี้ จะก่อให้เกิดความเข้าใจ ตระหนักถึง หวงแหน อนุรักษ์ รากเหง้าที่บรรพบุรุษสั่งสมตลอดมาในพื้นที่จังหวัดระยองรวมถึงภูมิภาคตะวันออกของประเทศ และจะเกิดประโยชน์สูงสุด หากใช้เป็นต้นทุนในการต่อยอดสืบสานศิลปวัฒนธรรมระยองให้คงอยู่ต่อไป

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบพระคุณบริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) (GC) เป็นอย่างสูง ที่ให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้โครงการฯ สามารถดำเนินงานจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว
คณบดีคณะโบราณคดี

คำนำผู้เขียน

ภาควิชาภาษาตะวันออก มีพันธกิจหลักในการสำรวจและอนุรักษ์เอกสารโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชาติเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้นำใช้ในการพัฒนาประเทศต่อไป โครงการวิจัยการสำรวจด้านเอกสารโบราณในจังหวัดระยองได้ดำเนินงานโดยความร่วมมือระหว่างคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และบริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) ทำให้อาจารย์และนักศึกษาได้ประสบการณ์จากการลงพื้นที่ปฏิบัติการจริงพร้อมทั้งสร้างความตระหนักรู้ให้กับทั้งพระสงฆ์และชาวชุมชนเพื่อจะได้รักษาสมบัติชาติให้คงอยู่ต่อไป

ตลอดระยะเวลา 3 ปีมีการลงพื้นที่สำรวจเอกสารโบราณในจังหวัดระยองกว่าร้อยวัด พบเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญหลายร้อยฉบับ ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะคัดเลือกเอกสารที่มีความสำคัญทั้งหมดมาตีพิมพ์รวมกันในหนังสือหนึ่งเล่ม และเนื่องจากการตีพิมพ์ครั้งนี้มีการตีพิมพ์เป็นภาพสี คณะผู้จัดทำจึงตัดสินใจเลือกเอกสารที่มีภาพจิตรกรรมเพื่อให้เห็นฝีมือและการสร้างสรรค์ของชาวระยองนอกเหนือจากเนื้อหาที่สำคัญและหลากหลาย รวมถึงเลือกภาพกิจกรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าโครงการฯ ดังกล่าวได้สร้างคุณประโยชน์ในวงการวิชาการ สังคม และประสบการณ์ที่สำคัญต่อเจ้าของเอกสาร ชุมชน และชาวจังหวัดระยอง ตลอดจนจนผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว

สำหรับหนังสือ ระยอง : สมุดไทยและโบราณนี้ ได้คัดเลือกผลการศึกษาส่วนหนึ่งที่ได้จากโครงการฯ โดยแบ่งเป็นบททั้งหมด 4 บทด้วยกันคือ

บทที่ 1 สำรวจและอนุรักษ์เอกสารโบราณเมืองระยอง เป็นการให้ภาพการลงพื้นที่จริงของคณาจารย์และนักศึกษาพร้อมทั้งรายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับเอกสารโบราณของเมืองระยอง

บทที่ 2 จิตรกรรมในสมุดไทย เนื้อหาเน้นที่ภาพจิตรกรรมในสมุดไทยทั้งของวัดโชติธมธาราม และวัดทับมา ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในแผ่นดินทั้งทางด้านความเก่า เนื้อหา และฝีมือการวาด

บทที่ 3 พญาจันทน์ดักลอนสวด : เพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมเมืองระยอง และ บทที่ 4 นานาสาระจากเอกสารโบราณเมืองระยอง ซึ่งย่อความจากวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของนักศึกษาในภาควิชาฯ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเอกสารโบราณในด้านต่าง ๆ

คณะผู้จัดทำจึงขอขอบพระคุณทุกท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างสูง มา ณ ที่นี้ด้วย

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

บทที่ 1

010

สำรวจและอนุรักษ์เอกสารโบราณเมืองระยอง

- ขั้นตอนการสำรวจและอนุรักษ์เอกสารโบราณ
- ความหมายของเอกสารโบราณ
- ความสำคัญของเอกสารโบราณจังหวัดระยอง
- ประเภทและลักษณะของเอกสารโบราณ
- อักษรที่ใช้บันทึกเอกสารโบราณเมืองระยอง

032

บทที่ 2

จิตรกรรมในสมุดไทย

- จิตรกรรมในสมุดไทยวัดโขดทิมธาราม
 - สมุดภาพจันทโครบ : เอกศิลป์ในแผ่นดินไทย
 - สมุดพระมาลัยเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก :
ศิลป์อยุธยาชั้นเดียวในแผ่นดินไทย
 - สมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลายของวัดโขดทิมธาราม
สมุดพระมาลัยวัดโขด เล่มที่ 2
สมุดพระมาลัยวัดโขด เล่มที่ 3
 - สมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลายของวัดทับมา
สมุดพระมาลัยวัดทับมา เล่มที่ 1
สมุดพระมาลัยวัดทับมา เล่มที่ 2

บทที่ 3

104

พจนานุกรมที่คัดลอกนสวด :

เพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมเมืองระยอง

- ความเป็นมา
- ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์
- อักษรที่ใช้ในการเขียน
- เรื่องย่อ
- วรรณศิลป์
- รูปแบบคำประพันธ์
- ศิลปะการใช้ภาษา
- ภาพสะท้อนสังคม
- คติธรรมคำสอน ความเชื่อ และประเพณี
- ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในเรื่อง

บทที่ 4

126

นานาสาระจากเอกสารโบราณเมืองระยอง

- คัมภีร์อานิสงส์ฉบับวัดจุฬามณี :
ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องการทำบุญของชาวระยอง
- ตำราโรคניתานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม :
ภูมิปัญญาสมุนไพรของชาวระยอง
- ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม :
ศาสตร์เร้นลับของชาวระยอง

156

เชิงอรรถ

157

บรรณานุกรม

1 — สำรวจและอนุรักษ์
 เอกสารโบราณ
 เมืองระยอง

เจ้าหญิงมณี

ขั้นตอนการสำรวจและอนุรักษ์เอกสารโบราณ

เอกสารโบราณมักถูกจัดเก็บในแหล่งที่ไม่ได้พบเห็นโดยทั่วไป หากเป็นสมบัติส่วนตัวก็เข้าถึงยากเพราะเจ้าของก็ย่อมหวงแหนรักษา เพราะถือเป็นของบรรพบุรุษ แต่หากเจ้าของเอกสารประสงค์ให้สำรวจ และเก็บข้อมูลก็นับเป็นเรื่องน่ายินดี แหล่งที่จะพบเอกสารโบราณโดยมาก จะอยู่ตามวัด แต่หากทางวัดไม่อนุญาตก็ไม่สามารถที่จะสำรวจและเก็บข้อมูลได้ บางครั้งปัญหาการเข้าสำรวจอาจเกิดจากเจ้าของเอกสาร ไม่ไว้วางใจคณะสำรวจเพราะไม่แน่ใจว่าเป็นใคร มาจากไหน ต้องใช้เวลา เจริญทำความเข้าใจหรือแสดงเอกสารเพื่อยืนยัน ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยง ปัญหาประการใด ๆ ในระหว่างการสำรวจ การออกสำรวจเอกสารโบราณ จึงต้องวางแผนการสำรวจและปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์การสำรวจ ซึ่งโดยทั่วไปการสำรวจเอกสารโบราณจะมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ค้นหาแหล่งเอกสาร จากนั้นรวบรวมโดยวิธีถ่ายภาพ ทำ ทะเบียน ศึกษาและเผยแพร่
2. จัดเก็บข้อมูลทั้งในด้านปริมาณและด้านคุณภาพ โดยจัดเก็บ อย่างเป็นระบบสามารถนำไปใช้ต่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. สร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ครอบครองเอกสารในด้านความ สำคัญของเอกสาร การดูแลและเก็บรักษา
4. ได้ทะเบียนและประวัติเพื่อยืนยันต้นฉบับเอกสารตัวเขียน ในกรณีถูกขโมย และเพื่อการสืบค้น
5. เป็นการสงวนรักษาสমบัติของผู้ครอบครอง ของบรรพชน และ ของชาติ

การลงพื้นที่สำรวจ

เมื่อลงพื้นที่สำรวจก็มีหลักปฏิบัติสำหรับผู้สำรวจเพื่อให้การดำเนินการสำรวจเอกสารราบรื่น โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

1. ไปถึงแหล่งเอกสารตามเวลาที่นัดหมายกับผู้ครอบครองหรือผู้รับผิดชอบ
2. ผู้สำรวจต้องแสดงตัวตนอย่างเปิดเผย
3. เข้าพบบุคคลที่ระบุในหนังสือขออนุญาตหรือผู้แทนที่ได้รับมอบหมาย
4. อธิบายวิธีการทำงาน ทำความเข้าใจลักษณะงานในแต่ละขั้นตอนแก่ผู้ครอบครอง
5. ดำเนินตามขั้นตอนการจัดการเอกสารโบราณ

ขั้นตอนการจัดการเอกสารโบราณ ณ แหล่งเอกสาร

1. ประเมินเอกสารในที่เกิดเก็บ ถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐานก่อนนำออกมาจากที่เกิดเก็บ
2. คัดแยกเอกสาร อาจแยกตามประเภทของเอกสารเช่นใบลาน สมุดไทย หรือแยกตามการบันทึกเช่น ตัวเขียน ตัวพิมพ์ แยกเอกสารที่กระจัดกระจายออกไว้และจัดเรียงในภายหลัง
3. ทำความสะอาดเอกสารโดยยึดหลักว่าเอกสารจะไม่เสียหายจากการทำความสะอาด
4. ทำทะเบียนเอกสาร
5. ถ่ายภาพเอกสาร
6. ห่อเอกสาร และทำป้ายรายการเพื่อการสืบค้น
7. จัดเก็บเอกสารในแหล่งเดิม ถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐาน และแจ้งให้ผู้ครอบครองเอกสารรับทราบ

ทะเบียนหรือแบบบันทึกข้อมูลเอกสารโบราณ

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

แบบบันทึกข้อมูลเอกสารโบราณ

แหล่งเอกสาร จังหวัด..... ระบุลง..... อำเภอ..... วัด.....
รหัสเอกสารเดิม.....
รหัสเอกสารของภาควิชา OBK..... OBT..... OPT..... OPT..... MBT.....

หมวด ศาสนา โหราศาสตร์ โสยศาสตร์ ตำรายา วรรณกรรม อื่นๆ.....
คำประพันธ์ ร้อยแก้ว ร้อยกรอง
ชื่อเรื่อง.....
ศักราช.....
ผู้เขียน..... ผู้ถวาย.....

ประเภท โบราณ สมุดไทย สมุดฝรั่ง อื่นๆ.....
ฉบับ ลานดิบ ทองหีบ ขาดหีบ ล่องขาด ล่องรัก รัตน อื่นๆ.....
 สมุดไทยขาว สมุดไทยดำ หีบสา อื่นๆ.....
เส้นตัวอักษร เส้นขาว เส้นดำ เส้นแดง เส้นทอง หมึกน้ำเงิน หมึกแดง
 เส้นจาร เส้นทรทาล เส้นรง อื่นๆ.....
จำนวนหน้า..... **ใบลานนับจำนวนใบ สมุดไทยนับจำนวนหับ
จำนวนบรรทัด..... **กรณีไม่เท่ากันในแต่ละหน้าใส่จำนวนที่เป็นส่วนมาก
ขนาด กว้าง..... ซม. ยาว..... ซม. หน้า..... ซม.
ตัวอักษร ไทย ขอมไทย อรรณล้านนา **ใส่อักษรที่เป็นส่วนมาก
 อรรณอีสาน ไทยน้อย เขมร อื่นๆ.....
ภาษา ไทยกลาง บาลี เขมร อื่นๆ.....
หน้าอังกา ตัวเลข ตัวหนังสือ ไม่มี
ภาพประกอบ มี ไม่มี
สภาพของเอกสาร สมบูรณ์ ชำรุด.....

หมายเหตุ.....

ผู้บันทึกข้อมูล.....

วัน/เดือน/ปี ที่บันทึกข้อมูล.....

ภาพแสดงขั้นตอนการจัดการเอกสารโบราณ

หน้าตรงข้าม

ภาพแหล่งเก็บเอกสารก่อน
การคัดแยก

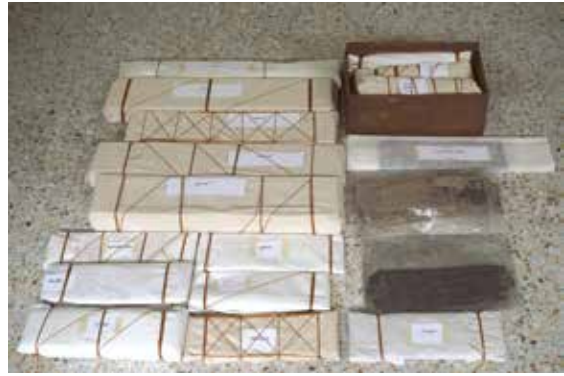
บน

การทำความสะอาดเอกสาร
โบราณ

ล่างซ้าย

การทำความสะอาดเอกสาร
สมุดไทย

บนขวา

การถ่ายภาพเอกสาร

โบราณ

บนซ้าย

การทอและมัดเอกสาร

เพื่อเก็บรักษา

ล่าง

จัดเก็บเอกสารในแหล่ง

เดิมหรือตามประสงค์ของ

ผู้ดูแลเอกสาร

ความหมายของเอกสารโบราณ

เอกสารโบราณ หมายถึง เอกสารที่บันทึกตัวหนังสือและภาษาเก่าแก่ มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวและความรู้หลากหลายแขนงของบรรพชน

ความสำคัญของเอกสารโบราณจังหวัดระยอง

เอกสารโบราณเป็นสื่อแทนภาษาพูด เอกสารโบราณระยองจึงเป็นแหล่งข้อมูลของภาษา ความคิด วิถีชีวิตของชาวระยอง นอกจากเอกสารจะมีความเก่าแก่แล้วยังมีความสวยงามร่วมด้วย เนื้อหาที่บันทึกก็มีความหลากหลาย เอกสารโบราณจังหวัดระยองจึงมีความสำคัญประการต่าง ๆ ดังนี้

1. ตัวเอกสารสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์วัสดุการบันทึกคือใบลานและสมุดไทย กระบวนการสร้างที่ต้องใช้เวลานาน ใช้ความประณีตตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนกระทั่งสำเร็จเป็นหนังสือตัวเขียน

2. วัสดุที่ใช้เขียนแสดงภูมิปัญญาของบรรพชนชาวจังหวัดระยองเมื่อพิจารณาจากเส้นอักษรในสมุดไทยและใบลาน พบว่ามีทั้งเส้นอักษรสีขาวซึ่งเกิดจากการใช้ดินสอขาวซึ่งตัดเป็นแท่งเล็ก ๆ จากดินสีก้อนใหญ่ชนิดหนึ่งมีสีขาวและมีเนื้อละเอียดแข็ง เส้นอักษรสีดำและสีอื่น ๆ อาจใช้ปากกาที่ทำด้วยไม้หรือขนไก่เหลาให้แหลมบากร่องสำหรับให้น้ำหมึกเดินหมึกที่ใช้เขียนมีหลากสีซึ่งได้จากวัสดุธรรมชาติที่ต่างกัน เช่น หมึกสีดำได้จากเขม่าไฟบดละเอียดผสมกับยางมะขวิด

3. ตัวอักษรในเอกสารโบราณทำสะท้อนวัฒนธรรมการใช้ตัวเขียนของบรรพชนชาวระยองซึ่งมิได้ใช้เฉพาะตัวอักษรไทยแต่เท่านั้น ยังมีการใช้อักษรขอมไทย เอกสารบางฉบับเขียนด้วยลายมือที่ประณีตสวยงามจัดเป็นการสร้างสรรค์แบบอักษรที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น อักษรไทยย่อในสมุดไทยชาวเรื่องพระยาฉันทันต์

บน

อักษรไทยย่อสมัย

รัตนโกสินทร์ สมุดไทยขาว

เรื่องพระยาฉัตรทันต์

วัดบ้านแลง

ล่าง

ภาพประกอบในสมุดไทย

เรื่องเวสสันดรชาดก

วัดโชด

4. ภาษาในเอกสารโบราณจังหวัดระยองนอกจากจะทำให้เห็นสำเนียงของชาวระยองแล้ว ทำให้เห็นว่าบรรพชนชาวระยองมีความสามารถในการใช้ภาษาและถ้อยคำที่ใช้ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีนอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการสืบค้นความหมายของคำศัพท์ที่ใช้ต่างจากปัจจุบันรวมถึงคำที่ใช้ต่างจากท้องถิ่นโดยเฉพาะคำศัพท์ในเอกสารตำรายา

5. เอกสารโบราณบางฉบับมีภาพประกอบที่สวยงาม เช่น สมุดพระมาลัย มีภาพที่ประณีตสวยงามทำให้มีคุณค่าทางด้านศิลปะและการสร้างสรรค์จึงนับว่ามีความสำคัญ สมควรอย่างยิ่งที่จะสงวนรักษาไว้เป็นมรดกของชาติ

6. เอกสารโบราณเป็นบันทึกความรู้และภูมิปัญญาของบรรพชน แม้จะผ่านกาลเวลายาวนานแต่เนื้อหาในเอกสารก็ยังมีคุณค่าต่อสังคม เนื้อหาเหล่านั้นสามารถใช้เป็นข้อมูลเพื่อศึกษาวิจัยได้ เป็นต้นว่า การศึกษา การใช้ภาษาและวรรณศิลป์ในวรรณกรรมจากเอกสารโบราณทำให้เข้าใจ ความคิดเข้าใจโลกทัศน์ของคนในอดีตผ่านการใช้ภาษา การศึกษาหลัก ธรรมคำสอนจากเอกสารโบราณทำให้ได้ข้อคิดเตือนใจและเข้าใจพื้นฐานที่ ดั้งเดิมของสังคมไทย การศึกษาวิจัยเอกสารตำรายาพื้นบ้านเพื่อสร้าง ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรและยังเป็นการช่วยอนุรักษ์พืชพรรณต่าง ๆ ที่ สามารถใช้เป็นยาสมุนไพร การศึกษาวิจัยตำนานและพงศาวดารเพื่อ คลี่คลายประวัติและความเป็นมาของสังคมไทย

ประเภทและลักษณะของเอกสารโบราณ

เอกสารที่ใช้บันทึกความรู้และภูมิปัญญาของบรรพชน ผลิตจากวัสดุ หลากหลายประเภท มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์การ ใช้งาน และตามขนบนิยมในการบันทึก เอกสารที่ใช้บันทึกเหล่านั้นยังแสดง ถึงภูมิปัญญาที่สูงส่ง สะท้อนความประณีตที่เป็นที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิต

ประเภทของเอกสารโบราณ

เอกสารโบราณมีหลากหลายประเภท เมื่อแบ่งตามลักษณะทาง กายภาพมีประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภทตามการจำแนกของกลุ่มหนังสือตัว เขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (2548, น.1) ประกอบด้วย จารึก หนังสือโบราณ และหนังสือสมุดไทยและอื่น ๆ ในที่นี้จะขอกล่าว ถึงเฉพาะเอกสารที่พบจากการสำรวจ คือ หนังสือโบราณ และหนังสือ สมุดไทยเท่านั้น

หนังสือใบลาน

หนังสือใบลาน หมายถึง เอกสารที่ทำจากใบของต้นลานซึ่งมีลักษณะคล้ายต้นตาล การบันทึกลงบนใบลานเรียกว่าการจาร คือการใช้เหล็กปลายแหลม เรียกว่า เหล็กจาร ชีดเขียนเป็นตัวหนังสือลงบนใบลาน แต่ในขั้นนี้จะยังอ่านไม่ได้ เพราะตัวอักษรไม่ชัดเจนเป็นแต่เพียงลายเส้น ตัวหนังสือ ต้องมีการ “ลบหนังสือ” หรือ “ลบหน้าลาน” คือการใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมกับน้ำมันยางลูบให้ทั่วหน้าลานจนแน่ใจว่าเขม่าไฟเต็มร่องอักษรจนทั่วแล้ว จากนั้นโรยทรายร้อนที่หน้าลานแล้วใช้ลูกประคบอันใหม่ถูทรายไปมาบนหน้าลานจนเขม่าไฟกับน้ำมันยางถูกลบ แต่จะยังหลงเหลือที่ร่องอักษรทำให้ตัวอักษรแฉ่มชัดจึงสามารถอ่านหนังสือใบลานได้

ก่อนที่จะนำมาบันทึกเป็นคัมภีร์ใบลานได้ต้องผ่านกรรมวิธีหลายขั้นตอนแตกต่างจากเอกสารชนิดอื่น ๆ ในที่นี้จึงกล่าวถึงไว้แต่เพียงสังเขป เพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนในการสร้างวัสดุเพื่อบันทึก ดังนี้

1. เลือกและตัดใบลานที่ไม่แก่หรืออ่อนจากต้น
 2. เจียนก้านออกให้ได้ใบลานที่มีลักษณะสีเหลืองผืนผ้า ความกว้างโดยประมาณ 4-8 ซม. ยาวประมาณ 50-70 ซม.
 3. นำใบลานที่เจียนแล้วเรียงซ้อนกันและม้วนเป็นวงกลมจากนั้นแช่น้ำไว้ 1 คืน
 4. นำใบลานมาตากให้แห้งสนิท จากนั้นตัดให้ได้ขนาดตามต้องการ
 5. นำลานที่ตัดตามขนาดเรียงซ้อนกันใช้ไม้ประกบหน้าหลังเจาะรูลานและใช้ไม้กลัดที่ทำจากก้านใบลานร้อยเอาไว้ จากนั้นรัดหรือใช้เครื่องมืออัดให้แน่น
 6. นำใบลานไปอบในเตาอบประมาณ 2 วัน เพื่อให้ใบลานแห้งสนิท
 7. นำใบลานที่อบจนแห้งสนิทแล้วมาตัดแต่งขอบให้เรียบเสมอกัน
- ทั้ง 4 ด้าน

ลักษณะและขนาดของคัมภีร์

บน

ใบลาน

ล่าง

ลักษณะใบลานขนาดต่าง ๆ

ใบลานขนาดต่าง ๆ
ความหนาบ่งบอกปริมาณ
เนื้อหา

8. เช็ดลานที่ละใบโดยใช้ทรายละเอียดที่ตากแดดจนร้อนหรือทราย
คว่ำเทลงบนใบลานแล้วใช้ลูกประคบลูบไปมาให้ผิวใบลานเรียบจากนั้นใช้ผ้า
เช็ดให้สะอาด

9 ใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องที่แทงไว้ในตอนแรก

10. จัดใบลานเข้าผูก ผูกหนึ่งมีประมาณ 24 ใบ ซึ่งเป็นลานที่
พร้อมใช้จารหนังสือได้ทันที

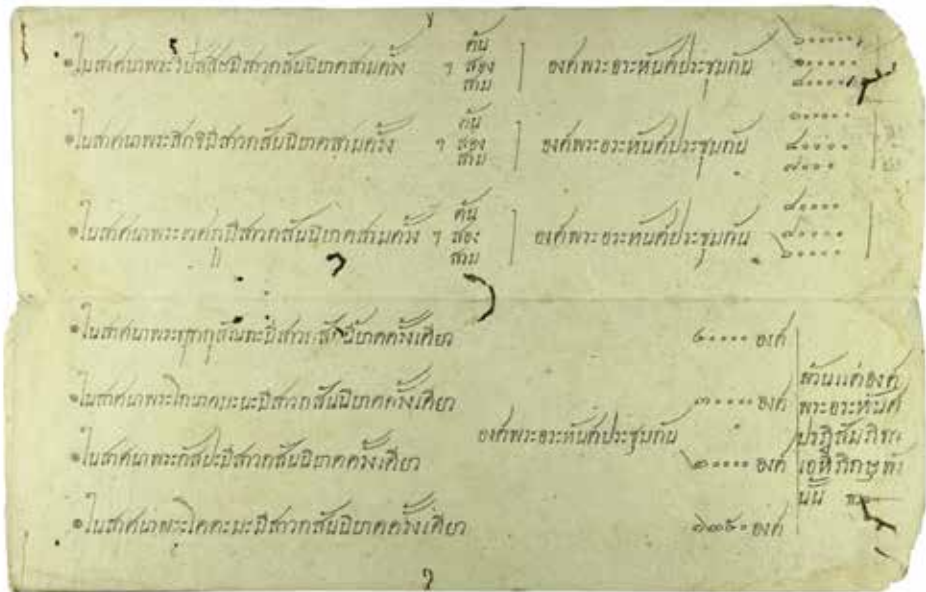
หนังสือสมุดไทยและอื่น ๆ

หนังสือสมุดไทยและอื่น ๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงเพียงสมุดที่ทำจาก
เปลือกไม้ ได้แก่ สมุดไทย

หนังสือสมุดไทยเป็นคำเรียกเอกสารโบราณประเภทกระดาษที่ทำ
จากเปลือกไม้ เช่น เปลือกปอสา เปลือกข่อย ในภาคใต้มีการใช้เปลือก
ย่านกฤษณา หัวตันเอาะนง (ต้นกระดาษ) มาทำกระดาษด้วย ลักษณะสมุด
จะใช้กระดาษยาวเป็นแผ่นเดียวแต่พับกลับไปกลับมาให้เป็นเล่มสี่เหลี่ยม

บน
 สมุดไทยดำ
 ล่าง
 สมุดไทยขาว

มีหลายขนาดตามความต้องการ มีทั้งสีขาวขุ่นซึ่งเป็นสีธรรมชาติ และสีดำ ซึ่งเกิดจากการย้อมจึงเรียกว่า สมุดไทยดำ สมุดไทยขาว ภาคกลางเรียกว่า สมุดช้อย ภาคใต้เรียกว่าหนังสือบุด หรือ บุดดำ บุดขาว ภาคอีสานเรียกว่าสมุดช้อย ส่วนภาคเหนือเรียกว่าพับสา เพราะทำมาจากเปลือกของต้นปอสา

ลักษณะของเอกสารโบราณ

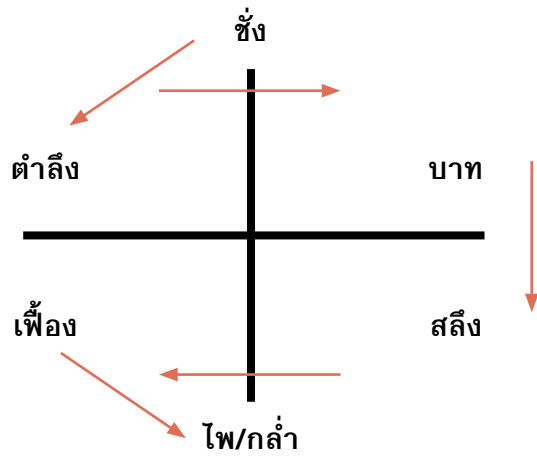
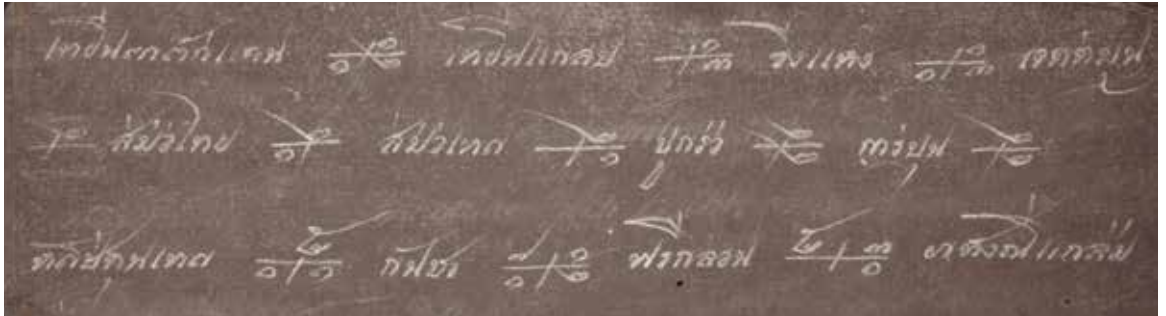
เอกสารโบราณดั้งเดิมได้จำแนกประเภทตามลักษณะทางกายภาพแล้ว นั้น มีลักษณะเนื้อหาที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อน ดังนี้

1. เอกสารโบราณมีเนื้อหาที่หลากหลาย ทั้งวรรณกรรมคำสอน เช่น ปุสสอนหลาน สุภาสิตสอนหญิง วรรณกรรมศาสนา เช่น นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัย ตำราโหราศาสตร์บอกฤกษ์ยามดียามร้าย ตำราคุณลักษณะช้าง ลักษณะม้า ลักษณะแมวที่อธิบายลักษณะของสัตว์ที่เป็นมงคลและไม่เป็นมงคล ตำรายาที่อธิบายลักษณะโรค บอกตัวยาที่ใช้รักษา บอกวิธีปรุงยาและวิธีใช้ยา ตำราปลูกเรือนที่บอกวิธีการปลูกเรือนโดยสอดคล้องกับความเชื่อและฤกษ์ยาม พงศาวดาร เช่น พงศาวดารอยุธยา ตำนาน เช่น ตำนานพระธาตุ ตำนานพระแก้วมรกต และวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง เช่น จันทโครบ สังข์ศิลป์ชัย วรรณกรรมแต่ละประเภทดังกล่าวมา มีผู้อ่าน ถ่ายถอดและตีพิมพ์เผยแพร่โดยทั่วไป ผู้อ่านสามารถเลือกอ่านได้ตามความสนใจ

2. เอกสารโบราณมีคำศัพท์และสำนวนภาษาที่แตกต่างจากปัจจุบัน แม้จะมีการถ่ายถอดอักษรโบราณให้เป็นอักษรไทยปัจจุบันแล้วก็ตาม ดังนั้นผู้อ่านควรศึกษาและทำความเข้าใจคำศัพท์ สำนวนเพื่อให้เข้าใจเรื่องที่ได้อ่านได้แจ่มแจ้ง

3. เอกสารโบราณมีเนื้อหาเป็นเรื่องราวในอดีต ดังนั้นผู้อ่านควรมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่ได้อ่าน อาจจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม การเมือง เป็นต้น

4. เอกสารโบราณมีรูปแบบการเขียนที่แตกต่างจากปัจจุบัน เช่น มีการใช้เครื่องหมายตีนครุเมื่อบอกวันเดือนปี หรือเมื่อบอกหน้าหนังสือ เครื่องหมายปีกกาเมื่อกล่าวถึงสิ่งที่เป็นหมวด เป็นประเภท เป็นกลุ่มเดียวกัน

ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายในเอกสารโบราณ

ลักษณะเอกสารโบราณจังหวัดระยอง

เอกสารโบราณในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดระยองมีทั้งใบลาน สมุดไทยขาว สมุดไทยดำ ขนาดต่าง ๆ กัน นอกจากนี้ยังพบภาพเขียนสี ที่เขียนบนผ้าที่วัดโฆดมิต้องทศชาติชาดกและวรรณกรรมเรื่องจันโครบ

สภาพเอกสารและการจัดเก็บ

จากการสำรวจพบว่า มีเอกสารจำนวนมากที่เสียหายอย่างหนักจาก ความชื้นทำให้เอกสารเปื่อยยุ่ย บ้างถูกแมลงกัดกินทำให้เอกสารเสียหาย อย่างหนักจนไม่สามารถเก็บข้อมูลด้านเนื้อหาได้

หน้าตรงข้ามและบน
สมุดไทยขาวที่เสียหาย
เพราะความชื้น
ล่าง
สมุดไทยขาวที่เสียหาย
จากแมลงกัดกิน

โบลานที่จัดเก็บอย่างพิถีพิถัน

อักษรที่ใช้บันทึกเอกสารโบราณเมืองระยอง

หน้าตรงข้าม

บน

ตัวอย่างอักษรขอมไทย
สมุดพระมาลัย (วัดโชด)

กลาง

ตัวอย่างอักษรไทย
กฎหมายลักษณะผัวเมีย
(วัดบ้านแลง)

ล่าง

ตัวอย่างอักษรไทยย่อ
เรื่องพญาฉัททันต์
(วัดบ้านแลง)

อักษรที่ใช้บันทึกเอกสารโบราณในจังหวัดระยองมีทั้งอักษรขอมไทย
อักษรไทย และอักษรไทยย่อซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป ในที่นี่จะแสดง
ภาพเอกสารที่บันทึกด้วยตัวอักษรดังกล่าวมา

แดทวิชญ์อินทกยไทยไทรินทวระนา ทักทอกขะขามแกทงทงๆท ว้อยทอกขะขามแกทงทงทงโดยโดยทักสิ
 ทัก > แดทเอทเจิงนินเศทเทียมแแตกทงหนึ่ง ทอยเทียมแแตกทงหนึ่ง พะทวทวยโดยน ๓ วัน
 ทักทอยสสพทักเจียมมิชญ์ไทยพทวทว้อย ทักทวยทอยสสพทักเจียมมิชญ์ไทยพทวทว้อย
 ยอยทงหนึ่งอชาทวยวิบททอยทอยทอยทอยทอย ๑ มากทักทงหนึ่งอชาทวยวิบททอยทอยทอยทอย
 ทอย
 ทอย
 ทอย

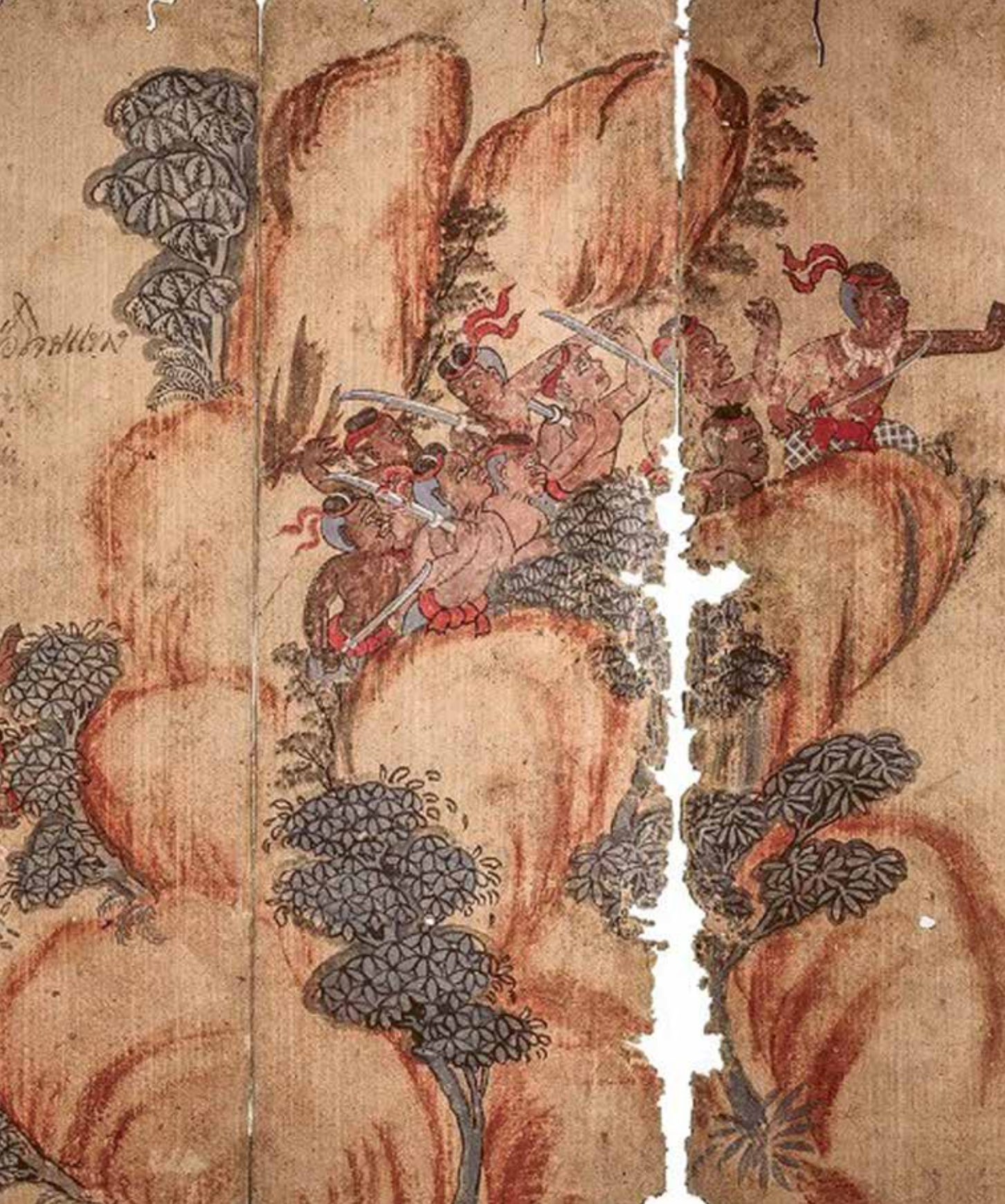
รินโดยทักทวย อชาทวยวิบททอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอยทอย
 ทอย
 ทอย
 ทอย
 ทอย
 ทอย
 ทอย

2 —

จิตรกรรม ในสมุดไทย

1571

จิตรกรรมในสมุดไทยวัดโชดทิมธาราม

วัดโชดทิมธาราม อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ตามประวัติกล่าวว่า เป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดในระยอง ซึ่งจากปากคำบอกเล่ากันมาว่า แต่เดิมชื่อว่า วัดโชดหินทิมธาราม สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2006 แต่มีพระภิกษุสูงอายุรูปหนึ่งบอกว่า ทางกรมศิลปากรแจ้งว่าวัดโชดสร้างเมื่อ พ.ศ. 2113 สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หลังจากที่เสีย กรุงศรีอยุธยาครั้งแรกปีหนึ่ง ซึ่งก็ไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่จะระบุถึงประวัติการสร้างที่แท้จริงของวัดได้

วัดโชดทิมธาราม เป็นสถานที่เก็บสมุดไทยที่มีจิตรกรรมสำคัญ ถึง 4 เล่มด้วยกัน คือ สมุดภาพจันทโครบ สมัยรัชกาลที่ 3, สมุดพระมาลัย เล่าเรื่องเวสสันดรชาดก สมัยอยุธยาตอนปลาย และสมุดพระมาลัยสมัย อยุธยาตอนปลายอีก 2 เล่ม

สมุดภาพจันทโครบ : เอกศิลป์ในแผ่นดินไทย

ความเป็นมา

เรื่องจันทโครบเป็นนิทานพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักมานานมาก มีมากมายหลายสำนวน แต่ที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ นิทานคำกลอนจันทโครบ สำนวนของสุนทรภู่ กวีเอกของไทย แต่งงานจิตรกรรมเล่าเรื่องจันทโครบนั้น พบได้ยากมาก อาจเพราะเป็นเรื่องนิทานที่ไม่ใช่ชาดกในพระไตรปิฎก

สมุดภาพเรื่องจันทโครบของวัดโชดทิมธารามฉบับนี้ เพิ่งได้มีการพบเป็นครั้งแรก ไม่เคยพบที่ใดมาก่อน สมุดภาพนี้วาดด้วยสีฝุ่น และสีทองมีสีสันและการตัดเส้นวาดภาพที่สวยงามมาก เป็นฝีมือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระดับช่างหลวง

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

สมุดภาพเรื่องจันทโครบฉบับนี้เป็นสมุดไทยชาววาดด้วยสีฝุ่นและสีทอง มีสภาพขาดชำรุด แต่ละภาพกว้าง 24 ซม. ยาว 37.5 ซม. มีทั้งหมด 27 หน้า หน้า 1.5 ซม. ขนาดรวม 324 X 37.5 ซม. สมุดภาพเขียนเล่าเรื่องจันทโครบ เริ่มตั้งแต่ด้านขวามือ คือ ตอนพระฤๅษีให้ผอบ ถัดมาเป็นตอนพระจันทโครบเดินไพร่ ตอนพระจันทโครบเปิดผอบพบนางโมรา ตอนพระจันทโครบพบโจรป่า ตอนเมื่อโจรแทงพระจันทโครบ ตอนโจรป่าสมพาสนางโมรา แล้วจบที่ตอนนายโจรทิ้งนางโมรา

แม้ไม่ปรากฏวันเวลาที่เขียนในสมุดภาพนี้ แต่จากการศึกษาตัวอักษรที่เป็นรูปอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นประกอบกับภาพภูมิของฤๅษีที่เป็นอาคารทรงจีน จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า สมุดภาพเล่มนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367-2494) ถือได้ว่าเป็นจิตรกรรมเรื่องจันทโครบที่เก่าที่สุดในประเทศไทย เพราะจิตรกรรมเรื่องจันทโครบที่ส่วนใหญ่พบในภาคกลางของประเทศไทย เช่น สระบุรี และอุทัยธานี ถูกเขียนขึ้นในราวรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ลงมา

เรื่องย่อ

นิทานเรื่องจันทโครบเป็นวรรณคดีที่มีชื่อเสียงของไทยมีเค้าโครงเรื่องบางส่วนคล้ายกับจุลธนูคหชาดก ชาดกเรื่องที่ 374 ของนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก เรื่องจันทโครบมีมากมายหลายสำนวน เช่น จันทโครบคำกลอน จันทโครบคำฉันท์ โคลงเรื่องจันทโครบ ฯลฯ แต่ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ นิทานคำกลอนจันทโครบสำนวนของสุนทรภู่ กวีเอกของไทย (พ.ศ. 2329–2398) ในสมัยต่อมาเรื่องจันทโครบนิยมนำไปแสดงในรูปละครหรือลิเกในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 จึงทำให้วรรณคดีเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และ พ. ณ ประมวลมารค มีความเห็นตรงกันว่า สุนทรภู่น่าจะแต่งนิทานคำกลอนจันทโครบตั้งแต่ตอนเริ่มต้นถึงตอนพระจันทโครบเข้าถ้ำนางมูจลินท์เท่านั้น เพราะคำประพันธ์ในช่วงนี้มีความไพเราะมาก แสดงถึงวรรณศิลป์ที่งดงามตามแบบฉบับของสุนทรภู่ จะเห็นว่าช่วงระยะเวลาของสุนทรภู่กับระยะเวลาของสมุทภาพเล้าเรื่องจันทโครบฉบับนี้ อยู่ในยุคสมัยที่คาบเกี่ยวกันจึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาต่อไป

เนื้อเรื่องย่อมีอยู่ว่า ท้าวพรหมทัตมีโอรสทรงพระนามว่าพระจันทโครบ เมื่อพระองค์ทรงพระชราภาพ มีพระราชประสงค์จะให้โอรสสืบราชสมบัติแทน จึงมีรับสั่งให้พระจันทโครบไปศึกษาศิลปศาสตร์กับพระฤๅษีซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า เพื่อให้รอบรู้ในสรรพวิชาอันเหมาะสมจะเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดิน พระจันทโครบเดินทางเข้าป่า และได้พบพระฤๅษีซึ่งเมตตาสอนศิลปวิทยา และเวทมนตร์คาถาให้ เมื่อเรียนจบและฝึกฝนจนเชี่ยวชาญแล้ว จึงลากลับเมือง พระฤๅษีให้ศรและพระขรรค์เป็นอาวุธป้องกันตัว พร้อมทั้งมอบซึ่งมีนางงามชื่อโมราอยู่ภายใน ด้วยหวังให้เป็นคู่ครอง และสั่งไม่ให้เปิดระหว่างทาง แต่พระจันทโครบมีความสงสัยจึงเปิดผอบออกดูก่อน ครั้นได้นางโมราแล้วก็พากันเดินทางกลับเมืองตามเส้นทางที่ยากลำบาก พระจันทโครบต้องอุ้มนางและยอมสละเลือดให้นางดื่มแทนน้ำ จนกระทั่งมาพบพวกโจรห้าร้อย นายโจรเห็นนางโมราก็มีความพึงพอใจ จึงสั่งให้พวกโจรเข้าต่อสู้ช่วงชิงนาง แต่ถูกพระจันทโครบใช้ศรสังหารจนหมดสิ้น ขณะพระจันทโครบต่อสู้กับนายโจร ได้บอกให้นางโมราส่งพระขรรค์ที่นางถือไว้มาให้ แต่นางโมราสองใจ หันด้ามพระขรรค์ไปทางมือโจร ครั้นนายโจรได้ที่จึงกระชากด้ามพระขรรค์ฟันพระจันทโครบ ก่อนพระจันทโครบจะสิ้นชีพ ได้ประกาศให้ดูตัวอย่างหญิงพาลสองใจเช่นนางโมรา เมื่อนายโจรได้ยินก็สิ้นรักในตัวนาง ครั้นได้นางแล้วก็ทิ้งไว้กลางป่าแต่เพียงผู้เดียว

นางโมราเดินทางระหกระเหินมาถึงริมฝั่งมหาสมุทร พระอินทร์เล็งทิพยเนตรทราบเหตุการณ์ทั้งหมด จึงแปลงเป็นพญาเหยี่ยวคาบเนื้ออย่าง มากินอยู่ที่ฝั่งพระสมุทรนั้น เมื่อนางโมราแลเห็นจึงขอแบ่งเนื้ออย่างเพื่อประทังความหิว พญาเหยี่ยวจึงแก้มองใจนางด้วยการพูดเกี้ยวพาราสี นางโมราได้ฟังก็พูดในเชิงตบสนองพญาเหยี่ยวเพื่อตอบแทนพระคุณที่จะแบ่งเนื้ออย่างให้ พระอินทร์แฉ่งประจักษ์ถึงจิตใจนางโมรา จึงกล่าวประจานและลงโทษด้วยการสาปให้เป็นชะนี จากนั้น จึงชุบชีวิตพระจันทโครบ แล้วกล่าวสั่งสอนให้เห็นโทษของการคบหญิงกาลกิณี พร้อมทั้งบอกทิศให้พระจันทโครบเดินทางไปหาเนื้อคู่ชื่อนางมัจฉลินท์ ซึ่งเป็นธิดาพญานาคกับนางกินรี พระจันทโครบเดินทางไปพบถ้ำที่อยู่ของนางมัจฉลินท์ ได้ต่อสู้นะ

ทหารของพญานาค และทำลายผ้าพยนต์ยักษ์ซึ่งเฝ้าอยู่ปากถ้ำได้สำเร็จ จากนั้นจึงเข้าไปหานางภายในถ้ำและได้นางเป็นชายา

ความงามที่เป็นเอกลักษณ์

ภาพแรกเป็นภาพแสดงเรื่องราวตอนต้นเรื่องจันทโครบคือตอนที่จันทโครบเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนสรรพศิลปวิทยาสำเร็จแล้วได้เข้าไปกราบลาฤๅษีเพื่อกลับไปเมืองพาราณสี ดังที่ปรากฏในนิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่องจันทโครบที่ว่า

“๑ ภูวนาถกราบบาทพระดาวบส ขอรับรสอำมฤตในคำสอน
หลานจะลาพระเจ้าตากคันทนคร สมองคุณบิดรพระมารดา”

ฤๅษีเกิดเมตตาจันทโครบคิดจะมอบคู่ครองให้ จึงมอบผอบให้ตั้งค้ำกลอนสุนทรภู่ที่ว่า

“ตำริกลางทางนิมิตผอบแก้ว อันพรายแพรวพริ้งเพริศดูเจิดฉั่น
ชนโมราเสกใส่ลงในนั้น พระทรงธรรมบ่องปิดมณีดิ
แล้วโอมอ่านคาถาจินดาเวท ชนโมเรศกลายเป็นนารีศรี
ทรงโฉมประโลมลักษณะภักินี กุมารียอยู่ในผอบทอง
แล้วเขียนชื่อนางใส่ลงในฝา ชื่อโมราโฉมศรีไม่มีสอง
จึงแยมโษษฐ์โปรดยื่นผอบทอง นี่แน่ของตาให้เอาไปเมือง
มั่นเดินทางกลางป่าเจ้าอย่าเปิด เอาไปเกิดให้ระบือเขาชื่อเสียง
ถึงชนกชนนีบุรีเรือง ได้ครองเมืองเป็นมหาวราชัย”

ภาพที่เขียนขึ้นเป็นภาพที่มีขนาด 3 หน้าสมุดไทย ในภาพแสดงรูปจันทโครบเป็นรูปบุคคลสวมมงกุฎถือพระขรรค์ทรงเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ มีการใช้สีทองซึ่งเป็นสีสำคัญแสดงสถานะอันสูงของตัวละครที่เครื่องทรง

คือ มงกุฏ และกรองศอที่คอ ทับทรวงที่อก พาหุรัดที่แขน และกำไรที่ข้อมือ
อย่างสวยงาม รูปบุคคลมีผ้านุ่งประกอบด้วยสีหลายสี คือ ดำ แดง ขาว
เขียว เหลือง และยังเขียนแสดงลายผ้าอย่างสวยงามน่าอัศจรรย์ แสดงถึง
ความชำนาญของจิตรกรผู้วาดที่สามารถใช้พู่กันที่มีขนาดเล็กเป็นพิเศษ
เขียนแสดงลายผ้าที่เป็นลายดอกที่นิยมใช้ในบุคคลชั้นสูงในช่วงรัชกาลที่ 3
ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมของคนไทยสมัยก่อนที่คนทั่วไป

จะใช้ผ้าสีพื้น คนชั้นสูงในสังคมเท่านั้นที่จะใช้ผ้าลายดอกมีสีหลายสี รูป
กษัตริย์แสดงทำนองยื่นมือออกไปรับสิ่งของ การนั่งอยู่ด้านล่างแสดงสถานะ
ที่ให้ความเคารพต่อฤๅษีผู้เป็นอาจารย์

ช่างได้แสดงภาพพระฤๅษีเป็นรูปบุคคลสวมชฎาและนุ่งหนังเสือ
มีการใช้สีทองที่ชฎา เครื่องสวมศีรษะที่แสดงสถานะนักบวชประเภทหนึ่ง
ในสมัยโบราณ พระฤๅษีแสดงทำนองยื่นมือออกมาของสิ่งหนึ่ง คือ ผอบที่
บรรจุนางโมรา พระฤๅษีนั่งอยู่ในที่ที่สูงกว่าแสดงสถานะของอาจารย์เป็นผู้
มอบวิชาความรู้ น่าสนใจที่จิตรกรวาดรูปจันทโครบและพระฤๅษีด้วยสีขาว
โดยไม่ใช้สีดำเป็นเส้นตัดทำให้รูปทั้งสองลอยเด่นอยู่กลางภาพ เทคนิค เช่น
นี้หาได้ยากในศิลปะไทย เป็นที่ทราบกันดีว่า ภาพเขียนในสมุดไทยนั้นใน
สมัยอยุธยานิยมตัดเส้นรูปบุคคลด้วยเส้นสีดำที่มีขนาดค่อนข้างหนา ต่อมา
ได้พัฒนาใช้เส้นเล็กลงในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 3 ที่
สามารถใช้เส้นตัดที่มีขนาดเส้นเล็กมากที่เชื่อว่าใช้พู่กันหวดหนูที่มีขนาด
เล็กเป็นพิเศษ แต่ภาพในสมุดภาพจันทโครบนี้จิตรกรสามารถใช้สีขาววาด
รูปโดยไม่มีเส้นตัดที่เหนือชั้นขึ้นไปอีก

รูปอาคารที่เป็นกุฎิของฤๅษี จิตรกรวาดเป็นอาคารทรงจีน เป็นที่
ทราบกันดีว่าศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือช่วงเวลาที่สร้าง
ก่อนขึ้นครองราชย์ เป็นศิลปกรรมที่มีความโดดเด่นในการรับอิทธิพลทาง
ศิลปะจีนจนเกิดเป็นรูปแบบที่เรียกว่า “แบบพระราชนิยม” อันเป็นลักษณะ
ร่วมของสิ่งก่อสร้างและงานประดับตกแต่งที่เกิดขึ้นในสมัยนี้และเสื่อม
ความนิยมไปหลังสิ้นรัชกาล รูปอาคารทรงจีนเหล่านี้จะถูกแทนที่ด้วยอาคาร
ทรงยุโรปในงานจิตรกรรมยุคต่อมาคือ สมัยรัชกาลที่ 4

รูปประตูด้านซ้ายมือเขียนเป็นประตูลงทอดแสดงลวดลายพรรณ
พฤกษาที่เป็นที่นิยมในยุคสมัยนั้นเช่นกัน จิตรกรมีทักษะการเขียนที่ละเอียด
เป็นเลิศจึงสามารถเขียนรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ออกมาได้อย่างชัดเจน
ด้านขวามือของภาพใกล้ ๆ กับตัวอักษร เป็นรูปลิงเล่นกัน ซึ่งเรียกว่า
“ภาพกาก” เป็นภาพตัวละครเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่มีความสำคัญ แสดงอารมณ์
ขันของจิตรกร

บริเวณด้านล่างของรูปมีตัวอักษรไทยเขียนด้วยอักษรวิธีแบบโบราณว่า “๑ฤษรีให้พอบ” แปลได้ว่า “ฤษีให้ผอบ” ตัวอักษรไทยที่เขียนแบบเอียงประมาณ 45 องศาเป็นที่นิยมในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-3 และจะค่อย ๆ ตั้งตรงขึ้นเรื่อย ๆ ในสมัยต่อมาจนเป็นเส้นตรงเต็มที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประกอบกับอักษรวิธีที่มีเครื่องหมายคล้ายนิคหิต “◌” อยู่บนอักษร “อ” เพื่อระบุให้อ่านออกเสียงคำนี้เป็น 2 พยางค์ คือ “ผะ-อบ” อักษรวิธีแบบนี้ที่จะค่อย ๆ หายไปเพราะเทคโนโลยีด้านการพิมพ์ที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 จากรูปอักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏ จึงสามารถกำหนดอายุเอกสารชิ้นนี้ได้ ในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367-2494)

ภาพต่อมาเป็นภาพที่มีขนาด 4 หน้าสมุดไทย แสดงเรื่องราว 3 ตอนด้วยกัน คือ 1. **เดินไพร** คือ เมื่อจันทโครบกราบลาฤษีแล้วได้เดินทางผ่านป่าเพื่อกลับเมือง 2. **เปิดผอบ** ในระหว่างทางจันทโครบได้นั่งพักแล้วได้ละเลยคำสั่งของฤษีผู้เป็นอาจารย์ที่สั่งว่า ให้เปิดผอบเมื่อเดินทางกลับถึงเมืองแล้ว 3. **พบนางโมรา** เมื่อจันทโครบเปิดผอบแล้ว ก็ได้ปรากฏนางงามที่มีชื่อว่า โมรา ออกมาจากผอบ

ซึ่งตอนนี้สุนทรภู่ได้พรรณนาไว้ว่า

“ผลกรรมลืมหาคำพระสิทธา
ยลอนงค์ทรงโฉมประโลมจิต
นุชน้องต้องเนตรพระภูวไนย
จักรพงษ์พิศวงพระทัยหวัง
นวลทององค์เอี่ยมลออออง
เรียมพะวงหลงคิดว่าของอื่น

จึงเผยฝาผอบออกทันใจ
ประไพพิศพร้อมพักตร์ดั่งไข
กายาใหญ่เกินที่ผอบทอง
ประคองนั่งแนบนางพลาสทอง
ช่างอยู่ในผอบทองไม่พาที่
ลิบห้าคืบแล้วพี่ขาดสวาทศรี”

ในภาพนี้มีตัวอักษรเขียนบอกชื่อตอนไว้เพียง 2 ตอน คือ “เดินไพร” และ “เปิดผอบ” ซึ่งหมายถึง เดินไพร และ เปิดผอบ ตามลำดับ จะสังเกตได้ว่า ในคำว่า “ไพร” มีการเขียนโดยใช้อักษรวิธีพิเศษ คือ เขียนอักษร “พ” และ “ร” ควบกัน ซึ่งอักษรวิธีแบบพิเศษนี้จะหายไปในราวรัชกาลที่ 4-5

ในภาพเขียน จิตรกรแสดงภาพนางโมรา ตัวละครเอกของเรื่อง เป็นภาพสตรีทรงเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ มีการใช้สีทองที่มั่งกู่ กระจงเจียก จอน กรองคอ ทับทรวง พาทูร์ด และกำไร แสดงถึงสถานะอันสูงส่งเทียบเทียมกษัตริย์ของนางโมราที่ฤๅษีเสกขึ้นมาเพื่อให้เป็นคู่ครองที่เหมาะสมของจันทโครบ นางโมรานุ่งผ้าลายดอกประกอบด้วยสีต่าง ๆ เหมือนจันทโครบ ในภาพแสดงฉากเกี่ยวพาราสิระหว่างจันทโครบกับนางโมราโดยแสดงภาพบุคคลทั้งสองนั่งลงโดยมีระยะห่างกันพอสมควร นางโมรานั่งหันหลังให้กับจันทโครบแสดงมารยาให้จันทโครบฉวยจับมือของนางแสดงอาการรื่องอน ในภาพนี้มีข้อความสังเกตอีกประการหนึ่งคือ จิตรกรวาดภาพภูเขาหินและต้นไม้ในแบบที่พิเศษโดยใช้สีแดงแต้มบาง ๆ วาดเป็นภูเขาหิน ไม่ได้ระบายทึบไปเหมือนภาพโชดหินโดยทั่วไป ซึ่งฉากในท้องเรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกิดในป่าซึ่งฉากภูเขาหินเป็นฉากส่วนใหญ่ของเรื่อง ดังนั้น จิตรกรจึงจงใจวาดภาพภูเขาหินให้มีความโปร่งและเบา เพื่อไม่กดให้ภาพดูหนัก และดูมืด แต่ในทางตรงข้ามจิตรกรวาดภาพต้นไม้ส่วนสีทึบ ไม่ได้ใช้สีเขียวเหมือนปกติทั่วไป การใช้สีทึบกับต้นไม้ที่แทรกกับรูปภูเขาหิน ทำให้สามารถรักษาฉากหลักของเรื่องที่เป็นป่าทึบได้เป็นอย่างดี

รูปต่อมาเป็นภาพขนาดสี่หน้าสมุดไทย แสดงเรื่องราว 2 ตอนด้วยกันคือ 1. ตอนสมพาส เมื่อจันทโครบได้เกี่ยวพาราสีนางโมราแล้วนางโมราก็ปลงใจยอมเป็นภรรยาของจันทโครบ กับ 2. ตอนชมสัตว์ จันทโครบได้พานางโมราเดินทางต่อไป ระหว่างทางในป่า มีสัตว์ป่าออกมามากมาย จันทโครบจึงชี้ชวนให้นางโมราชมสัตว์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน สบายความลำบากในการเดินทาง ดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

“แล้วแยมสรรลชวนชมพฤกษาชาติ จตุบาทโทนเที่ยวในไพรลัดที่
ไตกิเลนเลียงผาลิงคาลวัน บ้างโผนผันตามเพื่อนลำพองกาย”

ตอนล่างของภาพเป็นรูปจันทโครบกกำลังกอดกับนางโมราแสดงเป็นภาพตามแนวศิลปะไทยที่แสดงเพียงให้ชายหญิงนั่งใกล้ชิดกันแสดงกิริยาเอี้ยวกอดที่สวยงาม

ในภาพมีตัวอักษรเขียนอยู่ด้านบนว่า “ชมสัส” หมายถึง ชมสัตว์ด้านซ้ายของภาพมีรูปกวางกำลังวิ่งไปกลางเหลียวดูบุคคลทั้งสองไปกลางเป็นภาพวาดประกอบให้เข้ากับตอนที่ระบุ ตรงกลางภาพเป็นรูปจันทโครบกกำลังเดินไปกลางหันมาคุยกับนางโมรา ภาพจันทโครบและนางโมราในอิริยาบถเดิน ทำให้เห็นเครื่องแต่งกายของทั้งสองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เห็นความงามของผ้านุ่งโดยเฉพาะของนางโมราที่เป็นผ้านุ่งพื้นดำเขียนลายดอกสวยงาม ด้านบนเป็นสีแดงมีชายผ้า ส่วนด้านล่างเป็นชายผ้านุ่งสีแดงเขียนลายสีทอง สะท้อนผ้านุ่งของชนชั้นสูงในสมัยนั้นตามอย่างนางในวรรณคดีภาพต่อมาเป็นภาพขนาด 3 หน้าสมุดไทยแสดงเนื้อเรื่องตามตัวอักษรที่เขียนไว้ 2 ตอน คือ “อุমনาง” “หมายถึง อุ้มนาง คือ จันทโครบได้อุ้มนางโมราที่เหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางจนเดินทางต่อไม่ไหว กับ “รอเลือด” โดยจะมีเครื่องหมายพินหนุอยู่ด้านบนตัวอักษร “ร” ซึ่งเป็นอักษรวิธึแบบเก่านิยมในสมัยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ข้อความนี้หมายถึง รอเลือด คือ ที่ในระหว่างที่อยู่ในป่า นางโมราเกิดกระหายน้ำอย่างมาก จึงร้องขอน้ำ แต่ในบริเวณนั้นไม่มีน้ำเลย จันทโครบจึงกรีดเลือดให้นางโมราได้ดื่ม ดังที่สุนทรภู่ได้พรรณนาไว้ว่า

“แสนสงสารนฤมลเป็นพันนัก
ชักพระขรรค์ฟันลงตรงเพลาขวา
จึงรอรองโลหิตออกจากกาย
นางทราชมะเขยได้เสวยน้ำโลหิต

อารมณ์รักพระมิได้เสียดายกาย
พระมังสาหัล้งเลือดลงนองสาย
แล้วให้สายสุดสวาทเสวยพลัน
ค่อยสร้างจิตที่ร้อนพระสุริย์ฉันทน์”

ภาพทั้งสองตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความรักที่จันทโครบมีต่อนางโมรา ยอมทนเหน็ดเหนื่อยอุ้มนางที่หมดแรงเดินทางต่อไม่ไหว และยอมสละเลือดของตัวเองเพื่อให้นางได้ดื่มแทนน้ำ ในภาพตอนรอยเลือดจิตรกรได้จัดทำทางของจันทโครบได้อย่างองอาจมาก โดยจัดให้จันทโครบเอี้ยวตัวไปด้านขวาพร้อมกับยึดแขนซ้ายออกมาแล้วใช้พระขรรค์กรีดลงที่แขนเพื่อให้เลือดไหลออกมา โดยมีนางโมรานั่งอยู่ด้านล่างทำท่าดื่มน้ำแบบนาฏยศิลป์ ถือเป็นรูปที่หาดูได้ยาก

ภาพต่อมาเป็นภาพขนาดใหญ่ที่สุดในชุด คือมีขนาดถึง 4 หน้าสมุดไทย เป็นภาพเล่าเรื่องตอนเมื่อพบโจร ตามตัวอักษรที่เขียนไว้ด้านขวาของภาพเป็นรูปของจันทโครบกับนางโมรา ส่วนด้านซ้ายเป็นรูปของหมู่โจรที่ตามเนื้อเรื่องจากกล่าวว่ามีถึง 500 คน แต่จิตรกรเขียนแสดงเป็นคนจำนวนมากประมาณ 10 คนเป็นตัวแทนโจรจำนวนมาก ภาพโจรถูกแสดงออกมาเป็นรูปบุคคลหน้าตาดุคั่นโพกผ้าสีแดงและคาดผ้าสีแดงที่เอว ส่วนใหญ่ห่มผ้าสีเทาเป็นพื้น ยกเว้นตัวหัวหน้าโจรที่ห่มผ้าลายและมีผ้าสีขาวพันที่คอแสดงสถานะที่พิเศษกว่าโจรอื่น ๆ จะสังเกตเห็นว่ารูปโจรเหล่านี้จะมีเส้นตัดสีดำและมีสีกายที่เข้มกว่าตัวพระเอกและนางเอก คือ จันทโครบและนางโมรา ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อของคนไทยที่ว่า คนในรั้วในวังหรือชนชั้นสูงจะมีกายสีขาว เพราะไม่ต้องทำงานกลางแดดเหมือนคนที่ใช้แรงงานส่วนใหญ่

ภาพต่อมาเป็นภาพขนาด 4 หน้าสมุดไทย แสดงเรื่องราว 2 ตอน ตามตัวอักษรที่เขียนไว้ คือ “เมื่อโจนแทง” **เมื่อโจรแทง** กับ “ชมโคนเขา” **ชมโคนเขา** จะสังเกตว่ามีเครื่องหมายนิกหิตอยู่เหนือ “ช” เพื่อกำกับว่ามี “ม” เป็นตัวสะกด ซึ่งอักขรวิธีแบบนี้ต่อมาจะหมดความนิยมไปในช่วง ปรมาณรัชกาลที่ 4

ภาพแรกแสดงรูปจันทโครบโดนหัวหน้าโจรแทงด้วยพระขรรค์ของตนเอง หลังจากที่จันทโครบได้ต่อสู้กับพวกโจรแล้วพระขรรค์หลุดมือไป นางโมราเก็บได้แต่กลับยื่นให้โจร เพราะนางเกิดอยากได้โจรเป็นสามีอีก คน ภาพนี้ถือได้ว่าการแสดงออกที่พิเศษมาก คือ แสดงอาการของพวก สมุนโจรที่ถูกจันทโครบแทงมีเลือดไหลสาดออกมาทั้งที่ปากและที่ท้องเป็น ริ้ว ๆ และบางรูปมีการวาดเส้นสีขาว ๆ แสดงอาการสั่นสะเทือนหรือพยายาม ขยับหนี ซึ่งการแสดงออกแบบนี้ไม่เคยพบที่ใดมาก่อน ส่วนภาพของหัวหน้า โจรจิตรกรก็ใช้ผ้าถุงที่เป็นผ้าลายเป็นเครื่องบ่งชี้ไม่ให้สับสนกับโจรอื่น ๆ เมื่อหัวหน้าโจรได้ฆ่าจันทโครบแล้วก็ได้ชักชวนนางโมราไปเที่ยวชมโคนเขา ซึ่งนางก็ตามไปแต่โดยดี

ภาพสุดท้ายเป็นภาพขนาด 4 หน้าสมุดไทยเล่าเรื่องตอนตามตัวอักษรที่เขียนว่า “โจนส์พาส” จะเห็นว่ามีการเชื่อมโยงนิคหิตอยู่บนอักษร “ส” ที่มี “ม” เป็นตัวสะกด ซึ่งเป็นอักษรวิธีแบบเก่าอีกเช่นกัน ข้อความนี้หมายถึงตอน **โจรสมพาส** คือ เมื่อโจรได้ชักชวนนางโมรามาเที่ยวชมโคนเขาก็ได้เกี่ยวพาราสีจนนางโมรายอมเป็นภรรยาของโจร ในภาพจิตรกรได้ใส่รายละเอียดที่น่าสนใจ คือ เปลี่ยนรายละเอียดของผ้านุ่งของนางโมรามาจากที่แต่ก่อนเป็นผ้าลายดอกแบบนางกษัตริย์เป็นผ้าสีเหลืองทั้งผืนมีลายกลาง ๆ สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อนางโมรามีความประพฤติที่ไม่ดีก็ไม่สมควรที่จะมีผ้านุ่งแบบกษัตริย์ ควรใช้ผ้าอย่างชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ถือได้ว่าเป็นกุศโลบายการสอนของจิตรกรที่ชาญฉลาดมาก

ส่วนตรงกลางภาพเป็นภาพร่างที่ยังไม่ได้ลงสีเป็นรูปนางโมรานอนหลับอยู่ โดยมีภาพร่างของหัวหน้าโจรที่กำลังจะหนีไป เพราะคิดได้ว่าขนาดจันทโครบดีกับนางขนาดนี้ นางโมรายังทำร้ายได้ ต่อไปนางก็คงทำร้ายตนเช่นเดียวกัน เมื่อคิดได้ดังนี้ หัวหน้าโจรจึงทิ้งนางไว้ในป่าเพียงคนเดียว ภาพนี้ถึงแม้ยังวาดไม่เสร็จแต่ก็เป็นหลักฐานกระบวนการขั้นตอนในการวาดของจิตรกรได้เป็นอย่างดี โดยจิตรกรจะวาดรูปฉากที่เป็นภูเขา หินและต้นไม้ก่อน จากนั้นจึงร่างรูปตัวละครต่าง ๆ

สมุดพระมาลัยเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก : ศิลปอยุธยาชั้นเดียวในแผ่นดินไทย

ความเป็นมา

สมุดพระมาลัย คือ เป็นสมุดไทยขนาดใหญ่กว่าสมุดไทยปกติ นิยมเขียนภาพเล่าเรื่องที่สองข้าง ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเป็นพระมาลัยกลอนสวดที่วัดโชดทิมธารามแห่งนี้ได้มีการค้นพบสมุดพระมาลัยทั้งหมด 4 เล่ม แต่เล่มที่ 1 นี้มีความพิเศษกว่าเล่มอื่น ๆ คือ มีเนื้อหาเป็นภาษาบาลีพรรณนาพระพุทธรูปโดยอธิบายแจกแจงไปที่ละข้อเรียกว่า มหาพุทธรูป ซึ่งจัดเป็นเนื้อหาในรูปแบบเก่า ก่อนที่สมัยต่อมาจะมีเนื้อหาเป็นพระมาลัยกลอนสวดเหมือนกันทั้งหมด

ความพิเศษของภาพประกอบของสมุดพระมาลัยเล่มนี้ คือ เขียนเป็นเรื่องมหาชาติเล่าเรื่องราวในเวสสันดรชาดกซึ่ง น. ณ ปากน้ำ ได้สรรเสริญว่ามีความงามเป็นเลิศ ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการชาวญี่ปุ่นที่ทำการศึกษาคติกรรมจากสมุดข่อยสมัยอยุธยา คือ ดร. คาซึโกะ ทานาเบะ (Kazuko Tanabe) ที่ระบุว่า คติกรรมเล่าเรื่องมหาชาติในสมุดข่อยสมัยอยุธยาตอนปลาย มีเพียงสองเล่มเท่านั้นในโลก คือ เล่มที่วัดโชดทิมธารามแห่งนี้ กับอีกเล่มหนึ่งที่เก็บไว้ที่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ดังนั้น สมุดพระมาลัยเขียนคติกรรมเรื่องมหาชาติฉบับนี้จึงเป็นหนึ่งเดียวของประเทศไทยที่มีความสมบูรณ์และความงามอย่างครบถ้วน

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

สมุดพระมาลัยเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นสมุดไทยขาวขนาดใหญ่กว้าง 12.5 ซม. ยาว 60 ซม. หน้า 5.5 ซม. เขียนด้วยเส้นหมึกเป็นตัวอักษรขอมย่อในตอนต้น ซึ่งตัวอักษรขอมย่อนี้นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ส่วนตั้งแต่ตอนกลางเล่มจนจบเขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา เนื้อหาเริ่มต้นด้วยข้อความภาษาบาลีจากอภิธรรม 7 คัมภีร์ จากนั้นเป็นข้อความย่อจากพระอภิธรรม พระวินัยและพระสุตตันตปิฎก รวมเป็นพระไตรปิฎกย่อ จากนั้นจึงเป็นมหาพุทธคุณภาษาบาลี อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ (ประยูร อุสุชาวะ) นำมาตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในวารสารเมืองโบราณใน พ.ศ. 2538

เรื่องย่อ

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในมหานิบาตชาดก ในพระสุตตันตปิฎก กล่าวถึงพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญทานบารมีก่อนที่จะทรงอุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “มหาชาติ” เพราะเป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่ เวสสันดรชาดกมีเนื้อหาโดยสรุปดังนี้

พระเวสสันดรเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสัณชัยและพระนางผุสดี แห่งแคว้นสีพี เมื่อแรกประสูติพระกุมารทูลขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อให้ทานทันที ครั้นทรงเจริญวัยพระเวสสันดรทรงสั่งให้ตั้งโรงทานทั่วพระนคร ทรงสละทรัพย์เพื่อบริจาคทานทุกวัน วันหนึ่ง พระองค์พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่คณะบุโรหิตจากแคว้นกาลิงคะเพื่อช่วยแก้ปัญหาภัยแล้งในแคว้นนั้น เพราะช้างปัจจัยนาเคนทร์นี้มีอานุภาพสามารถบันดาลให้ฝนตก และทำให้ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ ชาวเมืองสีพีโกรธพระองค์ที่พระราชทานช้างเผือกแก่แคว้นอื่นจนท้ายที่สุดพระราชบิดาต้องทรงเนรเทศพระเวสสันดรออกจากแคว้นแคว้น พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรี มเหสี พร้อมทั้งพระโอรสพระธิดา คือ พระชาลี และพระกัณหา เดินทางไปสู่เขาวงกต ระหว่างทางทรงบริจาคสิ่งของจนไม่เหลือ แต่ด้วยความช่วยเหลือของพระยาเจตราช แห่งแคว้นเจตราช ทำให้ทุกพระองค์เดินทางถึงเขาวงกตอย่างปลอดภัย และได้ครองเพศนักบวชอยู่ในป่านั้น ต่อมาพระเวสสันดรพระราชทาน พระชาลี และพระกัณหาแก่พราหมณ์ชู้ชกและพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกะ ที่แปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอ

ต่อมาเทวดาได้ตั้งใจให้ชูชกหลงทางมาถึงกรุงเซตุธร ทำให้พระเจ้า
สัตยชัยทรงไต่ตัวพระนัดดา (หลาน) ทั้งสองไว้ได้ ขณะนั้นแคว้นกาลิงคะก็ส่ง
ช้างปัจจัยนาคนกลับคืนมา ทำให้ชาวสีพีระลึกถึงคุณความดีของพระเวสสันดร
ต่อมาพระเจ้าสัตยชัยทรงรับสั่งให้จัดขบวนอิสริยยศเสด็จไปหาวงกต เพื่อ
อัญเชิญพระเวสสันดรกลับมา เมื่อได้พบกัน กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าข้าราชการ
บริพารต่างก็หมดสติล้มลง ด้วยความรู้สึกรื่นเริงอย่างสุดซึ้ง จนกระทั่งโดน
หยาดฝนโบกขรพรรษาที่ทำวสัฏกะทรงเนรมิตขึ้น ทั้งหมดจึงฟื้นคืนสติ
จากนั้นพระเวสสันดรเสด็จกลับไปครองราชย์ที่กรุงสีพี และทรงปกครอง
บ้านเมืองด้วยความผาสุกจนตลอดพระชนม์ชีพ

ความงามที่เป็นเอกลักษณ์

เวสสันดรชาดกมีเนื้อหาแบ่งเป็นทั้งหมด 13 กัณฑ์ ซึ่งสอดคล้อง
กับภาพประกอบในสมุดพระมาลัยเล่มนี้ที่มีทั้งหมด 13 ภาพตรงกับเนื้อหา
ในแต่ละกัณฑ์ดังนี้

กัณฑ์ทศพร

พระนางผุสดีซึ่งจะทรงเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ทรง
อธิษฐานขอเป็นมารดาของผู้มีบุญ จบลงตอนพระนางได้รับพร 10
ประการจากพระอินทร์ ดังนี้ 1. ขอให้เกิดในกรุงมัททราช แคว้นสีพี 2. ขอ
ให้มีดวงเนตรคมงามและดำขลับดังลูกเนื้อทราย 3. ขอให้ควมขำดังสร้อย
คอนกยูง 4. ขอให้ได้นาม “ผุสดี” ดังภาพเดิม 5. ขอให้มิพระโอรสเกริก
เกียรติที่สุดในชมพูทวีป 6. ขอให้พระครรภ์งาม ไม่ปองนูนดังสตรีสามัญ
7. ขอให้พระถันเปล่งปลั่งงดงามไม่ยานคล้อยลง 8. ขอให้เส้นพระเกศาดำ
ขลับตลอดชาติ 9. ขอให้ผิวพรรณละเอียดบริสุทธิ์ดุจทองคำธรรมชาติ
10. ขอให้ได้ปลดปล่อยนักรโฆษที่ต้องอาญาประหารได้

ในภาพจะเห็นรูปนางฟุสตีเขียนไว้ทางด้านซ้าย อยู่ในท่ายกมือขึ้น
 อธิษฐานขอพร 10 ประการ โดยจิตรกรได้วาดเป็นภาพสตรีทรงเครื่องทรง
 อย่างนางกษัตริย์ประทับนั่งพับเพียบอยู่บนแท่นเพื่อแสดงฐานะอันสูงส่ง
 ด้านล่างวาดเป็นนางเทพธิดารับใช้อยู่ในท่าพนมมือเช่นกัน จิตรกรได้วาด
 ฉากหลังเป็นผ้าม่านที่มีลวดลายสวยงาม

รูปด้านขวาวาดเป็นรูปพระอินทร์ซึ่งมีกายสีเขียวตามขนบของไทย
 มือหนึ่งถือพระขรรค์ อีกมือหนึ่งแสดงอาการประทานพร อยู่อกกับกิริยา
 เหาะมา ด้านล่างวาดเป็นเทวดาบริวารมีกายสีขาวเหาะมาเช่นเดียวกัน
 จิตรกรได้ใช้สีแดงจากดินแดงเป็นสีพื้นซึ่งอาจารย์ น. ณ ปากน้ำ กล่าวว่
 เป็นรูปแบบของสกุลช่างเมืองระยอง ข้อความตรงกลางเขียนด้วยอักษร
 ขอมย่อเป็นเนื้อความย่อจากคัมภีร์พระสังคณี

กัณฑ์หิมพานต์

พระเวสสันดรทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสฤษดิ์ชัยกับพระนาง
มุสดี แห่งแคว้นสีพีประสูติที่ตรอกพ่อค้าทำให้ไดนามว่า เวสสันดร ที่แปลว่า
ระหว่างร้านตลาด

ภาพด้านซ้ายเป็นรูปของพระนางมุสดีกำลังให้ประสูติการแก่พระ
เวสสันดร โดยพระนางได้ใช้มือเหนี่ยวกิ่งไม้แวดล้อมด้วยนางสนมกำนัลอยู่
ภายในผ้าม่านที่กันเป็นฉากบังไว้ เพราะพระนางคลอดพระโอรสในระหว่าง
ร้านตลาด จิตรกรจงใจที่จะให้พระนางมุสดีแสดงอากัปกริยาคล้ายกับ
พระนางสิริมหามายาเทวีให้ประสูติการแก่เจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งเหตุการณ์นี้
จะเกิดขึ้นในพระชาติต่อมาเมื่อพระนางมุสดีกลับชาติมาเกิดเป็นพระนางสิริ
มหามายาเทวี และพระเวสสันดรกลับชาติมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จะเห็น
ได้ว่าผ้าม่านที่นำมาซึ่งเป็นฉากบังตามีความวิจิตรสวยงามมาก ด้านขวาเป็น
รูปของพระเจ้าสฤษดิ์ชัยผู้เป็นพระบิดาอยู่ในท่าประทับนั่งชันเข่าแบบมหाराช
ลีลาสนะอยู่บนพระแท่น ด้านล่างของภาพคนรับใช้ที่อยู่ในท่าหมอบกราบ
เนื้อหาตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีโดยย่อจากคัมภีร์วิภังค์เขียนด้วย
ตัวอักษรขอมย่อ

กัณฑ์ทานกัณฑ์

เมื่อพระเวสสันดรได้รับเวนราชสมบัติจากพระบิดา ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่บุโรหิตจากแคว้นกลิงคะ เป็นเหตุให้ประชาชนไม่พอใจจนในที่สุดพระเวสสันดรถูกพระราชบิดาเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์ ก่อนเสด็จไปอยู่ป่า พระเวสสันดรได้พระราชทานสัตสดกมหาทานอีกด้วย

ภาพด้านซ้ายเป็นรูปของพราหมณ์บุโรหิตสี่คนจากแคว้นกลิงคะ จิตรกรวาดเป็นรูปชายแก่หนุ่มผ้าขาวอยู่ในท่านั่งพับเพียบยื่นมือออกมารับน้ำพระราชทาน ภาพด้านขวาเป็นรูปพระเวสสันดรประทับอยู่บนหลังช้างเผือกชื่อปัจจัยนาเคนทร์ที่ทรงเครื่องสีทองอย่างสวยงาม ด้านล่างเป็นรูปข้าราชการบริวารอยู่ในอากัปกิริยาต่างๆ ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีย่อจากคัมภีร์ธาดุกถาเขียนด้วยอักษรขอมย่อ

กัณฑ์วนปเวสน์

พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรี (มเหสี) และพระชาลี (พระโอรส) พระกัณหา (พระธิดา) เสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตวันรัฐ จนเสด็จถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์

ภาพด้านซ้ายเป็นรูปอาคารที่พระอินทร์สั่งให้วิสุกรรมเทพบุตรมาเนรมิตไว้ให้ที่ป่าหิมพานต์เพื่อเป็นที่พักอาศัยของพระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระชาลี พระกัณหา โดยจิตรกรได้วาดเป็นรูปอาคารแบบไทยประเพณี มีช่อฟ้าสวยงาม ส่วนภาพด้านขวาเป็นรูปพระเวสสันดร พระนางมัทรี กำลังเดินทางเข้าไปในป่าโดยอุ้มชาลีและกัณหาไว้ด้วย ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีย่อจากคัมภีร์ปุคคัลบัญญัติ เขียนด้วยอักษรขอมย่อ

กัณฑ์ชูชก

ชูชกพราหมณ์ขอทานได้นางอมิตตาบุตรสาวของเพื่อนเป็นภรรยา นางใช้ให้ชูชกไปขอสงกุมาร ภาพด้านซ้ายเป็นรูปตอนนางอมิตตาไปตักน้ำแล้วถูกหญิงเพื่อนบ้านช่วยกันรุมต่าพูดถากถางเยาะเย้ยจนเป็นเหตุให้นางอมิตตาเกิดความน้อยใจจนต้องขอให้ชูชกเดินทางไปขอพระโอรสธิดาจากพระเวสสันดรเพื่อมาเป็นคนรับใช้ของตน นางจะได้ไม่ต้องไปตักน้ำให้ถูกเยาะเย้ยถากถางอีก ในรูปจิตรกรแสดงรูปผู้หญิงยืนสี่คน รูปของนางอมิตตาคือผู้หญิงคนที่สองจากด้านขวา สังเกตได้จากการที่จิตรกรวาดให้นางแตกต่างจากผู้หญิงคนอื่นคือ วาดเป็นสตรีมีหน้าอ่อนวัยกว่าคนอื่น และมีถันกลมอย่างเด่นชัด มือแสดงอาการประคองหม้อน้ำ ส่วนผู้หญิงที่เหลืออีกสามคนจะเห็นว่าหน้าแก่กว่าและมีนมยาน เครื่องแต่งกายของผู้หญิงทั้งหมดจะไม่มีสีทองเลย เพื่อแสดงสถานะที่เป็นสามัญชน ด้านขวาเป็นรูปของชูชกที่กำลังนั่งคอยภรรยาคลับจากการตักน้ำ โดยจิตรกรวาดรูปชูชกเป็นชายแก่ผมขาว สีผิวดำ อยู่ในท่าทางเฝ้าคอยอยู่ในบ้านฝาขัดแตะธรรมดา ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีย่อจากคัมภีร์กถาวัตถุ เขียนด้วยอักษรขอมย่อ

กัณฑ์จุลพน

ชูชกเดินทางไปสืบข่าวในแคว้นสีพี และสามารถหลบหลีกการทำร้ายของชาวเมืองได้ และออกเดินทางไปจนพบพราณเจตบุตร นายพราณเจตบุตรตั้งใจยิงชูชก ๆ หลอกว่า ตนเป็นราชทูตนำสารมาถวายพระเวสสันดร

ภาพด้านซ้ายเป็นรูปชูชกหนีพราณเจตบุตรขึ้นต้นไม้ ยื่นมือข้างหนึ่งออกมาแสดงอาการบอกห้ามไม่ให้พราณเจตบุตรทำร้าย ภาพด้านขวาเป็นรูปพราณเจตบุตรผู้ที่พระเจ้าเจตราชสั่งไว้ให้เป็นผู้รักษาปากทางป้องกันไม่ให้ใครเข้าไปรบกวนพระเวสสันดร ซึ่งจิตรกรได้วาดท่าทางการวิ่งไล่ตามชูชกได้อย่างน่าอัศจรรย์โดยให้ตัวของพราณเจตบุตรวิ่งไปข้างหน้า ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีย่อจากคัมภีร์ยมก เขียนด้วยอักษรขอมย่อ

กัณท์มหาวน

ชูชกเดินทางผ่านป่าตามเส้นทางที่เจตบุตรแนะนำจนถึงที่อยู่ของ
อัจจุตฤาษี ชูชกลวงอัจจุตฤาษีให้บอกทางผ่านป่าไม้ใหญ่ไปยังที่ประทับของ
พระเวสสันดร ด้านซ้ายเป็นรูปของอัจจุตฤาษีแสดงท่าทางชี้บอกทางให้กับ
ชูชก จิตรกรได้แสดงรูปอัจจุตฤาษีโดยแสดงเป็นรูปชายแก่สวมชฎา นุ่งห่ม
หนังเสือสีเหลืองและสีแดงทึบ การห่มหนังเสือของอัจจุตฤาษีจะยังเป็น
รูปแบบเก่าคือ หนังเสือคลุมบ่าของฤาษีทั้งสองข้าง ยังไม่เหลือข้างเดียว
แบบเฉวียงบ่าเหมือนในสมัยต่อมาที่ได้อิทธิพบการห่มจีวรเฉวียงบ่าของ
พระสงฆ์ ส่วนด้านขวาเป็นรูปชูชกไปนมัสการพระอัจจุตฤาษี ถามทางที่จะ
ไปสำนักพระเวสสันดร จะเห็นได้ว่าในหน้านี้หากว่าตามเนื้อเรื่องเหตุการณ์
ในภาพด้านขวาจะเกิดก่อนภาพด้านซ้าย สันนิษฐานว่า จิตรกรน่าจะตั้งใจ
สลับลำดับเพื่อให้เป็นที่สังเกต ดังจะเห็นว่าหน้านี้เป็นหน้าสุดท้ายของพระ
อภิธรรม เพราะตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีย่อจากคัมภีร์ปฎิฐานซึ่งเป็น
คัมภีร์สุดท้ายของอภิธรรมและหน้านี้เขียนด้วยอักษรขอมย่อเป็นหน้า
สุดท้ายอีกเช่นกัน และต่อไปจากนี้เหตุการณ์จะเริ่มที่ทางด้านขวาก่อน

กัณฑ์กุมาร

ชูชกทูลขอสองกุมารกับพระเวสสันดร ๆ ทรงเรียกสองกุมารขึ้นจากสระเพื่อให้เป็นทานแก่ชูชก ด้านขวาเป็นรูปตอนเรียกกุมารทั้งสองขึ้นจากสระโบกขรณี จะเห็นได้ว่า รูปพระเวสสันดรมีการนุ่งห่มหนังเสือที่คลุมบ่าสองข้างตามแบบเก่า มือข้างหนึ่งถือตาลปัตรซึ่งยังมีลักษณะเป็นพัดใบไม้ มีรูปทรงเหมือนดอกบัวตูมซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิม ยังไม่เปลี่ยนเป็นรูปวงรีแบบพัดหน้านาง เหมือนตาลปัตรของพระสงฆ์ที่ใช้ในปัจจุบัน ในรูปจะเห็นพระกุมารองค์หนึ่งกำลังก้มกราบพระเวสสันดร คือ พระชาลี ส่วนอีกองค์หนึ่งยังอยู่ในสระโบกขรณี คือ พระกัณหา ซึ่งพระกัณหาไม่เต็มใจนักที่ยอมถูกบริจาคเป็นคนรับใช้ของชูชก ถึงขนาดอธิษฐานไม่ขอเกิดมาเป็นลูกพระเวสสันดรอีก ดังนั้น ในชาติต่อมาเจ้าชายลิทัตถะจึงมีพระโอรสเพียงพระองค์เดียวคือ ราหุล ซึ่งก็คือพระชาลีกลับชาติมาเกิด ส่วนพระกัณหากุมารีได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระอุบลวัณณาเถรี ส่วนภาพด้านซ้ายเป็นรูปตอนพระเวสสันดรมอบกุมารทั้งสองแก่ชูชก ตอนกลางเป็นคาถาภาษาบาลี ตอนต้นของอภิธรรมคือ กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา ฯ เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา

กัณฑ์มัทรี

พระนางมัทรีก็เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรนนิบัติพระเวสสันดรและสองกุมาร เมื่อพระนางเสด็จกลับถึงอาศรมไม่พบสองกุมารก็โศกเศร้าเสียพระทัย พระเวสสันดรทรงเล่าเหตุผลที่ได้ประทานกุมารทั้งสองแก่ชูชก พระนางมัทรีจึงทรงอนุโมทนาด้วย

ภาพด้านขวาเป็นตอนพระนางมัทรีกลับจากการหาผลไม้ในป่าแล้วเจอเทวดาแปลงกายเป็นสัตว์ร้ายขวางทางไม่ให้เสด็จกลับอาศรมได้ตามเวลาปกติ จิตรกรวาดพระนางมัทรีเป็นดาบลินีหรือนักบวชหญิงนุ่งห่มหนังเสือสีเดียวกัน ไม่แสดงถิ่น อยู่ในท่ายกมือขึ้นไหว้เทพดาโดยมีหีบผลไม้

บน
กัณฑ์กุมาร
ล่าง
กัณฑ์มัทรี

อยู่บนบ่า ด้านซ้ายของภาพเป็นรูปสัตว์ร้าย 3 ชนิดคือ ราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง รูปราชสีห์เป็นราชสีห์ตามแบบศิลปะไทยประเพณี ภาพด้านซ้ายเป็นตอนที่พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาในทานบารมีของพระเวสสันดร ทั้งสองพระองค์นั่งห่มหนังเสือในแบบเก่าและรูปมีการใช้สีทองที่ข้อมือและเอว เพื่อแสดงสถานะที่สูงส่ง ผิดกับรูปของอัจจุตฤณี ตอนกลางเป็นคาถาภาษาบาลีสัทสนัยสังเขป เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา บรรทัดล่างสุดมีข้อความแสดงวันเดือนปีที่เขียน คือ “เขียนแล้ววัน 5 เดือน 11 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมาน ฉศก” ซึ่งหมายถึง เขียนแล้วเสร็จวันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมาน ฉศก ซึ่งวันเดือนปีที่ปรากฏยังเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาต่อไป

กัณฑ์ลักกักรรพ

พระอินทร์เกรงว่าจะมีผู้มาขอพระนางมัทรี จึงแปลงเป็นพราหมณ์
ชรามาทูลขอพระนางมัทรีแล้วฝากไว้กับพระเวสสันดร

ภาพด้านขวาเป็นรูปพระอินทร์โดยเขียนเป็นรูปเทวดามีกายสีเขียว
ทรงเครื่องประดับสีทอง มีผ้าถุงเป็นลวดลายสวยงามประกอบด้วยสี ดำ
แดง เหลือง และขาว มือข้างหนึ่งถือพระขรรค์ อยู่วงพื้นสีแดง แสดงอาการ
กำลังเหาะมา ภาพด้านซ้ายแสดงตอนที่พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์ โดย
จิตรกรวาดให้พราหมณ์ชราที่มีกายสีเขียวเพื่อบอกเป็นนัยว่าคือพระอินทร์ อยู่
ในอากัปกิริยาพนมมือขอพระนางมัทรีที่นั่งอยู่ด้านหลังของพระเวสสันดร
พระนางมัทรีอยู่ในท่าพนมมือรับคำพระเวสสันดร ตรงกลางเป็นคาถาภาษา
บาลีแสดงเนื้อความตอนต้นของพระวินัยปิฎก เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา

กัณฑ์มหाराช

ชูชกเดินทางเข้าไปแคว้นสีพี พระเจ้าลัญชัยทรงไล่สองกุมาร ต่อนั้น พระเจ้ากรุงลัญชัยได้ถามสองกุมารถึงความยากลำบากทั้งหมด และสองกุมารก็ได้ขอให้พระเจ้าลัญชัยไปรับตัวพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับมาอยู่กันเหมือนเดิม พระเจ้าลัญชัยจึงจัดยกทัพไปยังป่าที่พระเวสสันดรพำนักอยู่

ภาพด้านซ้ายและขวาแสดงเป็นรูปพระเจ้ากรุงลัญชัยทรงดำเนินทัพไปตามระยะทางไม่เร่งร้อนทรงอาศัยพระชาลิกุมารนำทางมาถึงเขาวงกตใกล้อาศรมพระเวสสันดร ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระชาลีประทับบนหลังช้าง ส่วนภาพด้านขวาเป็นรูปพระเจ้าลัญชัย ผู้เป็นพระอัยกา ทรงเครื่องทรงสวยงามด้วยสีต่าง ๆ ประทับบนหลังช้าง จิตรกรสามารถจัดวางภาพทั้งสองให้เห็นเป็นฉากเดียวกันได้อย่างสวยงาม โดยคั่นตรงกลางด้วยคาถาภาษาบาลีแสดงเนื้อความตอนต้นของพระสุตตันตปิฎกที่เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา

กัณฑ์ฉกษัตริย์

กษัตริย์แคว้นกลิงคะทรงถวายคืนช้างปัจจัยนาเคนทร์ พระเจ้ากรุง
สัตยชัย พระนางผุสดี พระชาลี พระกัณหา เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดร
พระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ทรงพบกันก็ทรง
วิสาขญาติ ต่อมาฝนโบกขรพรระตกจึงทรงฟื้นขึ้น

ภาพทั้งสองด้านแสดงเหตุการณ์ต่อเนื่องกันคือ ด้านขวาเป็น
รูปพระชาลีกุมารประทับบนคอช้างนำทัพมาใกล้อาศรมพระเวสสันดร ส่วน
ด้านซ้ายเป็นรูปตอนพระเวสสันดรทรงสดับเสียงทหารบันลือลั่น ทรงคิดว่า
เป็นข้าศึกยกมาตีเมืองสีพีได้ จึงตรัสชวนพระนางมัทรีขึ้นไปแอบดูทหาร
บนภูเขา จิตรกรได้สร้างสรรค์ฉากภูเขาหลังอาศรมโดยใช้สีดำน้อยแก่ทำให้
รูปของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีลอยเด่นสวยงาม ตรงกลางเป็นคาถา
ภาษาบาลีแสดงเนื้อความพระมหาพุทธคุณ เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา

นครกัณฑ์

กษัตริย์หกพระองค์เสด็จกลับพระนคร พระเวสสันดรได้ครองราชย์
ดั้งเดิม บ้านเมืองสมบูรณ์พูนสุข จนพระชนมายุได้ 120 พรรษา จึงเสด็จ
สวรรคาลัย

ภาพทั้งสองด้านแสดงกระบวนการทศพเสด็จนิวัติพระนครของพระเวสสันดร
ด้านซ้ายแสดงรูปกษัตริย์ของพระองค์ประทับบนคอช้างเผือกสองเชือก
เคียงกันซึ่งก็คือ พระเจ้าสัญชัย พระราชบิดา กับพระเวสสันดร ด้านล่าง
เป็นรูปขบวนทหาร ส่วนภาพด้านขวาแสดงเป็นรูปช้างมีสีดามีกูบบนหลัง
ด้านหน้าและหลังกูบช้างมีโขน คือ หญิงนายประตู่ซึ่งรับราชการอยู่ใน
พระราชวัง มีหน้าที่คล้ายตำรวจสำหรับฝ่ายในนั่งอยู่ด้วย จิตรกรสามารถแสดง
ธรรมเนียมโบราณได้อย่างถูกต้องคือในขบวนช้างเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งในที่นี้คือ
พระนางมัทรีและพระกัณหา กุมารี ต้องประทับภายในกูบช้าง โดยมีโขนทำ
หน้าที่บังคับช้าง โดยจิตรกรได้วาดรูปโขนเป็นรูปผู้หญิงมีอายุ ผมหัน แสดง
ท่าทางทะมัดทะแมงจัดเป็นรูปที่หาชมได้ยาก ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลี
แสดงเนื้อความพระมหาพุทธคุณ เขียนด้วยอักษรขอมธรรมดา

สมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลายของวัดโชดทิมธาราม

ความเป็นมา

นอกจากสมุดพระมาลัยเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกแล้ว ที่วัดโชดทิมธารามยังมีสมุดพระมาลัยอีก 3 เล่ม ในจำนวนนี้มีสมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลาย 2 เล่ม คือ สมุดพระมาลัยเล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 ซึ่งมีความสวยงามมากเช่นกัน ทั้ง 2 เล่มนี้มีเนื้อหาเป็นพระมาลัยกลอนสวดเหมือนกัน

ความพิเศษของภาพประกอบของสมุดพระมาลัยเล่มที่ 2 คือ ชายผ้าและลายกนกที่ปรากฏจิตรกรสามารถวาดได้พลิ้วไหวมาก อีกทั้งการวางท่าทางของบุคคลในรูปก็อ่อนช้อยงดงามเป็นพิเศษ

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

สมุดพระมาลัยเล่มที่ 2 เป็นสมุดไทยขนาดใหญ่มาก กว้าง 13 ซม. ยาว 68 ซม. หน้า 6.5 ซม. เขียนด้วยเส้นหมึกเป็นตัวอักษรขอม ส่วนสมุดพระมาลัยเล่มที่ 3 เป็นสมุดไทยขนาดเล็ก มีขนาดกว้าง 13.5 ซม. ยาว 67 ซม. หน้า 7.5 ซม. เนื้อหาเป็นพระมาลัยกลอนสวดทั้ง 2 เล่ม

เรื่องย่อ

พระมาลัยกลอนสวดกล่าวถึงพระเถระผู้มีอิทธิฤทธิ์รูปหนึ่งชื่อว่า มาลัย มีฤทธิ์เดินทางไปยังเมืองนรก พบสัตว์นรกถูกรทรมานเพราะบาปกรรมของตนโดยประการต่าง ๆ จากนั้นกล่าวถึงเปรตที่ได้บาปกรรมต่าง ๆ ในสมัยเมื่อยังมีชีวิต เมื่อสิ้นอายุขัยจึงมารับกรรมเป็นเปรต เมื่อสัตว์นรกและเปรตเห็นพระมาลัยจึงขอให้พระมาลัยไปแจ้งแก่ญาติตบตีให้ละเว้นบาปและทำบุญอุทิศส่วนกุศลมาให้ตน

มีชายเข็ญใจคนหนึ่งมีอาชีพเก็บผักบัวขายเลี้ยงมารดา ครั้นเห็นพระมาลัยก็มีศรัทธา นำดอกบัวที่ตนเก็บได้มาถวายพระมาลัย พระมาลัยต้องการสงเคราะห์ชายเข็ญใจจึงนำดอกบัวนั้นไปไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บนสวรรค์พระมาลัยได้พบกับพระอินทร์ พร้อมทั้งเหล่าเทวดาที่หะมาณมัสการพระเจดีย์จุฬามณี พระมาลัยจึงถามถึงอานิสงส์ผลบุญที่ทำให้ได้เกิดเป็นเทวดา ต่อมาพระมาลัยได้พบกับพระศรีอาริย์ พระศรีอาริย์บอกถึงบุญต่าง ๆ ที่พระองค์ได้กระทำมา ทรงถามพระมาลัยถึงการทำบุญของชาวชมพูทวีป พระศรีอาริย์ทรงกล่าวว่าเมื่อจะสิ้นศาสนาพระโคตมพุทธเจ้าแล้วจะเกิดทุกข์เข็ญใหญ่เพราะคนจะขาดศีลธรรม จะเกิดการฆ่าฟันกันไปทั่ว คนที่มีศีลธรรมที่หนีไปอยู่ในป่าเขาจะรอดชีวิต แล้วทรงฝากพระมาลัยให้กลับไปบอกแก่ประชาชนในชมพูทวีปถึงวิธีที่จะได้เกิดในศาสนาของพระองค์ ตอนท้ายกล่าวถึงชายเข็ญใจผู้นั้นได้ไปเกิดบนสวรรค์ด้วยกุศลผลบุญที่ได้ถวายดอกบัวทำให้มีวิมานที่มีกลิ่นหอม ส่วนพระมาลัยเมื่อสิ้นอายุขัยก็เข้าสู่พระนิพพาน

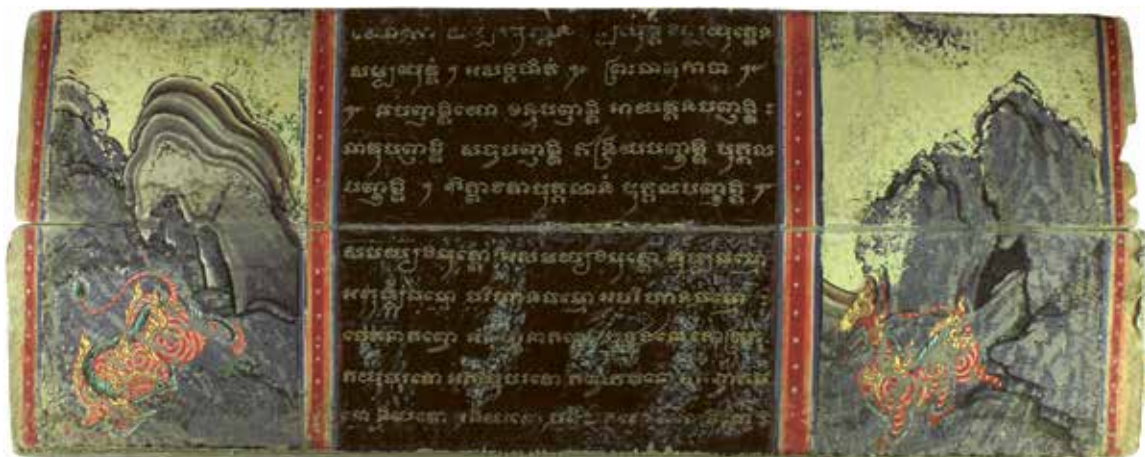
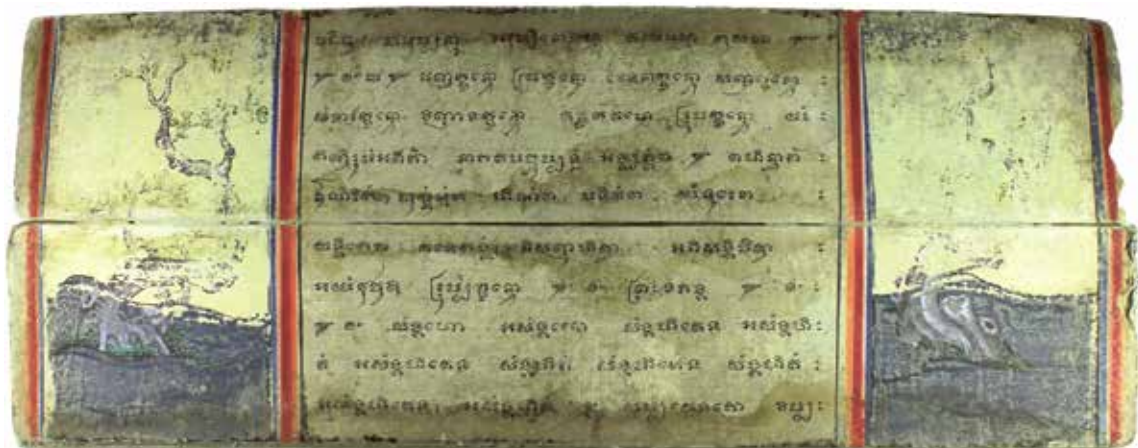
สมุดพระมาลัยวัดโชด เล่มที่ 2

(ล่าง) ภาพทิวทัศน์ต้นไม้ในเวลากลางคืน ตรงกลางเป็นข้อความ ภาษาบาลีจากตอนต้นของพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นอักษรขอมเขียนด้วยเส้นรงทองบนพื้นดำ ทำให้ตัวอักษรลอยเด่นสวยงามมากขึ้น

(หน้าตรงข้าม-บน) ภาพทิวทัศน์ต้นไม้ในเวลากลางวัน ตรงกลางเป็นข้อความ ภาษาบาลีจากพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นอักษรขอมเขียนด้วยหมึก

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพทิวทัศน์โขดหินมีราชสีห์สีแดง จิตรกรเขียนได้พลิ้วไหวงดงามมาก มีการใช้สีทองประกอบด้วย ตรงกลางเป็นข้อความ ภาษาบาลีจากพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นอักษรขอมเขียนด้วยเส้นรงทองบนพื้นดำ

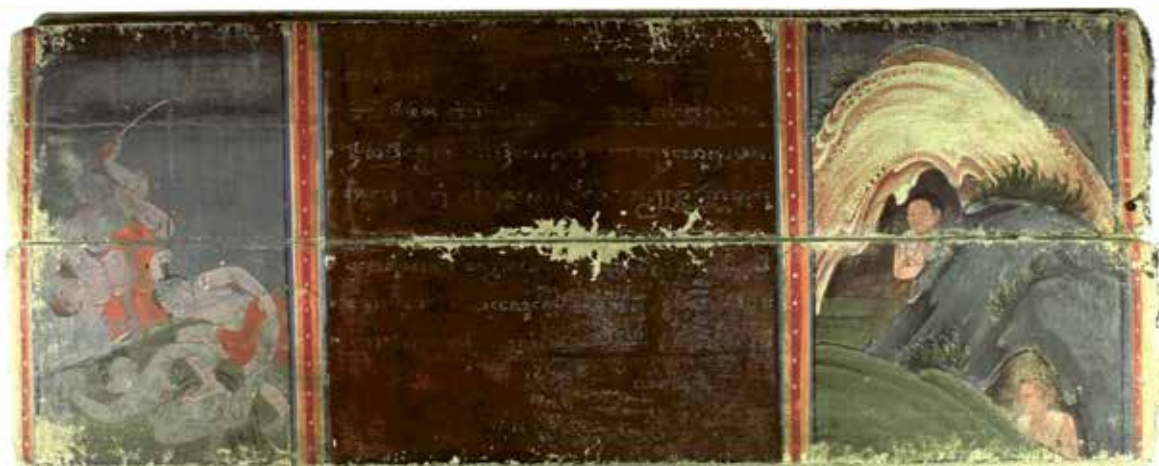

(บน) ภาพทิวทัศน์โขดหินมีต้นไม้ขึ้นอยู่ด้านบน จิตรกรวาดโขดหินได้สวยงาม พลั้วไหวมีศิลปะมาก การที่จิตรกรจงใจวาดภาพโขดหินหลายภาพ สันนิษฐานว่า ต้องการสื่อถึงชื่อของวัดคือวัดโขด แสดงว่าสมุดพระมาลัยเล่มนี้สร้างขึ้นเพื่อถวายวัดโขดโดยเฉพาะ ตรงกลางเป็นข้อความภาษาบาลีจากพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นอักษรขอมเขียนด้วยเส้นรงทองบนพื้นดำ

(ล่าง) ภาพด้านซ้ายเป็นภาพตาเถนสวดคฤหัสถ์ โดยจิตรกรวาดเป็นรูปตาเถน 2 คนนั่งอยู่ในปะรำ คนด้านขวาดึงตาลปัตรเป็นพัดหน้านางแบบแสดงอาการร้องสวดโต้ตอบกับคนตรงข้าม ทั้งสองอยู่ในท่าทางนั่งที่ไม่เรียบร้อยนัก การสวดคฤหัสถ์เป็นมหรสพอย่างหนึ่งที่มีเล่นมานานอาจมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดนัก ภาพด้านขวาเป็นรูปตาเถน 2 คน คนหนึ่งกำลังตำหมาก ส่วนอีกคนหนึ่งกำลังนัตถุยา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเคยสอบถามสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม ได้ความว่า “เถรเป็นพวกครึ่งพระครึ่งเถร อาศัยวัดอยู่ตามศาลามุขหน้าโบสถ์ หลังโบสถ์ พระระเปียงหรือพะเพิงอะไรตามแต่จะหาได้ โดยมากพึ่งพระสงฆ์ ขอผ้าและอาหารที่เหลือไปบริโภค ทำการให้แต่พระสงฆ์ตามสมัครใจ ศิลปินไม่ปรากฏว่าถึ้อย่างไร อาจเป็นศิลปิน ศิลปะด ศิลปิน หรือไม่ถึงศิลปินเลยก็ได้ การนุ่งห่มนั้นใช้ผ้าเหลืองตามแต่จะหาได้ ลางคนก็นุ่งแต่ผ้าอาบหรือสบงเท่านั้น หรือมีผ้าห่มพาดบ่าอย่างที่เรียกว่าพาดควายก็มี และมีไตรจีวรครองเหมือนพระสงฆ์ก็มี ความประพฤติเอาแน่ไม่ได้ ที่ดีเหมือนพระภิกษุก็มีคนเคารพนับถือ ที่เลวถึงสุภักฎชาท์ไม่มีคนนับถือ แต่ก่อนมีที่วัดสระเกษมากกว่าที่อื่น” ลวดลายที่ปะรำและผ้าม่านที่เป็นฉากของรูปมีความวิจิตรบรรจงสวยงามมาก ตรงกลางเป็นเนื้อความของพระมาลัยกลอนสวด เป็นอักษรขอมไทย เขียนด้วยเส้นหมึก

(บน) ภาพแสดงการเกิดทุกข์เข็ญใหญ่ ผู้คนขาดศีลธรรมเกิดการรบราฆ่าฟันแย่งชิงกัน คนที่มีศีลธรรมต้องหนีไปหลบซ่อนอยู่ตามป่าเขาเพื่อรักษาชีวิต จิตรกรใช้โทนสีดำเพื่อแสดงบรรยากาศที่เป็นกกลียุค ด้านซ้ายเป็นภาพคนชัวไร้ศีลธรรมฆ่าฟันกัน ส่วนด้านขวาเป็นภาพคนดีที่หลบอยู่ตามโขดหิน ตรงกลางเป็นเนื้อความของพระมาลัยกลอนสวดเป็นอักษรขอมไทยเขียนด้วยเส้นสีชาวนพื้นดำ

(หน้าตรงข้าม-บน) ภาพการถวายเป็นผ้าป่า ด้านซ้ายจิตรกรวาดเป็นบุคคลชายหญิงนั่งประนมมือ สันนิษฐานว่าเป็นเจ้าภาพผู้ตั้งใจถวายเป็นผ้าป่าแก่พระสงฆ์ ด้านขวาเป็นรูปต้นไม้ที่มีผ้าวางพาดไว้ ลวดลายของผ้านุ่งของเจ้าภาพและที่วางพาดบนต้นไม้มีความสวยงามมาก เรื่องราวของผ้าป่านี้มีพรรณนาไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่า กาลครั้งหนึ่งพระอนรุทธเถระมีจีวรเก่าคร่ำคร่าเที่ยวแสวงหาเศษผ้าจากกองหยากเยื่อเพื่อเอาไปทำจีวร นางเทพธิดาชาลินีที่ในอดีตชาติเคยเป็นภรรยาของพระเถระรู้เข้าจึงเกิดกุศลจิตและคิดได้ว่า ถ้าถวายเป็นผ้าป่า พระเถระก็จะไม่รับ เนื่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่มีพระบรมพุทธานุญาต นางจึงวางผ้าทิพย์ไว้ในกองหยากเยื่อตรงที่พระเถระต้องเดินผ่าน โดยวางให้ชายผ้าทิพย์โผล่พ้นกองหยากเยื่อออกมาเพื่อให้เห็นง่าย ๆ เมื่อพระอนรุทธเถระได้เห็นผ้านั้นจึงได้นำผ้ากลับ

ไปทำจีวร จึงเกิดเป็นประเพณีการถวายผ้าป่าจนถึงปัจจุบัน ภาพแสดงการ
ถวายผ้าป่านี้พบเห็นได้น้อยมาก

(ล่าง) ภาพด้านขวาแสดงรูปชายเข็ญใจที่มีอาชีพเก็บผักบัวขายเลี้ยง
มารดา โดยจิตรกรวาดเป็นชายรูปร่างกำยำลงเก็บดอกบัวในสระ จิตรกร
ได้สอดแทรกอารมณ์ขันโดยให้ผ้านุ่งของชายเข็ญใจถกขึ้นสูงจนเห็นกัน ภาพ
โชดหินที่ล้อมรอบสระบัวมีความสวยงามมากจิตรกรสามารถเล่นสีอ่อนแก่
สร้างเป็นมิติให้แก่โชดหินได้อย่างน่าอัศจรรย์ ภาพด้านซ้ายเป็นตอนที่ชาย
เข็ญใจถวายดอกบัวแด่พระมาลัยเถระ

(บน) ภาพด้านขวาเป็นตอนชายเข็ญใจถวายดอกบัวแด่พระเถระ แล้วก้มกราบด้วยความเคารพเลื่อมใส การวางท่าทางของพระมาลัยและชายเข็ญใจอ่อนช้อยงดงาม ยิ่งการจัดองค์ประกอบกับภาพทิวทัศน์ที่ปรากฏ ทำให้ภาพยิ่งงามมากขึ้น ภาพด้านซ้ายเป็นตอนหลังจากที่พระมาลัยเถระรับดอกบัวจากชายเข็ญใจแล้วต้องการสงเคราะห์ชายเข็ญใจจึงเหาะขึ้นไปบนท้องฟ้าเพื่อนำดอกบัวไปไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อชายเข็ญใจเห็นพระเถระเป็นผู้มีฤทธิ์มากสามารถเหาะไปในอากาศได้ จึงยกมือขึ้นไหว้ด้วยความศรัทธา

(กลาง) ภาพด้านซ้ายแสดงพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยจิตรกรวาดเป็นเจดีย์ย่อมุมทรงเครื่องประดิษฐานอยู่ในกำแพงแก้ว มีเทวดาและเทพธิดากำลังกราบไหว้อยู่ ด้านขวาเป็นรูปเทวดากำลังเหาะมาไหว้พระเจดีย์พร้อมกับนางเทพธิดา ทำทางการเหาะของเทวดาและเทพธิดาอ่อนช้อยมาก จิตรกรสามารถวาดชายผ้าและธงได้พลิ้วไหวมาก

(ล่าง) ภาพด้านขวาเป็นรูปพระมาลัยเถระนั่งบนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ มีพระอินทร์นั่งพนมมืออยู่ด้านล่าง พระมาลัยแสดงท่าซึ้งน้อมถามพระอินทร์ถึงเทวดาที่กำลังเหาะมาทางด้านซ้าย พระอินทร์จึงเฉลยตอบว่า เทวดาองค์นี้คือพระศรีอาริย์ ผู้ที่จะได้บังเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไป ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระศรีอาริย์กำลังเหาะมาทางพระมาลัยเถระ ด้านล่างของภาพมีเส้นลื่นเรียวโดยมีนางเทพธิดาโผล่ขึ้นมา 4 นาง

(บน) ภาพด้านขวาเป็นรูปพระศรีอารีย์กำลังแหะอยู่ในลายกนก สีขาว ดำ และแดง เป็นสัญลักษณ์แทนรัศมีที่สว่างไสวเจิดจ้า ภาพกนกที่ปรากฏจิตรกรสามารถวาดได้พลิ้วไหวมาก ภาพด้านซ้ายเป็นรูปเทพธิดา 2 นางแหะเชิญธงมาหน้าพระศรีอารีย์ เครื่องแต่งกายของพระศรีอารีย์ และเทพธิดามีความวิจิตรบรรจงมาก

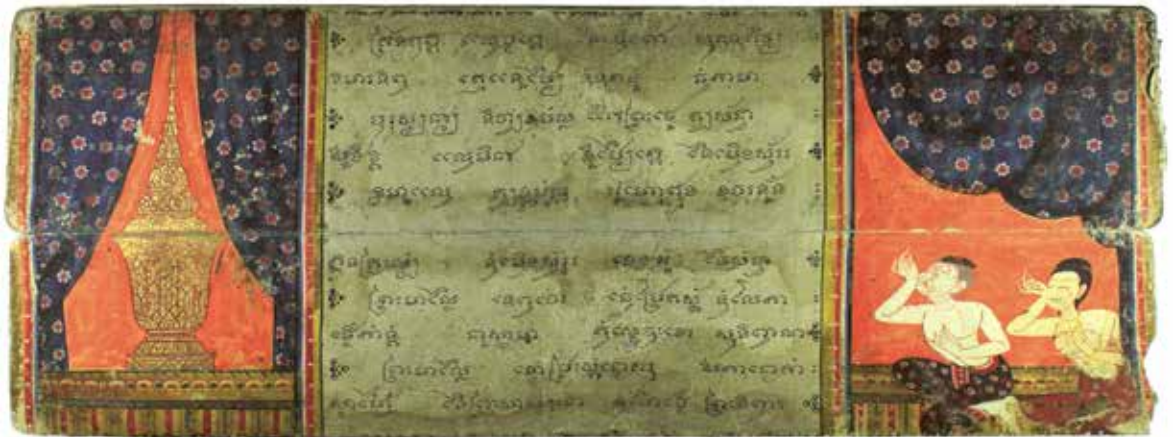

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพสุดท้ายเป็นตอนพระมาลัยโปรดสัตว์นรก ภาพด้านซ้ายแสดงถึงคนที่กระทำบาปกรรมเมื่อตายไปต้องตกนรกถูกนายนิรบาลทรมานเพราะบาปกรรมของตนโดยประการต่างๆ ภาพด้านขวาแสดงตอนพระมาลัยช่วยสัตว์นรกด้วยการทูปหม้อเหล็กในโลหกุมภีนรกให้แตกเพื่อช่วยให้สัตว์นรกได้พ้นทุกข์เวทนาชั่วขณะหนึ่ง ดังความตอนหนึ่งในพระมาลัยกลอนสวดที่ว่า

“๑ เจ้าไทยทำผิดกิจ	ตนไม่ติดเอาใจปลง
สิ้นชีวิตไปตกลง	ในหม้อเหล็กแปดหมื่นปี
๑ พระมาลัยเทพเถร	ท่านจึงเสด็จไปทูปตี
หม้อเหล็กเหล็กเป็นธูลี	สัตว์ผู้นั้นก็ขึ้นบาน ฯ”

สมุดพระมาลัยวัดโขด เล่มที่ 3

(ล่าง) ภาพด้านซ้ายแสดงรูปโกศทรงโถตั้งอยู่บนแท่นปะรำมีผ้าม่านประกอบ ภาพด้านขวาเป็นรูปบุคคลชายหญิงทำกิริยาท่าทางนั่งพับเพียบเข้ดน้ำตาอยู่ในปะรำมีผ้าม่าน ภาพนี้แสดงถึงความเกี่ยวเนื่องของสมุดพระมาลัยกับพิธีศพ ลวดลายที่แท่นปะรำและผ้าม่านมีความสวยงามมากจิตรกรสามารถสลัสีได้อย่างลงตัว ผ้าม่านมีการให้แสงเงาทำให้เกิดมิติเป็นริ้วผ้า

(บน) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระพรหมกายสีขาว ส่วนภาพด้านขวาเป็นรูปพระอินทร์กายสีเขียว เทวดาทั้งสององค์นั่งอยู่บนแท่นมีลายกนกเป็นฉากหลัง ลวดลายที่เครื่องทรงของเทวดา แท่นที่นั่งของเทวดาและลายกนกมีความอ่อนช้อยสวยงามมาก

(กลาง) ภาพแสดงพระสงฆ์ 4 รูปกำลังสวดมนต์ ภาพทั้งซ้ายและขวาเหมือนกันคือจิตรกรวาดเป็นพระสงฆ์ด้านละ 2 รูปนั่งพับเพียบพนมมืออยู่บนแท่นที่มีสีและลวดลายสวยงามแปลกตา หันหน้าเข้าหากัน มีผ้าม่านประกอบภาพ

(ล่าง) ตอนชายเข้ญใจเก็บดอกบัวถวายพระมาลัยเถระ ภาพด้านขวาเป็นรูปชายเข้ญใจกำลังเก็บดอกบัว ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระมาลัยเถระกำลังรับดอกบัวจากชายเข้ญใจ จุดเด่นของภาพนี้คือ ภาพทิวทัศน์ที่เป็นฉากหลังที่จิตรกรใช้สีทองทำให้ภาพดูสว่างเรืองรอง ภาพต้นไม้และโขดหินมีการเล่นสีทำให้เกิดมิติ

(บน) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระมาลัยเหาะขึ้นไหว้พระเจดีย์จุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้พบกับพระอินทร์และเทพธิดา จิตรกรวาดพระเจดีย์จุฬามณีเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสิงห์ 3 ชั้น มีธงจรเข้ประกอบ ซ้ายขวา พระอินทร์มีกายสีเขียว ส่วนเทพธิดามีกายสีทองคือนางฟ้าที่มา ก่อนพระศรีอารีย์ เหมือนบทกลอนในพระมาลัยกลอนสวดที่ว่า

“๑ พระเธรเห็นซึ่งนางฟ้า มาก่อนหน้าพระไมตรี
จึงถามท้าวโกสีย์ เพื่อจะแจ้งซึ่งอาการ”

ภาพด้านขวาเป็นรูปพระศรีอารีย์เสด็จมาไหว้พระเจดีย์จุฬามณี จิตรกรวาดพระศรีอารีย์อยู่ในท่าเหาะพนมมืออยู่ในรัศมีสีแดงแฉกล้อมด้วย นางฟ้า 4 องค์ 2 องค์ด้านบนมีกายสีทอง 2 องค์ด้านล่างมีกายสีขาว ฉาก หลังเป็นสีน้ำเงินแทรกด้วยลายดอกไม้ ในภาพทั้งสองนี้มีการใช้สีทอง ในองค์ประกอบที่สำคัญต่าง ๆ เช่น ที่เครื่องทรงของพระศรีอารีย์ พระอินทร์ และนางฟ้า ทำให้ภาพรวมมีความพิเศษเหมือนอยู่บนสวรรค์

(ล่าง) ภาพนี้คล้ายกับภาพก่อนหน้านี้นี้ แตกต่างเพียงองค์ประกอบ เล็กน้อย ภาพซ้ายเป็นรูปพระมาลัยเธรขึ้นไหว้พระเจดีย์จุฬามณี ภาพด้านขวาเป็นรูปเทพธิดา กายสีขาวมีเครื่องทรงสีทองเหาะมาในรัศมีสีดำแฉกล้อมด้วยเทพธิดาบริวาร 4 องค์

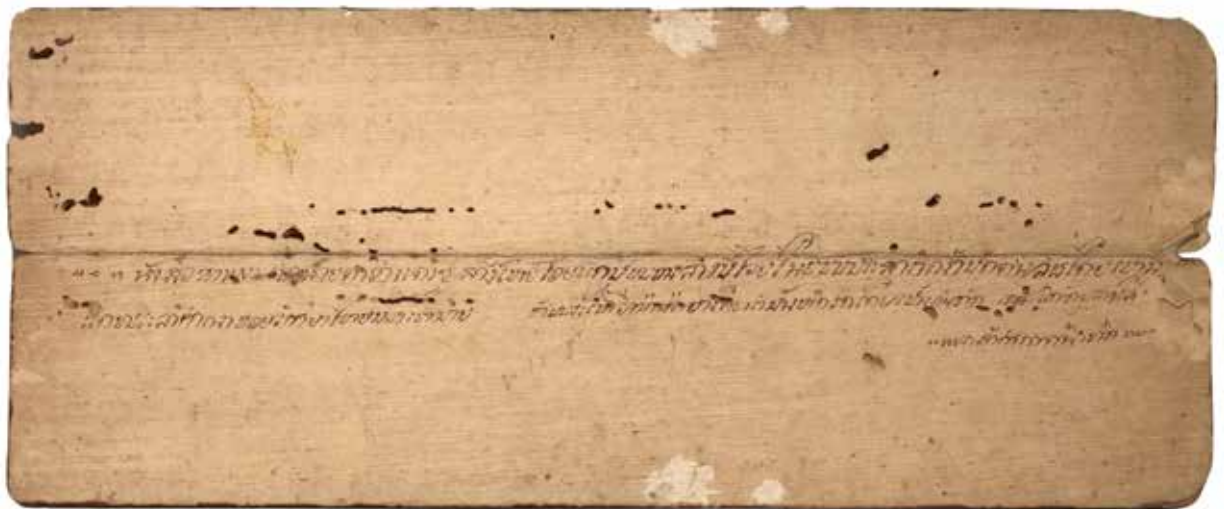
สมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลายของวัดทับมา

ความเป็นมา

วัดทับมา เดิมมีชื่อว่า วัดอัสตรคูหาคงคาล้อม เดิมตั้งอยู่บริเวณ
โชดกลางทุ่งนามีธารน้ำไหลล้อมวัด ภายในวัดมีศาลเจ้าพ่อถ้ำมาตั้งอยู่ ต่อมา
ได้รกร้างไป ชาวบ้านจึงนิมนต์หลวงพ่อบุญ วัดป่าเลไลยก์และหลวงพ่อบุญอื่นร่วม
กันสร้างวัด จัดเป็นวัดเก่าวัดหนึ่งในจังหวัดระยอง ดังปรากฏในนิราศเมือง
แกลงของสุนทรภู่ ที่ว่า

“เป็นทุ่งแถมมีแนวแม่น้ำอ้อม ระยะเวลาเคหาน้ำสนาน
เป็นเนินสวนล้วนเหล่ามะพร้าวตาล เข้าลัดบ้าน ทับมาลีลาไป”

ที่วัดทับมาแห่งนี้พบสมุดพระมาลัยสมัยอยุธยาตอนปลายจำนวน
2 เล่ม มีภาพวาดประกอบสวยงาม และยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใด
มาก่อน

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

สมุดพระมาลัยของวัดทับมาทั้ง 2 เล่ม เป็นสมุดไทยขนาดใหญ่ มีขนาดใกล้เคียงกันคือ กว้าง 10 ซม. ยาว 70 ซม. หน้า 5.5 ซม. สมุดพระมาลัยวัดทับมาทั้ง 2 เล่ม มีความพิเศษคือตอนต้นของเล่มที่ 1 และหน้าสุดท้ายของเล่มที่ 2 มีอักษรขอมด้วยเส้นหมึกทอง ซึ่งพบเห็นได้ยากมาก ในจังหวัดระยอง พบที่วัดทับมาเพียงแห่งเดียว สมุดพระมาลัยวัดทับมาเล่มที่ 1 เนื้อหาเป็นพระมาลัยกลอนสวด ส่วนสมุดพระมาลัยเล่มที่ 2 เนื้อเรื่องเป็นมหาพุทธคุณและอภิธรรม 7 คัมภีร์ย่อ มีข้อความเขียนไว้ด้วยอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายที่หน้าต้นระบุชื่อผู้สร้างไว้ดังนี้ “หนังสือข้าพเจ้านายคำ อำแดงชู สร้างให้ไว้แก่ปู่พวน สำหรับไว้ในพระศาสนา บุคคลผู้ใดเห็นแก่พระศาสนาช่วยรักษาอย่าให้หมองให้ไหม้ ข้าพเจ้าอิตถกมต อย่าให้น้ำมันหกรดได้เป็นอันขาดเห็นแก่ข้าผู้สร้างไว้พระศาสนานี้เทิด”

เรื่องย่อ

พระมาลัยกลอนสวดกล่าวถึงพระเถระผู้มีอิทธิฤทธิ์รูปหนึ่งชื่อว่าพระมาลัย อาศัยอยู่ที่โรหณะชนบท ในเกาะศรีลังกา พระมาลัยใช้ฤทธิ์เดินทางไปยังเมืองนรกแล้วกลับมาสั่งสอนผู้คนถึงผลบาปกรรมต่าง ๆ วันหนึ่งมีชายเข็ญใจมีศรัทธานำดอกบัวที่ตนเก็บได้มาถวายพระมาลัย พระมาลัยจึงนำดอกบัวนั้นไปไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระมาลัยได้พบกับพระอินทร์และเทวดาจึงถามถึงอานิสงส์ผลบุญที่ทำให้ได้เกิดเป็นเทวดา พระมาลัยได้พบกับพระศรีอารีย์ พระศรีอารีย์กล่าวว่าเมื่อจะสิ้นศาสนาพระโคตมพุทธเจ้าแล้วจะเกิดทุกข์เข็ญใหญ่เพราะคนขาดศีลธรรม คนที่มีศีลธรรมต้องหนีไปอยู่ในป่าในเขาเพื่อรักษาชีวิต แล้วทรงฝากพระมาลัยให้กลับไปบอกแก่ประชาชนถึงวิธีที่จะได้เกิดในศาสนาของพระองค์

สมุดพระมาลัยวัดทับมา เล่มที่ 1

(บน) ภาพเทวดาและเทพธิดาพนมมือบูชาธรรม จิตรกรวาดเป็นรูปบุคคลชายหญิงทรงเครื่องกษัตริย์ที่เน้นสีทองนั่งพับเพียบอยู่บนแท่นหันหน้าเข้าหากัน ใช้สีแดงเป็นสีพื้นตามอย่างที่อาจารย์ น. ณ ปากน้ำ ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นรูปแบบของจิตรกรรมเมืองระยอง ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีจากอภิธรรม 7 คัมภีร์ เขียนด้วยเส้นทองบนพื้นดำ เส้นสีทองนี้ได้มาจากทองคำเปลว ซึ่งมีวิธีการเขียนที่พิเศษคือ ต้องเขียนตัวอักษรด้วยกาวยุคที่ได้มาจากยางไม้ก่อนแล้วใช้ทองคำเปลวปิดทับบนกาวยุคจึงจะได้อักษรเส้นทองที่งดงาม ไม่สามารถผสมทองลงไปในกาวยุคแล้วนำไปเขียนได้เลยเพราะเส้นอักษรจะขาดและไม่ขึ้นเงา สมุดพระมาลัยเล่มนี้เป็นเอกสารเพียงชิ้นเดียวในจังหวัดระยองที่เขียนด้วยเส้นทอง ด้วยความที่เส้นทองนี้มีราคาแพง เอกสารที่เขียนด้วยเส้นทองส่วนใหญ่มักเป็นฉบับหลวงและหาได้ยากมาก

(กลาง) ภาพพระภิกษุกำลังสวดมนต์ จิตรกรวาดเป็นรูปพระภิกษุห่มจีวรเฉวียงบ่าพับเพียบอยู่บนแท่นด้านละ 2 รูป หันหน้าเข้าหากัน ระหว่างพระภิกษุมีลายพุ่มข้าวบิณฑ์คั่นอยู่ ตรงกลางเป็นคาถาภาษาบาลีจากอภิธรรม 7 คัมภีร์ เขียนด้วยเส้นทองบนพื้นดำ

(ล่าง) ภาพพระสงฆ์ 4 รูปสวดอภิธรรม ภาพด้านซ้ายจิตรกรวาดเป็นรูปพระภิกษุ 2 รูป ห่มจีวรเฉวียงบ่าพับเพียบอยู่ในปะรำสวดมนต์ฐานสิงห์ลักษณะคล้ายเตียงสวดอภิธรรม มีที่กั้นมีลวดลายและผ้า幔สีเขียว ด้านล่างเป็นภาพพระสงฆ์ 4 รูปกำลังเล่นหมากรุกกันอยู่โดยมีตาเถนไว้หนวดนั่งอยู่ด้านขวามือสุด ภาพด้านขวาเป็นรูปพระสงฆ์อีก 2 รูปนั่งอยู่ในปะรำสวดมนต์เช่นกัน แต่ไม่มีรูปคนเล่นหมากรุกทำให้เห็นรูปทรงของปะรำสวดมนต์ได้อย่างชัดเจน ซึ่งรูปทรงของปะรำสวดมนต์นี้น่าสนใจมาก

(บน) ภาพพระมาลัยเดินทางไปยังเมืองนรกพบสัตว์นรกทรมาน
 โดยประการต่าง ๆ ภาพซ้ายเป็นรูปนายนิรบาลกำลังทรมานสัตว์นรกด้วย
 การเอาโซ่เหล็กรัดผูกเขาเพลิงทั้งสองข้างบีบให้สัตว์นรกได้รับทุกขเวทนา
 ด้านบนเป็นรูปพระมาลัยถือตาลปัตรกำลังเหาะอยู่ในอากาศ การแสดง
 ท่าทางของพระมาลัยจิตรกรวาดได้อ่อนช้อยงดงามมาก ภาพขวาเป็นภาพ
 ชายหญิงที่คบซู้สูกายเมื่อตายไปตกนรกต้องถูกนายนิรบาลเอาทอกไล่แทง
 ให้ขึ้นไปบนต้นจ้าว ด้านบนมีอีกาปากเหล็กคอยไล่จิกอยู่ด้วย ด้านขวาสุดมี
 รูปคนถูกจับห้อยหัวทรมาน

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพแสดงเรื่องสุวรรณสามชาดก ภาพด้านซ้าย เป็นรูปของพระสุวรรณสามกุมารออกจากอาศรมเพื่อไปตักน้ำในแม่น้ำโดย มีกวางล้อมรอบเป็นบริวาร ภาพด้านขวาเป็นรูปพระเจ้าปิลักษณ์ราชที่ทรง ดักขุมรอล่าเนื้ออยู่พอทรงเห็นพระสุวรรณสามมีผิวงามตั้งทอง แวดล้อม ด้วยฝูงสัตว์จึงทรงยิงลูกศรอาบยาพิษเข้าไปเพื่อยับยั้งไว้มิให้หนี จิตรกร วาดเครื่องทรงแบบกษัตริย์ของตัวละครเอกทั้งสองโดยใช้โทนสีแดงและสี ทองทำให้ภาพสวยเด่นแปลกตา

(ล่าง) ภาพเทพธิดาหะมาไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ ด้านซ้ายมีรูปเทพธิดา 2 องค์ องค์หนึ่งมีรัศมีเป็นพื้นสีแดงแสดง ให้เห็นว่าเป็นบุคคลสำคัญกว่าคนอื่น ด้านขวามีรูปเทพธิดา 4 องค์ เทพธิดา ทั้งหมดนั่งผ้าแดงขลิบเขียวขาว

(หน้าตรงข้าม-บน) ภาพนี้คล้ายกับภาพก่อนคือเป็นรูปเทพธิดา อีกรุ่นหนึ่งที่เหาะมาไหว้พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภาพในหน้านี้เน้นการใช้สีทองมากกว่าภาพก่อนเพื่อแสดงนัยว่า เทพธิดากลุ่มนี้ยิ่งใหญ่กว่าภาพก่อนหน้านี้ ฝ้านุ่งของเทพธิดากลุ่มนี้เป็นผ้าลายทองที่เป็นเครื่องนุ่งห่มของชนชั้นสูง

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระมาลัยเถระมาไหว้พระเจดีย์จุฬามณีแล้วพบกับพระอินทร์จึงชี้ถามถึงเทวดาผู้มียศใหญ่ที่กำลังจะมาไหว้พระเจดีย์ จิตรกรวาดรูปพระเจดีย์เป็นเจดีย์ย่อมุมทรงเครื่องมีเครื่องสูงคือ บังสุรย์ บังแทรก และพัดโบก มีธงตะขาบ ภาพด้านขวาเป็นรูปพระศรีอาริย์นั่งพนมมือพร้อมกับนางเทพธิดาบริวาร ด้านบนมีธงจระเข้ จิตรกรวาดกำแพงแก้วล้อมรอบภาพทั้งซ้ายขวาทำให้ภาพมีพื้นที่ใหญ่ขึ้นไม่อี๊ดอัด

(ล่าง) ภาพนี้เป็นตอนเกิดทุกข์เชิงใหญ่ ผู้คนขาดศีลธรรมบราฆ่าฟันกัน คนที่มีศีลธรรมที่หนีไปอยู่ตามป่าตามเขาเพื่อรักษาชีวิต ภาพหน้านี้ซ้ำรูปมากทำให้เห็นรายละเอียดได้ไม่มาก

	<p> ។ ឯសេនាស្រុកត្រង់កោអសោតសម្ភាសន្ត ឲ្យ ។ កុស្យនាធម្ម អកុសលធម្ម អកុសលកាលធម្ម កតមធម្មកុសល យ ងសម្រេចសេនាស្រុកត្រង់កោ កាតេតិវិសា ទិក អប្បនិច្ឆិតិវិច្ឆិកាត្រង់ បម្រាស យបចម្ភាសន្ត ។ ឧត្តរកាលេវិច្ឆិកា ឈាន់ ឧប្បសម្មាសន្តចោតិ កុត្តាបដិបទ ឲ្យកិក្ខុ កស្មីសមេយស្រុកចោតិ អន ត្តនាសោតិ កសេនាស្រុកសត ។ កត មធម្មកុសល យងសម្រេចសេនាស្រុកត្រង់ </p>	
--	---	--

	<p> ឈាន់ កាតេតិវិសាទិក អប្បនិច្ឆិតិវិ ច្ឆិកាត្រង់ បម្រាសនយសមេយស្រុកត្រង់ ឧត្តរកាលេវិច្ឆិកាត្រង់ ឧប្បសម្មាស នចោតិ កុត្តាបដិបទឲ្យកិក្ខុ កស្មីស មេយ ធម្មនាសោតិ អនត្តនាសោតិ កត មេនាស្រុកសត ។ កតមធម្មកុសល យ ងសម្រេចសេនាស្រុកត្រង់ កាតេតិវិសា ទិក អប្បនិច្ឆិតិវិច្ឆិកាត្រង់ បម្រាស យស យកុសិយស្រុក ឧត្តរកាលេវិ ច្ឆិកាត្រង់ ឧប្បសម្មាសនចោតិ កុត្តាបដិ </p>	
--	---	--

	<p> បដិបទឲ្យកិក្ខុ កស្មីសមេយស្រុកចោតិ អនត្តនាសោតិ កសេនាស្រុកសត ។ កតមធម្មកុសល យងសម្រេចសេនាស្រុកត្រង់ កាតេតិវិសាទិក អប្បនិច្ឆិតិវិច្ឆិកា ត្រង់ បម្រាសនយសមេយស្រុកត្រង់ ឧត្តរ ឧត្តរកាលេវិច្ឆិកាត្រង់ ឧប្បសម្មាស នចោតិ កុត្តាបដិបទឲ្យកិក្ខុ កស្មីសមេ យ ធម្មនាសោតិ អនត្តនាសោតិ កតមធម្ម </p>	
--	--	--

สมุดพระมาลัยวัดทับมา เล่มที่ 2

(บน) ภาพชาวต่างชาติ ภาพด้านซ้ายเป็นรูปชาวตะวันตก ส่วนภาพด้านขวาเป็นรูปชาวตะวันออกกลาง ภาพชาวต่างชาติทั้งสองนี้เทียบได้กับภาพชาวตะวันตกและตะวันออกกลางศิลปะแบบลายรดน้ำบนตู้พระธรรมสมัยอยุธยาที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร นักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า รูปชาวตะวันตกนั้นคือ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส (Louis XIV พ.ศ. 2186 – 2258) ส่วนรูปชาวตะวันออกกลางคือพระเจ้าซาร์ สุลaiman แห่งซาฟาวิด แห่งเปอร์เซีย (Shah Sulaiman of Safavid พ.ศ. 2209-2237) ภาพกษัตริย์ทั้งสองนิยมเขียนในศิลปะกรมสมัยพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199 – 2231) เพราะกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ได้ส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีซึ่งถือเป็นพระเกียรติยศพิเศษของพระนารายณ์มหาราช

ภาพชาวต่างชาตินี้ส่วนใหญ่เป็นลายรดน้ำเขียนประดับตู้พระธรรมหรือหน้าต่างหอไตร ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่พบเขียนอยู่ในสมุดพระมาลัย

(กลาง) ภาพซ้ายเป็นรูปฤษีสอยผลไม้ ภาพขวาเป็นรูปพระ-นางกำลังเกี่ยวกัน ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีมาจากเรื่องใด

(ล่าง) ภาพแสดงเรื่องสุวรรณสามชาดก ภาพด้านซ้ายเป็นรูปของพระสุวรรณสามกุมารออกจากอาศรมเพื่อไปตักน้ำในแม่น้ำโดยมีกวางเป็นบริวาร ภาพด้านขวาเป็นรูปพระเจ้าปิลักษณ์ชราขยงลูกศร ดูเหมือนว่าจิตรกรวาดภาพทั้งสองยังไม่เสร็จ เพราะพื้นหลังเป็นสีแดง ไม่มีองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ท้องฟ้า

(บน) ภาพด้านซ้ายเป็นเทวดาถือพระขรรค์ทั้งสองมือกำลังเหาะอยู่ในอากาศ พื้นหลังสีคล้ำ ภาพด้านขวาเป็นเทวดาพนมมือแสดงท่าทางกำลังเหาะอยู่เช่นกัน พื้นหลังสีแดง ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีมาจากเรื่องใด

(ล่าง) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระภิกษุขึ้นสะพานบาตรถือตาลปัตรแสดงท่าทางหันมามอง ภาพด้านซ้ายเป็นรูปสตรีสูงศักดิ์แสดงท่าทางร้องไห้เสียใจโดยมีหญิงรับใช้กางฉัตรให้ สันนิษฐานว่าเป็นภาพเล่าเรื่อง

พระนันทเถระ ภาพเล่าเรื่องพระนันทเถระในสมุดพระมาลัยพบครั้งนี้เป็นครั้งแรก

เรื่องย่อมีอยู่ว่า นันทกุมารเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กับพระนางมหาปชาบดีโคตมี วันหนึ่งในงานอวาทมงคลระหว่างนันทกุมาร กับพระนางชนบทกัลยาณี เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปเสวยที่พระตำหนักของ นันทกุมารเสร็จแล้ว ทรงส่งบาตรให้นันทกุมารถือไว้แล้ว นันทกุมารต้อง บวชเพราะความเคารพในพระพุทธองค์ ส่วนพระนางชนบทกัลยาณีที่เตรียม จะเป็นเทวีของนันทกุมาร ได้เห็นเช่นนั้น จึงเสียพระทัยกรรมแสงตาม พระนันทะทูลขอให้พระองค์รีบเสด็จกลับมา ครั้นบวชแล้วพระนันทะก็ทวน ระลึกถึงแต่นางชนบทกัลยาณี พระบรมศาสดาจึงได้พาเที่ยวจาริกไปในที่ ต่าง ๆ เพื่อให้พระนันทะได้พบเห็นหญิงสาวที่มีรูปร่างสวยงามกว่า นางชนบทกัลยาณีนั้น ต่อมาพระนันทะได้เบื่อหน่ายเห็นความไม่ยั่งยืน ในความรัก กามราคะ จึงตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุพระอรหัตผล

(ล่าง) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปชายแก่กำลังล่ำลาหญิงสาว สันนิษฐานว่า เป็นเวสสันดรชาดก ตอนชูชกลานางอมิตตา ภาพด้านขวาเป็นรูปช้าง แอบอยู่หลังภูเขา

(หน้าตรงข้าม-บน) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปพระสงฆ์ 2 รูปกำลังพนมมือสวดมนต์นั่งอยู่บนแท่นมีผ้าม่าน ภาพด้านขวาเป็นรูปพระสงฆ์อีก 2 รูปพนมมือสวดมนต์เช่นกัน แต่แท่นประจ่าสวยกว่าด้านซ้าย ผ้าม่านก็มีลายดอกไม้เป็นสีทองสวยงามกว่า ตรงกลางเป็นภาษาบาลีจากคัมภีร์อิทธิธรรม 7 คำภีร์เขียนด้วยเส้นทอง

(หน้าตรงข้าม-กลาง) ภาพซ้ายขวาเป็นรูปกนิษฐ 2 ตนเหนี่ยวกิ่งไม้หันหน้าเข้าหากัน ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีเรื่องใด

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพซ้ายเป็นรูปทิวทัศน์คนและดอกบัว ภาพขวาเป็นรูปบุคคลสีดำ 3 คน สันนิษฐานว่าเป็นเวสสันดรชาดก ตอนชูชกพาสองกุมารคือ ซาลีและกัณหา เดินทางผ่านป่าเขา ภาพทิวทัศน์ต้นไม้เป็นเหมือนไม้ดัด

(ล่าง) ภาพซ้ายเป็นรูปนางเทพธิดานั่งอยู่บนแท่น ด้านหน้ามีเสาหงส์ ภาพขวาเป็นรูปเทพบุตรนั่งบนแท่นพนมมือ ด้านหน้ามีลายกนกซึ่งมีหลายสี ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีเรื่องใด

(ล่าง) ภาพไม้ตัดเป็นรูปทรงต่าง ๆ

(หน้าตรงข้าม-บน) ด้านซ้ายเป็นรูปเทวดาถือตาลปีตรแสดงท่าทางเหาะอยู่ในรัศมีสีเหลือง ด้านล่างมีรูปสตรี 2 คนกับรูปเด็กตัวสีดำ ด้านขวาเป็นรูปพระพรหมมี 4 กร นั่งพนมมืออยู่บนแท่น ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีเรื่องใด

(หน้าตรงข้าม-ล่าง) ภาพซ้ายเป็นรูปกษัตริย์ถือธนูกับสตรี ส่วนภาพด้านขวาเป็นรูปกษัตริย์ถือดอกไม้ไล่ตามกิ้งกนรี ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีเรื่องใด

(บน) ภาพซ้ายเป็นไม้ตัด มีนกระสาอยู่ด้านบนและกว้างอยู่ด้านล่าง ภาพขวาเป็นรูปนกตัวใหญ่คล้ายหงส์ทรงมงกุฏ ปากคาบรูปบุคคลสีดำ สันนิษฐานว่าเป็นนกกหัสติลิงค์ ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า เป็นนกกษัตริย์ที่มีวงเหมือนช้าง ซึ่งในธรรมเนียมล้านนาและธรรมเนียมของทางภาคอีสาน เมื่อบุคคลสำคัญที่เป็นที่เคารพรักของชาวเมืองถึงแก่กรรม มักจัดงานศพเป็นการใหญ่โตโดยทำเมรุเป็นรูปนกกหัสติลิงค์ คล้ายกับพระอุเทนทำแก่พระมารดาในกรุงโกสัมพี ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่การใช้ของสมุดพระมาลัยที่ใช้ในงานศพ

(ล่าง) ภาพด้านซ้ายเป็นรูปลิง 2 ตัว กับราชสีห์ตัวหนึ่ง ภาพด้านขวาเป็นรูปคล้ายหนุมานเหินกระบี่ 2 ตน ภาพทั้งสองยังไม่ทราบว่ามีมาจากเรื่องใด

3 — พญาฉันทันต์
กลอนสวด :
เพชรน้ำเอก
แห่งวรรณกรรม
เมืองระยอง

ความเป็นมา

สมุดไทยเรื่อง
พญาฉันทันต์กลอนสวด
ฉบับวัดบ้านแลง
จังหวัดระยอง

ผู้วิจัยได้ร่วมโครงการวิจัยด้านเอกสารโบราณเมืองระยอง กับภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยความร่วมมือกับ บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) เป็นโครงการศึกษาข้อมูลเอกสารโบราณ ทั้งที่เป็นคัมภีร์โบราณ สมุดไทย และจารึก ในจังหวัดระยอง โดยทำการอนุรักษ์ และถ่ายสำเนา เอกสารโบราณ ที่วัดต่าง ๆ ในจังหวัดระยอง พบทั้งเอกสารโบราณ ประเภทสมุดไทย และคัมภีร์โบราณจำนวนมาก

วัดบ้านแลงสถานที่พบเอกสารเรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวด ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เดิมวัดบ้านแลง เป็นสำนักสงฆ์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา โดยนายจันทร์เป็นผู้ที่ดินถวายให้ มีพระนาคนเป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างและได้ตั้งชื่อวัดตามชื่อผู้ที่ดินถวายที่ดินคือนายจันทร์ว่า “วัดจันทร์สุวรรณโพธิธรรม” ซึ่งต่อมาชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “วัดแลง” จึงได้ยกขึ้นมาเป็นชื่อวัด ต่อมาชาวบ้านก็เรียกว่า “วัดบ้านแลง” ตามชื่อของตำบลที่ตั้งวัด ปีที่ตั้งวัดตามที่ปรากฏคือ พ.ศ. 2285 และวันรับพระราชทานวิสุงคามสีมา คือวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2529 (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ออนไลน์, 2561)

จากการสำรวจเอกสารโบราณ ณ วัดบ้านแลง พบเอกสารประเภทสมุดไทย จำนวน 188 เล่ม เขียนด้วยอักษรไทย 170 เล่ม อักษรขอมไทย 15 เล่ม และอักษรไทยย่อ 3 เล่ม สมุดไทยที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อทั้ง 3 เล่ม เมื่อนำมาปริวรรตแล้วพบว่าทั้ง 3 เล่มที่ถ่ายแยกทะเบียนกันเป็นเรื่องเดียวกันที่แตกเล่ม คือเรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวด เมื่อคุณศุภราชที่ปรากฏอยู่ในเอกสารที่พบ ณ วัดบ้านแลงทั้งหมด พบว่าสมุดไทย ที่ระบุศักราชไว้เก่าที่สุดคือ เรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวด เขียนด้วยอักษรไทยย่อ ระบุไว้ท้ายเล่มว่าเขียนขึ้นในปี จ.ศ. 1149

จ.ศ. 1149 เมื่อเทียบเป็น พ.ศ. จะตรงกับ พ.ศ. 2330 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 1

... คำว่า... ของ... ๖... ๗... ๘... ๙... ๑๐... ๑๑... ๑๒... ๑๓... ๑๔... ๑๕... ๑๖... ๑๗... ๑๘... ๑๙... ๒๐... ๒๑... ๒๒... ๒๓... ๒๔... ๒๕... ๒๖... ๒๗... ๒๘... ๒๙... ๓๐... ๓๑... ๓๒... ๓๓... ๓๔... ๓๕... ๓๖... ๓๗... ๓๘... ๓๙... ๔๐... ๔๑... ๔๒... ๔๓... ๔๔... ๔๕... ๔๖... ๔๗... ๔๘... ๔๙... ๕๐...

... คำว่า... ของ... ๖... ๗... ๘... ๙... ๑๐... ๑๑... ๑๒... ๑๓... ๑๔... ๑๕... ๑๖... ๑๗... ๑๘... ๑๙... ๒๐... ๒๑... ๒๒... ๒๓... ๒๔... ๒๕... ๒๖... ๒๗... ๒๘... ๒๙... ๓๐... ๓๑... ๓๒... ๓๓... ๓๔... ๓๕... ๓๖... ๓๗... ๓๘... ๓๙... ๔๐... ๔๑... ๔๒... ๔๓... ๔๔... ๔๕... ๔๖... ๔๗... ๔๘... ๔๙... ๕๐...

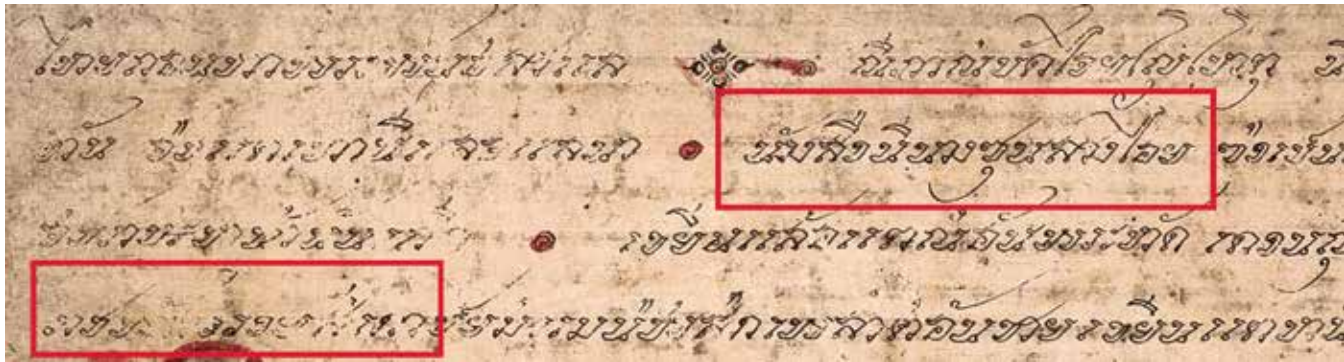
... คำว่า... ของ... ๖... ๗... ๘... ๙... ๑๐... ๑๑... ๑๒... ๑๓... ๑๔... ๑๕... ๑๖... ๑๗... ๑๘... ๑๙... ๒๐... ๒๑... ๒๒... ๒๓... ๒๔... ๒๕... ๒๖... ๒๗... ๒๘... ๒๙... ๓๐... ๓๑... ๓๒... ๓๓... ๓๔... ๓๕... ๓๖... ๓๗... ๓๘... ๓๙... ๔๐... ๔๑... ๔๒... ๔๓... ๔๔... ๔๕... ๔๖... ๔๗... ๔๘... ๔๙... ๕๐...

ในสมัยรัชการที่ 1 นี้พบการใช้อักษรไทยย่อในการบันทึกเอกสารทั้งฉบับเป็นจำนวนน้อย โดยมากจะเขียนเพียงชื่อต้น หรือชื่อสำคัญ พญาฉันทันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง จึงถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นการใช้งานอักษรไทยย่อในสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นการพบเรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวดสำนวนที่เก่าที่สุดในประเทศไทย จึงทำให้พญาฉันทันต์กลอนสวดฉบับนี้เป็นฉบับที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ทั้งด้านอักษรวิทยา จากรูปอักษรไทยย่อที่ใช้ในเรื่อง แสดงให้เห็นถึงการใช้งานอักษรไทยย่อในการบันทึกข้อมูลขนาดยาว ในสมัยรัตนโกสินทร์ และด้านวรรณศิลป์ เนื่องจากเอกสารฉบับนี้เป็นเรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวดสำนวนที่เก่าที่สุดที่พบในปัจจุบัน โดยสำนวนนี้เป็นสำนวนที่นิยมใช้กันแพร่หลาย ทั้งทั้งภาคกลาง ภาคใต้ และจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย จึงถือได้ว่าพญาฉันทันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง เป็นเพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมเมืองระยอง

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

จากภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า เรื่องพญาฉันทันต์กลอนสวด เป็นเอกสารประเภทสมุดไทยขาว มีสภาพไม่สมบูรณ์ เกิดรอยขาด เป็นรู ตัวอักษรลบเลือน ในส่วนเนื้อความของเรื่องตอนกลางหายไป การเปิดเรื่อง ปิดเรื่อง ยังคงอยู่ครบถ้วน บทประพันธ์ร้อยกรอง ประเภทกาพย์ เขียนด้วยเส้นดำ อักษรไทยย่อ หน้าละ 6 บรรทัด ขนาดของเล่มสมุดไทยกว้าง 12.6 ซม. ยาว 37 ซม.

พญาฉันทันต์กลอนสวดฉบับวัดบ้านแลง แม้จะมีสภาพไม่สมบูรณ์ แต่ฉันทันต์ขาดฉบับนี้ เป็นเอกสารที่พบใหม่ ยังไม่เคยถูกนำมาศึกษา และยังเป็น การพบเอกสารที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อทั้งเล่มเพียงเล่มเดียว ในจังหวัดระยอง มีการกำกับศักราชว่าเขียนเมื่อ จ.ศ. 1149 โดยปรากฏในส่วนท้ายของเรื่อง เป็นจุดที่สำคัญของเอกสารฉบับนี้เนื่องจากเป็นจุดที่บอกปีที่เขียน ดังข้อความว่า

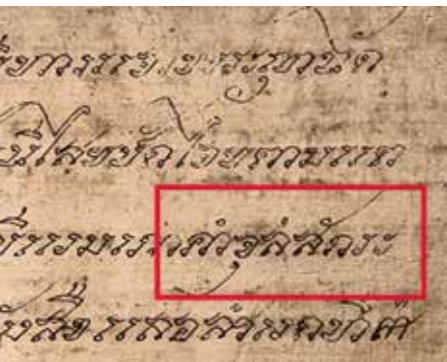
หน้าสมุดไทยที่มีการบันทึก
ชื่อผู้ว่าจ้าง และปีที่เขียน

“นิพนพานังปัจจโยโหดุ นิทานเจ้าพญาฉัททันต์จบแต่เท่านี้แล้วแลนา
หนังสือนี้นางขุนสร้างไว้ ขอเป็นนิตยปัจจยตามแต่จะประสงค์หน้านั้นเกิด
เขียนแล้วแต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนญี่แรมเก้าค่ำ จุลศักราชพันร้อยสี่เก้า ปี
มะแม นพศก เพลาตะวันตก เขียนแต่หนังสือแล้วสำเร็จทศิศา”

ผู้เขียนสมุดไทยฉบับวัดบ้านแลงไม่ได้ระบุผู้เขียน แต่ได้ระบุผู้สร้าง
และปีที่เขียนแล้วเสร็จไว้ในส่วนเดียวกัน โดยอยู่ในส่วนท้ายของเรื่อง ระบุ
ว่า “นางขุนสร้างไว้” หมายความว่า “นางขุน” เป็นผู้สร้าง คือเป็นผู้ว่าจ้าง
ให้ผู้เขียน เขียนสมุดไทยเรื่องพญาฉัททันต์เล่มนี้ขึ้นมา พร้อมทั้งระบุสิ่งที่
ผู้ว่าจ้างต้องการไว้ว่า “ขอเป็นนิตยปัจจยตามแต่จะประสงค์หน้านั้นเกิด”
ในส่วนของปีที่เขียนแล้วเสร็จผู้เขียนได้ระบุไว้ต่อจากชื่อผู้จ้าง “จุลศักราช
พันร้อยสี่เก้า” จ.ศ. 1149 เมื่อเทียบ จ.ศ. เป็น พ.ศ. พบว่าสมุดไทยเล่มนี้
เขียนขึ้นใน พ.ศ. 2330 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 1

อักษรที่ใช้ในการเขียน

“อักษรไทยย่อ” เป็นอักษรไทยสมัยอยุธยาชนิดหนึ่ง (ยอร์ช เซเดส์,
2526: 18) พบหลักฐานการใช้งานอักษรไทยย่อครั้งแรกในช่วงต้นพุทธ
ศตวรรษที่ 23 โดยรูปอักษรเขียนอย่างบรรจง ประดิษฐ์หักเหลี่ยม ย่อมุม
เส้นอักษรตัวดปลาย และเขียนเส้นเอียงไปทางขวา อักษรไทยย่อถูกใช้แพร่
หลายจนพัฒนาถึงขีดสุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังปรากฏในเรื่อง

นั้นโทปันนทสูตรคำหลวง จนเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงครั้งที่ 2 ก็ไม่ค่อยพบการใช้อักษรไทยย่อในการบันทึกข้อมูลที่มีขนาดยาวจึงนับได้ว่าอักษรไทยย่อเสื่อมความนิยมลงในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเสียกรุง

อักษรไทยย่อที่ปรากฏในเรื่องพญาฉันทน์ดกลอนสวด เมื่อนำไปเทียบอักษรไทยย่อในสมัยอยุธยาพบว่า มีการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนักส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านการลดเหลี่ยมมุม ลดความโค้งของตัวอักษร อักษรคล้ายคลึงอักษรไทยรัตนโกสินทร์มากขึ้น เมื่อเทียบความประณีตบรรจง พบว่าอักษรไทยย่อที่ใช้ในช่วงอยุธยาตอนปลาย จะมีความบรรจงมากที่สุด ทำให้เห็นว่าอักษรไทยย่อได้รับความนิยมใช้ และพัฒนาถึงขีดสุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จึงเริ่มลดความนิยมในการใช้ลง ทำให้พบเอกสารที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อทั้งเล่มจำนวนน้อย ความประณีตบรรจงลดลง สุดท้ายจึงเสื่อมความนิยมไปในที่สุด

ลักษณะการใช้อักษรวิธีในเรื่องฉันทน์ดชาดก มีการใช้งานบางอย่างที่ไม่เหมือนกับอักษรวิธีในภาษาไทยปัจจุบัน เนื่องจากยังไม่มีกฎเกณฑ์บังคับตายตัวเหมือนปัจจุบัน สันนิษฐานได้ว่าผู้เขียนนิยมเขียนตามเสียงพูด จึงทำให้ไม่มีกฎเกณฑ์ของอักษรวิธีที่แน่นอน เวลาอ่านจึงต้องพิจารณาบริบทของคำนั้น ๆ เช่น การใช้พยัญชนะ ซ แทนพยัญชนะ ข ใช้พยัญชนะ ภ แทนพยัญชนะ พ ใช้ตัวสะกดที่ไม่ตรงตามแบบแผนปัจจุบัน ใช้สระอุ แทนสระอู และยังมีระเบียบในการใช้วรรณยุกต์

เรื่องย่อ

พญาฉัททันต์กลอนสวด หรือ ฉัททันตชาดก เป็นนิบาตชาดกเรื่อง ที่ 514 เป็นชาดกที่ทำให้เห็นแนวคิดเรื่องการสละชีวิต เพื่อเป็นทานบารมี ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เกิดเป็นพญาช้างชื่อ พญาฉัททันต์ มีนางช้าง เป็นเมีย 4 นาง คือ นางมหาสุพัตตรา (เมียหลวง) นางแก้วสุพัตตรา นางเศศ สุพัตตรา และนางจุลสุพัตตรา วันหนึ่งพญาฉัททันต์ เต็ดกิ่งมะเดื่อให้นางช้าง แต่ละนาง เมื่อมาถึงนางจุลสุพัตตรา ก็มีรังมดอยู่บนกิ่งมะเดื่อนั้น จึงทำให้ มดกัดนางจุลสุพัตตรา นางจึงสาบานว่าจะจงล้างจงผลาญพญาฉัททันต์ ไปทุกชาติ และกลั่นใจตาย ณ ที่นั้น เมื่อนางจุลสุพัตตราเกิดใหม่ก็ได้เกิด เป็นธิดาท้าวพรหมทัต นางก็ฝันว่าได้นอนบนแท่นงา เมื่อนางตื่นขึ้น นาง จึงทูลแก่ท้าวพรหมทัตว่าต้องการที่จะนอนบนแท่นงาดังที่ฝัน ท้าวพรหม ทัตจึงสั่งให้ประกาศหาพรานเพื่อไปล่าพญาช้างเอางา เมื่อนางจุลสุพัตตรา ทราบว่าแท่นงานั้นคือ งาของพญาฉัททันต์ นางจึงจำขึ้นมาได้ว่า ตนสาบาน ไว้ว่าจะจงล้างจงผลาญพญาฉัททันต์ นางจึงเสียใจขอขมากับงาของพญา ฉัททันต์ และกลั่นใจตาย เมื่อนางตายลงก็ถูกยมบาลนำไปลงโทษ

วรรณศิลป์

วรรณศิลป์ คือ การใช้ถ้อยคำภาษาอย่างประณีตงดงาม เป็นองค์ ประกอบสำคัญที่ทำให้วรรณคดีเป็นศิลปะที่มีคุณค่า วรรณกรรมเรื่อง ฉัททันตชาดก มีผู้นำไปเรียบเรียงเป็นสำนวนท้องถิ่นของตนทั่วทุกภาคของ ประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง เพื่อทำให้เกิดการสื่อสารและความเข้าใจ ได้ง่ายกับคนในพื้นที่ เมื่อแต่ละพื้นที่นำวรรณกรรมไปเรียบเรียงเป็นสำนวน ท้องถิ่นก็ย่อมมีการสอดแทรกลักษณะเฉพาะถิ่นเข้าไปในเรื่องด้วย พญาฉัททันต์ กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง ก็แสดงให้เห็นการใช้วรรณศิลป์ของผู้ประพันธ์ โดยแบ่งประเด็นการวิเคราะห์ได้ดังนี้

รูปแบบคำประพันธ์

วรรณกรรมเรื่องพญางัฑทนต์กลอนสวด ถือเป็นวรรณกรรมกลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อม ซึ่งวรรณกรรมกลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อมหมายถึง กลอนสวดที่มุ่งสอนคติธรรมโดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบเป็นชาดก นิทานพื้นบ้าน หรือนิทานที่แต่งเลียนแบบชาดก

พญางัฑทนต์กลอนสวดฉบับนี้เขียนลงบนสมุดไทย และแต่งขึ้นด้วยบทประพันธ์ร้อยกรองประเภทกาพย์ตลอดทั้งเรื่องโดยทั่วไปวรรณกรรมศาสนาที่เป็นกาพย์จะเรียกว่ากลอนสวด กล่าวคือกลอนสวดเป็นคำเรียกประเภทวรรณกรรมประเภทหนึ่ง หมายถึงวรรณกรรมคำกาพย์ที่นำมาอ่านเป็นทำนองสวด วรรณกรรมประเภทนี้แต่งด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉับบึง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 (หรืด เรื่องฤทธิ, 2499: 553) เรื่องพญางัฑทนต์กลอนสวดมีการใช้ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉับบึง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 โดยแต่งสลับกันไปตลอดเรื่องสันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้ฉันทลักษณ์ทั้ง 3 ดังกล่าว สลับกันตามการดำเนินเรื่องในแต่ละช่วง แต่ละเหตุการณ์ก็จะใช้ฉันทลักษณ์คนละชนิด เพื่อให้เรื่องน่าติดตาม กาพย์ทั้งสามชนิดจำแนกได้ดังนี้

กาพย์สุรางคนางค์ 28 กาพย์สุรางคนางค์ใช้ในพญางัฑทนต์กลอนสวดมีจำนวนมากที่สุด รูปเขียนเขียนว่า สุรางคนา สุรางคนา สุดคนาลักษณะการใช้ใช้ในการบรรยาย ทั้งการเข้าเรื่องชาดก บทรำพัน บทพรรณนาชมพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ อธิบายความ หากเป็นตอนที่แสดงความเศร้าโศกเสียใจ ผู้ประพันธ์จะใช้คำว่า “พิลาป” และเหตุการณ์ที่แสดงการเคลื่อนไหว จะเปลี่ยนเป็นคำว่า “นางกราย”

ผู้ประพันธ์ใช้บทพิลาป เพื่อแสดงถึงความเศร้าของตัวละคร ดังความว่า

ความเมื่อนางจูลสุพัตรารู้ว่างาที่ตนฝันถึงและต้องการที่จะได้มาครอง คือ งาของพญางัฑทนต์นางจึงเศร้าโศกเสียใจอย่างมาก ผู้ประพันธ์จึงใช้คำว่าพิลาปขึ้นต้นบทประพันธ์ดังกล่าว

ผู้ประพันธ์ยังเปลี่ยนชื่อกาพย์สุรางคนางค์ 28 เป็นคำว่า นางกราย ดัง
บทประพันธ์ว่า

พิลาป

กอดงาพระองค์	๑ ⁶⁷⁷ สุพัตราโฉมยง รำให้โคกคัลย์	เมียเป็นคนหลง	๑ ⁶⁷⁹ โฉพระโฉมยง พระกรรมเวรา
พ่อเจ้าของเมียเอ๋ย	บาปได้มาทัน	เข้าไปใจมาร	แกล้งผลาญราชา
ให้พระจอมขวัญ	ตายจากเมียไป	จึงใช้พรานป่า	ไปฆ่าพระองค์
เมียเห็นแต่เงา	๑ ⁶⁷⁸ เมียไม่เห็นหน้า แห่งพระจอมไตร	สุดที่จะคิด	๑ ⁶⁸⁰ เมียได้ทำผิด แล้วนาโฉมยง
พระเจ้าตายแล้ว	เมียแก้วอยู่ไย	เมียจะกลั่นใจตาย	ตายตามพระองค์
ตายด้วยท้าวไท	อยู่ไยเล่าหนา	ร่วมในไพรพง	ด้วยพระราชา

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นฉากที่พญางัณฑ์ทนต์นำห่มุบริวารกลับไปยัง
ที่อยู่ของตน ซึ่งแสดงให้เห็นความรู้สึกถึงอาการการเคลื่อนที่ของห่มุข้าง
อิงคินึงทั่วทั้งป่า กึกก้องร้องกันไปทั่ว ทำให้เห็นลักษณะการใช้บทนางกราย
ซึ่งเป็นการแสดงเหตุการณ์การเคลื่อนที่ของห่มุข้าง

นางกราย

เที่ยวในหิมวันต์	๑ ²⁸³ เมื่อนั้นฉัททันต์ กับห่มุบริวาร	ฉวยถลาคว่าตี	๑ ²⁸⁵ กึกก้องร้องมี ย่าพงดงดาน
เย็นย่ำค่ำมา	ลินลายังสถาน	โครกรากสุ่มทุม	ทุกพุ่มสถาน
กับห่มุบริวาร	สู้แหล่งแปลงตน	ร้องแล่นแปร้นปร้าน	ก้องไพรพนาสนธ์
เคลื่อนกันกันมา	๑ ²⁸⁴ อิงคินึงทั้งป่า ทั่วทั้งพนาสน	ดังอยู่ประเพรียก	๑ ²⁸⁶ โจอแจเอกเอียง ทั่วทุกตำบล
โน้มน้าวกิ่งย้า	หักพฤษภาผล	ตรวจตราหาคู่	เข้าอยู่ที่ตน
อัดแอแจจล	ทั้งป่าหิมพานต์	ทั่วทุกไพรสน	ที่ตนเคยนอน

ภาพย์ฉบั้ง 16 ภาพย์ฉบั้งในเรื่องพญาฉัททันต์กลอนสวด ไม่ได้ใช้กับการแสดงการรบหรือรบที่เกี่ยวกับการต่อสู้เหมือนในบทพากย์ แต่ใช้ในการพรรณนาความดำเนินเรื่องและใช้ในบทพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกแสดงให้ผู้รับสารรู้สึกถึงอารมณ์ในเรื่อง เช่น เมื่อพรานโสอุดรอาสาไปตัดงาของพญาฉัททันต์ และเมื่อเดินทางเข้าป่า การแสดงอาการของเหล่าช่างบริวาร การบรรยายถึงเหตุอัศจรรย์เมื่อพญาฉัททันต์ให้พรานตัดงาของตนเมื่อพรานโสอุดรตัดงาของพญาฉัททันต์ได้สำเร็จ ก็เกิดเหตุอัศจรรย์ไปทั่วพิภพ ดังความว่า

การบรรยายถึงเหตุการณ์อัศจรรย์โดยใช้ภาพย์ฉบั้ง 16 ช่างต้นแสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์เมื่อพญาช่างตัดงาของตนให้พราน ด้วยบุญญาธิการจึงเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นดินไหว ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เขาพระสุเมรุเอนอ่อน

<p>๕²⁰ <u>ในเมื่อท่านท้าวให้ทาน</u> <u>อัศจรรย์บันดาล</u> <u>ทั่วทุกทิศาไกลาหล</u></p>	<p>๕²² พระสุเมรุเอนอ่อนดั่งยอดหวาย ดั่งบุรุษชาย ลนไฟก็อ่อนอยู่ระทด</p>
<p>๕²¹ อึ้งคะนึ่งทั่วทุกตำบล อลเวงอลวน สุธาดลจะแตกทำลาย</p>	<p>๕²³ ดินดลจนจมนมหาพรหม มหาพรหมโสฬส ปราภฏทั่วทุกเมืองสวรรค</p>

ภาพยยานี 11 พญาฉัททันต์กลอนสวด ใช้ภาพยยานีในการดำเนินเรื่องทั้งในบทไหว้ครู บูชาพระรัตนตรัย บทสรุปของเรื่อง และการพรรณนาความสลับกับภาพยสุรางคนางค์ 28 การใช้ภาพยยานี 11 ในบทไหว้ครู บูชาพระพุทธรูปคุณ ปราภฏตั้งบทประพันธ์ว่า

๑ ¹ ไหว้คุณพระพุทเจ้า คุณแห่งพระโสดา	ทุกคำเข้าเท่ามรณา เข้าใส่ไว้เหนือเกศี	๑ ⁶ ข้าของใจได้สุข ไหว้ครูผู้สั่งสอน	พ้นจากทุกข์ชรามร สืบกันมาให้รู้แจ้ง
๑ ² ข้าไหว้ทั้งพระธรรม ให้พ้นจากไฟรี	อันจะนำสัดตายลี อันมีดมมในสงสาร	๑ ⁷ ข้าแต่งตามเรื่องราว ตามธรรมเทศนา	ตั้งท่านกล่าวแต่หลังมา ให้ประเสริฐสั่งสอนใจ
๑ ³ สอนสัตว์ให้พ้นทุกข์ ดับชาติกันดาร	ให้เป็นสุขถึงนิรพาน บมีภัยมาบีทา	๑ ⁸ นโมแลบุพผัง ฟังธรรมอันพิสมัย	ท่านจงตั้งจิตหมดใส จักกล่าวมาแต่ปางหลัง
๑ ⁴ ข้าไหว้ทั้งพระสงฆ์ ไหว้คุณพระบิดา	ท่านผู้ทรงซึ่งศีลลา แลมารดาผู้สืบสาย	๑ ⁹ จงตั้งใสตทั้งสอง รับรสพระธรรมมัง	ต่างเถดทองสุวรรณัง ฟังแล้วจำสั่งสอนใจ
๑ ⁵ ตัวข้าผู้ประพันธ์เขียน นักปราชญ์ท่านทั้งหลาย	บทกลอนเพียรช่วยแต่งใส่ ช่วยสืบสายคือสาคร		

ผู้ประพันธ์ได้แสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในบทไหว้ครู และสรรเสริญพระรัตนตรัย โดยการยกการไหว้เคารพในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และสรรเสริญคุณของบิดามารดา ครูบาอาจารย์มาในบท ก่อนเริ่มเข้าเนื้อเรื่อง

ศิลปะการใช้ภาษา

ศิลปะการใช้ภาษา หรือการใช้ถ้อยคำในการประพันธ์งานวรรณกรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการสื่อความหมาย อารมณ์ ความรู้สึกให้ผู้อ่านได้รับตามจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์ คำในภาษากวีนิพนธ์หรือวรรณคดีไม่เหมือนคำพูดทั่ว ๆ ไป ซึ่งมักเน้นข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา แต่ภาษากวีนิพนธ์เน้นการใช้ภาพเป็นสำคัญ (เบญจพร เรื่องเลิศบุณย, 2530: 130)

การใช้ภาษาในเรื่อง ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาที่ง่าย มีความไพเราะ มีศิลปะในการใช้คำเพื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม ซึ่งการที่ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาที่ง่ายในการประพันธ์นั้นเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากจะทำให้ผู้รับสารนั้นเข้าใจเรื่องที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอออกมาได้ดีกว่าการใช้ภาษาที่ยาก

พญาฉันทน์ดกลอนสวด แสดงให้เห็นความสามารถในการประพันธ์ของผู้ประพันธ์ ทั้งการใช้การสรรคำ คำซ้ำ คำซ้อน สัมผัส สำนวนโวหาร และรสวรรณคดี ได้อย่างครบถ้วน การใช้ข้อประกอบข้างต้นมาประกอบกับการประพันธ์ ทำให้เรื่องพญาฉันทน์ดกลอนสวดเป็นวรรณกรรมที่สนุก น่าติดตาม โดยลักษณะของศิลปะในการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ยกตัวอย่างได้ดังนี้

การสรรคำ หรือการใช้คำโวพจน์ เป็นการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง และตัวละคร โดยมากเป็นการสรรคำเพื่อใช้แทนตัวละครในเรื่อง เพื่อลดการใช้คำซ้ำ และยังทำให้เกิดความสละสลวยทางภาษา (ดุลยา ทับถม, 2550: 95) พญาฉันทน์ดกลอนสวดมีการสรรคำแทนตัวละครหลายคำ เพื่อไม่ให้เกิดการใช้คำซ้ำ และยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงฐานะ รูปลักษณ์ รวมถึงลักษณะนิสัยของตัวละครนั้น ๆ ได้

อีกด้วย เช่น ใช้คำเรียกพญาฉันทันต์ ที่แสดงให้เห็นถึงผู้ที่จะไปเป็นอนาคต พุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่อยู่เหนือข้างทั้งปวง และเป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม เช่น หน่อโพธิสัตว์ เป็นคชสารใหญ่ พญาคชสาร พระทรงธรรม เป็นต้น การใช้คำเรียกนางจุลสุพัตราในบทบาทที่แตกต่างกัน เป็นการแสดงให้เห็นสถานะของนาง ณ ขณะนั้น เช่น พระลูกแก้ว เมื่อท้าวพรหมทัตกล่าวถึง นางฉายา เจ้าโคมยง เมื่อพญาฉันทันต์พูดถึง และหญิงใจพาล อีกระสิเมื่อข้างบริวารที่โกรธแค้น และยมบาล ด่าว่านาง

การเล่นสัมผัส คือ การรับกันหรือการคล้องจองของเสียงพยัญชนะหรือเสียงสระ (เปลื้อง ณ นคร, 2540: 208) การเล่นสัมผัสนี้เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เนื่องจากบทประพันธ์ประเภทร้อยกรองต้องมีการใช้สัมผัส

<p>๑¹⁸⁸ <u>ตุงตุงพรุพังดงดอน</u> หลับนอนก็ลูกหลีกหนี</p>	<p><u>เลือเนื้อชอกซอน</u></p>	<p>๑¹⁹¹ <u>ดั้นด้นปะต้นไม้ใหญ่</u> เอาสิ่วเข้า<u>เจาะเคาะโพรง</u></p>	<p><u>ลดเลี้ยวมิได้</u></p>
<p>๑²⁰³ <u>พลัดพรากุ่นวายเลือกสน</u> บ้างกู่หาลูกสนั้นไป</p>	<p><u>กู่อยู่ท่วดง</u></p>	<p>๑¹⁹² <u>แคะงัดตัดดั่งโผงโผง</u> <u>ระพัดระเฟินหนีไป</u></p>	<p><u>ติดต่อยู่โพรง</u></p>

ตัวอย่างการเล่นสัมผัสข้างต้นจะเห็นได้ถึงความสามารถในการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ ที่แสดงการใช้สัมผัสในได้อย่างไพเราะงดงามโดยผู้ประพันธ์ ทำให้ผู้รับสารรู้สึกถึงภาพและเสียงที่เกิดขึ้น พญาฉันทันต์กลอนสวดปรากฏการใช้สัมผัสระหว่างบทในทุกบท ไม่ขาดตกบกพร่อง ส่วนสัมผัสใน จากตัวอย่างข้างต้นก็เป็นการแสดงฝีมือของผู้ประพันธ์ได้อย่างดี ในการเลือกใช้คำมาสัมผัสกันภายในวรรค ทั้งการใช้สัมผัสอักษร และสัมผัสสระ

ภาพสะท้อนสังคม

วรรณกรรมเป็นผลงานของมนุษย์ เป็นที่เก็บรวบรวมความคิดความเป็นอยู่ และลักษณะสถานภาพ ของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไว้ด้วยกัน วรรณคดีหรือวรรณกรรมจึงกลายเป็นหนังสือที่สะท้อนภาพสังคมได้ (สิทธา พิณีภูวดล และคณะ, 2516: 48) พญาจันทน์ตักลอนสวด เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งวรรณกรรมท้องถิ่นนี้ เป็นวรรณกรรมที่มีความใกล้ชิดสังคมมาก ชาวบ้านนิยมฟังการอ่านวรรณกรรมเป็นประหนึ่งมหรสพก็ได้ (วิมล คำศรี, 2528: 1) เรื่องพญาจันทน์ตักลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง แสดงให้เห็นภาพสะท้อนสังคมในประเด็นดังนี้

คติธรรมคำสอน ความเชื่อ และประเพณี

พญาจันทน์ตักลอนสวด เน้นให้เห็นในเรื่องความเชื่อ และคติธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนา มากกว่าด้านอื่น ๆ โดยได้แสดงความเชื่อและคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องนรกสวรรค์ การสั่งสมบารมี เรื่องวัฏสงสาร การรักษาศีล ไตรลักษณ์ ขรวาสาธรรม โดยผู้ประพันธ์ใช้ทั้งการกล่าวถึงคติธรรมแบบตรง ๆ ในบทประพันธ์ และสอดแทรกเอาไว้ในเรื่องโดยผ่านการกระทำของตัวละครในเรื่อง อาทิการกล่าวถึงความน่ากลัวของนรกผู้ประพันธ์ก็ได้แสดงให้เห็นผ่านการที่นางจุลสุพัตราถูกยมบาลลงโทษ ดังบทประพันธ์ว่า

อยู่ในนรก	๗๐๖ บัดเดียวไปตก โลหกุมภี	ว่าหญิงใจแข็ง	๗๐๙ เอน้ำทองแดง แสนร้ายหมอเพลง
ฝูงยมบาล	รุมรันโบายตี	มึงจักโทษใคร	ทำใส่ตัวเอง
ว่าหญิงกระลี้	ไม่ปราณีผ้า	เร่งกรอกอย่าเกรง	อย่าให้เคยใจ
ใจไม่สุภาพ	๗๐๗ พาหญิงใจบาป โมโหเมามัว	เร่งเอาคีมลาก	๗๑๐ ผ่าอกผ่าปาก ทอดลงในไฟ
สมคบไอ้พราน	ให้ไปฆ่าผ้า	ปักหัวมันลง	ให้จงหน้าใจ
ไม่คิดถึงตัว	ว่าจักเป็นกรรม	พาหญิงจ้งไร	ปากกล้าสามานย์

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นความน่ากลัวของนรกจากการที่นางจุลสุพัตราถูกยมบาลลงโทษต่าง ๆ นานา ทั้งเอน้ำทองแดงกรอกใส่คอ ผ่าอกผ่าปาก เอาคีมเหล็กลาก โยนลงไปไนไฟ ซึ่งนอกจากจะได้รับความสนุกสนานจากเรื่องแล้ว ยังได้รับข้อคิดคติธรรมอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ประเพณีการทำศพ การทำบุญ การขอขมา โดยแสดงผ่านการกระทำของตัวละครในเรื่องเช่น เดียวกันกับความเชื่อเรื่องพระพุทธศาสนา เช่น การขอขมาเป็นเหตุการณ์ในตอนนี้นางจุลสุพัตรารู้สึกผิดที่ใช้ให้พรานไปฆ่าพญาฉัททันต์ จึงได้ขอขมาต่อเงาของพญาช้าง ดังบทประพันธ์ว่า

รูปเทียนกราบไหว้	๗๐๑ น้องเอาดอกไม้ น้องขอสมาพระทอง	ทรชนคนโหด	๗๐๒ พระอย่าถือโทษ แล้วนาโฉมยง
โทษทัณฑ์สิ่งใด	ได้อดโทษน้อง	เมียรักขอสมา	ซึ่งเงาพระองค์
กราบเงาพระทอง	ขอสมาพระองค์	ขอพระเจ้าจง	โปรดเกล้าเมื่อยรา

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นวิธีการขอขมาของนางจุลสุพัตรา โดยการนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปไหว้ขอมาต่อสิ่งที่ตนล่วงเกินก็คือ พญางัณฑ์ ส่วนความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ก็แสดงผ่านตัวของพรานโสอุตร เป็นเหตุการณ์ในตอนที่พรานกำลังจะเดินทางออกจากเมืองเพื่อไปตามหาพญางัณฑ์ ดังความว่า

<p>๑¹⁶¹ พรานเฒ่าก้มเกล้ากราบไหว้ ขอล่าว่าใคร จะไหว้ซึ่งครูปัทยา</p>	<p>๑¹⁶⁵ วันนี้จับยามสามตา ยามมองกรไ้พรานป่า ยังรามเกียรติ์เขียนนวน</p>
<p>๑¹⁶² รุ่งเช้าจะลาผันผาย แต่เช้าก่อนงาย ฤกษ์ยามแต่ตามตำรา</p>	<p>๑¹⁶⁸ ยังเราไ้เฒ่าสามตา เป็นกำหนดเวลา จะพบพญางัณฑ์</p>
<p>๑¹⁶³ ทูลแล้วเพื่อนแกล้วโคลคลา ไปยังเคหา พรานป่าหาตาครู</p>	<p>๑¹⁶⁹ แดนอ่อนก่อนงาย แล้วผายผันจงไปให้ทัน ซึ่งฤกษ์แลยามเวลา</p>
<p>๑¹⁶⁴ หมอเฒ่าก็จับยามดู โชคร้ายหลายต ดูตามทวารกล่าวมา</p>	<p>๑¹⁷⁵ พรุ่งนี้เอ็งเร่งขจร พอแดดอ่อนอ่อน ไ้เฒ่าจงเข้าในไพร</p>

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ในตอนที่พรานโสอุตรจะเดินทางออกจากเมืองเพื่อไปตามหาพญางัณฑ์ มีการกล่าวถึงการจับยามสามตา เพื่อดูฤกษ์ยามเวลาในการเดินทาง เมื่อหมอได้ฤกษ์ และเวลา ก็แจ้งให้แก่พราน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของผู้คนในสังคมของผู้ประพันธ์ ถึงการที่มีความเชื่อว่า ก่อนออกเดินทางจะต้องดูฤกษ์ยามก่อน ซึ่งความเชื่อนี้ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในเรื่อง

ลักษณะเฉพาะเป็นสิ่งที่ผู้ประพันธ์มักจะถ่ายทอดออกมาในบทประพันธ์ โดยมักจะเป็นสิ่งที่ผู้ประพันธ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้พบเห็น และรู้จัก โดยวรรณกรรมท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคก็จะมีลักษณะเฉพาะถิ่นที่ผู้ประพันธ์สอดแทรกเข้ามาในเรื่องแตกต่างกัน

พญาฉันทันต์กลอนสวดก็มีการแสดงลักษณะเฉพาะถิ่น โดยแสดงออกมาในตอนที่พราณโสอุตรเดินทางเข้าป่า มีการกล่าวถึงชื่อพืช และสัตว์หลายชนิดผ่านมุมมองของพราณโสอุตร ดังความว่า

ลูกอินทร์ลูกจันทน์ ทุเรียนกลางสาด ฝากแก้วกำพรา	๑ ²²¹ ขนุนขนั้ง สารพันนานา ใส่หาบไปรา ลูกน้อยยู่เรือน	เยาะกุเล่นได้ ลดหาบลงวาง หักว่ากูถือ	๑ ²²⁶ นีแ่งะหมาใน อีกทั้งกระบือ ยังสักผางฤ ซึ่งความสัจจา
มะตูมลูกหว่า มะเดื่อเต็มทาง อกกูอุดม	²²⁴ ตะโกพะวา มะยมลูกพรม มะปรางน่าชม แต่ตัวคนเดียว	ในใจเฒ่านี้ก หมูโตนที่ยวล่วง แลดูเล่นรา	๑ ²²⁷ เฒ่าเห็นโคถึก จะใคร่ลองปิ่นผา เฒ่าก็มองเข้าหา มันพีเหลือใจ
เฒ่าค่อนลินลา เห็นลูกทุเรียน อนิจจน่าซัง	๑ ²³⁴ ชมพกลางทางมา ล่องแล้วป่าหลัง เป็นหนามรุงรัง กินหวานกระมังนา๑	พิลึกกึกก้อง โนนโพ้นกว้างทอง เสื่อปลาหมาใน	๑ ²²⁸ เสี่ยงกระทิงมันร้อง เยาะกุเล่นโย เยื้องย่องในไพร โรโรเค้าดง

จากบทประพันธ์ข้างต้น มีการแสดงชนิดของพืช เช่น ทุเรียน
กลางสาต มะตูม มะยม มะเดื่อ และชนิดของสัตว์ เช่น หมาใน วัว ควาย
กวาง กระติง เลือปลา นกเค้า นอกจากตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นก็ยัง
ปรากฏ ชื่อพืชและสัตว์อีกหลายชนิด ในบทประพันธ์อื่น ๆ ในเรื่องพญา
ฉัททันต์กลอนสวด เป็นการแสดงชนิดของพืช และสัตว์พื้นถิ่นที่ถ่ายทอด
โดยผู้ประพันธ์ผ่านบทประพันธ์ผ่านมุมมองของตัวละครในเรื่อง

สรุป

วรรณกรรมเรื่องฉัททันต์ชาดก เป็นนิบาตชาดกเรื่องที่ 514 ปรากฏ
อยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง โดยในแต่ละพื้นที่
แต่ละภูมิภาคก็จะมี การดัดแปลงเป็นสำนวนท้องถิ่นของตน ทั้งบทประพันธ์
ประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรอง ใกล้เคียง เพื่อทำให้เกิดการสื่อสาร และ
ความเข้าใจได้ง่าย กับคนในพื้นที่

พญาฉัททันต์กลอนสวด เป็นสำนวนที่นิยมแพร่หลายปรากฏอยู่ทั่ว
ภาคกลาง ภาคใต้ และจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย
จากการสืบค้นข้อมูลเอกสารเรื่องพญาฉัททันต์กลอนสวดที่พบในปัจจุบัน
พบว่าเอกสารที่พบมีสำนวนคล้ายกัน แตกต่างกันเพียงบทประพันธ์บางบท
ไม่มีเล่มใดที่มีอายุเก่าเท่าพญาฉัททันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง และ
ไม่มีเล่มใดที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อเหมือนกับฉบับวัดบ้านแลง ตาม
ทะเบียนที่พบเรื่องพญาฉัททันต์กลอนสวดฉบับอื่น ๆ เขียนด้วยอักษรไทย
รัตนโกสินทร์ จึงสามารถบอกได้ว่าพญาฉัททันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง
เป็นฉัททันต์ชาดกที่มีสำนวนที่เก่าที่สุด และเป็นเรื่องฉัททันต์ชาดกเล่มเดียว
ที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อทั้งเล่ม ที่พบในปัจจุบัน

พญาฉัททันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง เป็นเอกสารเล่มเดียวในจังหวัดระยองที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อทั้งเล่ม นับได้ว่าเอกสารฉบับนี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญอีกชิ้น ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ และพัฒนาการของอักษรไทยย่อจากสมัยอยุธยาสุริยรัตนโกสินทร์ได้เป็นอย่างดี โดยลักษณะอักษรมีการลดเหลี่ยมมุมและความเอียงลง มีความคล้ายกับอักษรไทยปัจจุบันมากขึ้น การใช้อักษรวิธียังไม่ตรงกับปัจจุบันเนื่องจากยังไม่มีเกณฑ์บังคับตายตัว

ในด้านวรรณศิลป์และภาพสะท้อนสังคม ผู้ประพันธ์ได้แสดงความสามารถออกมาผ่านบทประพันธ์ในเรื่อง มีการใช้ศิลปะในการใช้ภาษาอย่างดีทำให้เรื่องราวสนุกสนาน น่าติดตาม อีกทั้งยังมีการสอดแทรกคติธรรม คำสอนเข้ามาในเรื่อง ทำให้นอกจากผู้รับสารจะได้รับความสนุกแล้ว ก็ยังได้รับข้อคิดคติธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาที่ผู้ประพันธ์สอดแทรกเข้ามาในเรื่องอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการแทรกความเชื่อ ประเพณี และลักษณะเฉพาะถิ่นเข้ามาในเรื่องแสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องโชคลาง และแสดงให้เห็นถึงชื่อพืช และสัตว์ โดยสัตว์บางชนิดไม่มีให้เห็นทั่วไปในปัจจุบันแล้ว นับเป็นหลักฐานที่คนรุ่นหลังควรศึกษาในลักษณะเฉพาะถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอีกด้วย

จากข้อมูลของเรื่องพญาฉัททันต์กลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ข้างต้นทำให้สามารถแบ่งลักษณะเด่นของพญาฉัททันต์กลอนสวดฉบับนี้ออกมาได้เป็น 4 ข้อ คือ

1. เป็นเรื่องฉัททันต์ชาดกเล่มเดียวในประเทศไทยที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อ
2. เป็นเอกสารเล่มเดียวในจังหวัดระยอง ที่เขียนด้วยอักษรไทยย่อ
3. เป็นเรื่องพญาฉัททันต์กลอนสวด ที่มีสำนวนที่เก่าที่สุด
4. เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญอีกชิ้น ที่แสดงให้เห็นลักษณะการใช้อักษรไทยย่อ ในการบันทึกข้อมูลขนาดยาว ในสมัยรัตนโกสินทร์

จากลักษณะเด่นข้างต้นของเอกสารฉบับนี้ ประกอบกับการใช้
วรรณศิลป์ และการสอดแทรกภาพสะท้อนสังคมของผู้ประพันธ์ จึงนับได้ว่า
พญาจันทน์ตักลอนสวด ฉบับวัดบ้านแลง เป็นเพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรม
เมืองระยอง

4 —

นานาสาระ
จากเอกสารโบราณ
เมืองระยอง

คัมภีร์อานิสงส์ฉบับวัดจุฬามณี : ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องการทำบุญของชาวระยอง²

ความเป็นมา

คัมภีร์อานิสงส์เป็นคัมภีร์สำหรับเทศนาประเภทหนึ่ง ซึ่งแต่งขึ้นแสดงอานิสงส์ของท่านต่าง ๆ ที่กล่าวกันว่ามากมายถึง 108 อย่าง เช่น อานิสงส์ถวายกฐิน อานิสงส์ถวายวิหาร อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก ฯลฯ ส่วนใหญ่นิยมแสดงเรื่องราวการถวายทานชนิดนั้น ๆ ครั้งพุทธกาลมารองรับและปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย คัมภีร์อานิสงส์จึงเป็นคัมภีร์เทศนาที่แต่งขึ้นในภูมิภาคนั้น ๆ สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี คัมภีร์อานิสงส์ในอำเภอเมือง จังหวัดระยอง ซึ่งพบที่วัดจุฬามณีเพียงแห่งเดียว

วัดจุฬามณี ตั้งอยู่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยองก่อตั้งเมื่อพุทธศักราช 2480 ไม่ระบุวันที่รับวิสุงคามสีมา สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

จากการสำรวจพบเอกสารโบราณจำนวน 24 รายการ เป็นคัมภีร์อานิสงส์จำนวน 10 รายการ คัมภีร์อานิสงส์ฉบับวัดจุฬามณี จารด้วยอักษรขอมไทย ภาษาบาลีและภาษาไทย ไม่ระบุปีที่จาร แต่ละฉบับมีจำนวนหน้าลานประมาณ 15-20 หน้าลาน มีหน้าลานที่เป็นปกหน้าและปกท้ายเรียกว่าหน้าต้นและหน้าปลาย นอกจากนี้ยังมีสายสนอง คือ สายที่ใช้ร้อยใบลานเพื่อแบ่งผูก, ไม่ประกบ และผ้าห่อคัมภีร์ ทำอย่างประณีตสวยงาม

ในที่นี่ได้คัดเลือกศึกษาคัมภีร์อานิสงส์จำนวน 4 เรื่องที่ค่อนข้างสมบูรณ์ และมีเนื้อหาที่น่าสนใจ คือ

ไตรภพนิมิต

บน
 ปกลานคัมภีร์พระอานิสงส์
 ทำบุญลาน อ่านว่า
 “พระอานิสงส์ ทำบุญลาน”
ล่าง
 รูปอักษรขอมในคัมภีร์
 พระอานิสงส์ทำบุญลาน
 ลาน ก

1. คัมภีร์พระอานิสงส์สร้างถนน
2. คัมภีร์พระอานิสงส์สร้างส้วม
3. คัมภีร์พระอานิสงส์ทำบุญลาน
4. คัมภีร์พระอานิสงส์นางโพสพ

แต่ละคัมภีร์มีขนาดเท่ากันคือ กว้าง 5 ซม. ยาว 55 ซม. และมี
 จำนวน 24 หน้าเท่ากัน ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและปีที่สร้าง

เรื่องย่อ

1. คัมภีร์พระอานิสงส์สร้างถนน

ในอดีตกาลมีมานพผู้หนึ่งชื่อว่ามฆะมานพ อยู่ในบ้านอจรคามเมืองมคธ มฆะมานพนั้นเห็นทางแห่งหนึ่งคดอ้อมมากไม่สะดวก มฆะมานพกับสหายทั้ง 32 คน จึงชวนกันไปชำระถากถางทำหนทางที่คดให้ตรง ที่รกกก็ทำให้เตียน แล้วทูปราบให้เสมอเป็นอันดี แล้วก็ตั้งใจปรารถนาพระโพธิญาณ ในครั้งนั้นนายบ้านเห็นพวกมฆะมานพสร้างถนนหนทางก็มีจิตริษยาจึงนำเอาเหตุนั้นไปกราบทูลกษัตริย์ว่า มฆะมานพคบคิดกันกับสหาย 32 คนถากถางทางเข้ามาหมายจะชิงเอาราชสมบัติ กษัตริย์ได้ทรงฟังก็ทรงพระพิโรธจึงมีพระราชโองการให้จับเอามฆะมานพกับสหาย 32 คนนั้นมาแล้วสั่งให้ปล่อยช้างข้ามแม่น้ำเหียบบประหารชีวิต ด้วยเดชาอานิสงส์ผลบุญช้างอันดุร้ายเข้าไปใกล้แล้วก็ถอยหลังออก ฝ่ายกษัตริย์ได้ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นจึงตรัสถาม เมื่อทราบความก็มีพระทัยเลื่อมใส แล้วดำรัสว่า ช้างตัวนี้เป็นสัตว์เดรัจฉานยังรู้คุณของท่านทั้งหลาย เราให้ช้างนี้แก่ท่านทั้งหลาย ๆ จะได้ใช้สอยเป็นพาหนะ ส่วนนายบ้านนั้นถูกกษัตริย์ได้โปรดพระราชทานให้เป็นทาสมอบให้แก่ชนทั้ง 33 คน แต่นั้นมาคนทั้ง 33 คนก็ทำทานการกุศลให้ยิ่งขึ้นไป สิ้นชีวิตแล้วได้ขึ้นไปบังเกิดในดาวดึงส์เทวโลกทั้งสิ้น ฝ่ายมฆะมานพซึ่งเป็นมคคนายกผู้ให้ได้ชักนำชักชวนชนทั้งหลายให้กระทำการกุศลก็ได้เป็นพระอินทร์ อยู่ในเวชยันตพิมาน มีนางฟ้าแวดล้อมเป็นบริวารมากมาย ส่วนสหายทั้ง 32 คนนั้นก็ไปบังเกิด

ในดาวดิงส์สวรรค์ข้าง ที่เป็นพาหนะของคน 33 นั้นก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเป็น
เอราวัณเทพบุตรสำหรับเป็นพาหนะของเทพยดา 33 องค์ พระอินทร์นั้น
เมื่อครั้งเป็นมฆะมาณพภรรยา 4 คน แต่ที่ตามมาบังเกิดในสวรรค์นั้น
มีเพียง 3 คน คือ สุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตรา ส่วนนางสุชาดาได้ไป
บังเกิดเป็นนางนกยาง พระอินทร์จึงช่วยให้นางรักษาศีล 5 จนได้มาบังเกิด
เป็นธิดาอสูร พระอินทร์จึงไปนำมาเป็นมเหสีบนสวรรค์จนได้

2. คัมภีร์พระอานิสงส์สร้างส้วม

ในอดีตกาลครั้งพุทธกาล ยังมีพระภิกษุรูปหนึ่งบำเพ็ญธรรมอยู่
ณ สถานที่แห่งหนึ่ง พระภิกษุนั้นได้ความลำบากเพราะส้วมไม่มี ครั้นนั้นยังมี
อุบาสกคนหนึ่งเห็นดังนั้นก็เกิดความศรัทธาจึงให้สร้างส้วมถวายแก่พระ
ภิกษุสงฆ์ ครั้นบูรุษนั้นทำสำเร็จแล้วก็ทำการฉลองส้วมด้วยสิ่งของต่าง ๆ
ตามสติกำลังแล้วแผ่ผลนั้นไปให้แก่บิดามารดา คณาญาติ แลสรรพสัตว์ทั้ง
ปวง แล้วตั้งความปรารถนาว่า ด้วยเดชผลอานิสงส์แห่งข้าพเจ้าได้ไปสร้าง
ส้วมถวายครั้งนี้ ข้าพเจ้าเกิดไปในชาติใดภพใด ความอาพาธไข้เจ็บ
จงอย่าได้บังเกิดแก่ตัวข้าพเจ้าเลยเป็นอันขาด เมื่อสิ้นอายุขัยจากมนุษย์
โลก ก็เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดิงส์มีนามว่า อโรคยเวบุตร มีวิมานสูงได้ 50 โยชน์
ประดับไปด้วยแก้ว 7 ประการประกอบไปด้วยนางฟ้าทั้งหลาย มาร้องรำ
บำเรอมิได้ขาด ก็เพราะอำนาจผลอานิสงส์ที่ตนได้ก่อสร้างส้วมถวายแก่พระ
ภิกษุสงฆ์ที่อาพาธในพระพุทธศาสนา

ครั้นจตุติจากดาวดิงส์แล้วก็บังเกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองกุสาวดี
บริบูรณ์ไปด้วยโภคสมบัติ มีนามว่า อโรคยุมาร เพราะว่าหาโรคมิได้ เพราะ
ผลอานิสงส์ที่ตนได้สร้างส้วมถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
เมื่อบิดามารดาเสียชีวิตแล้ว อโรคยุมารก็ได้เป็นเศรษฐีแทนบิดาชื่อว่า
อโรคยเศรษฐีหมั่นบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญเมตตา ครั้นเสียชีวิตจากเป็น
เศรษฐีแล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในดาวดิงส์เทวโลกท่องเที่ยวอยู่ในสวรรค์แล
มนุษย์ถึงแสนกัลป์จนกว่าจะได้พระนิพพาน

3. คัมภีร์พระอานิสงส์ทำบุญลาน

แสดงเรื่องราวครั้งศาสนาของพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะว่า ยังมีบุรุษสองคนพี่น้อง ทำนาที่แห่งเดียวกัน ครั้นข้าวกล้าออกเป็นรวงเป็นน้านมแล้ว น้องชายจึงบอกพี่ชายว่า เราควรทำข้าวมธุปายาสถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ พี่ชายไม่เห็นด้วยจึงแบ่งที่นาออกเป็น 2 ส่วน น้องชายนั้นก็เอาข้าวน้านมมาทำเป็นมธุปายาสถวายแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นข้าวกล้าสุกก็ถวายทานครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวได้เกี่ยวก็ถวายทานครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวมัดฟ่อนก็ถวายครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวขนขึ้นลอบก็ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อนวดข้าวถวายทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อนวดแล้วขนขึ้นก็ถวายทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถวายทานแล้วก็ตั้งปณิธานความปรารถนาให้ได้สำเร็จพระอรหันต์ก่อนพระสาวกทั้งปวงในพระพุทธศาสนาในภพภาคหน้า ครั้นบุรุษนั้นเสียชีวิตก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในสวรรค์เสวยทิพย์สมบัตินานพุทธันดรหนึ่ง ครั้นถึงศาสนาแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ก็ได้จุติลงมาจากสวรรค์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีนามว่า โภณฑัญญะ พราหมณ์กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วแสดงธรรมจักรกัปปวัตตสูตร ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โภณฑัญญะพราหมณ์นั้นก็ได้บรรลุพระอรหันต์ก่อนพระอริยสาวกทั้งปวงในพระศาสนา

ฝ่ายบุรุษผู้พี่นั้น ครั้นทำนาเสร็จแล้ว จึงได้ถวายทานครั้งหนึ่ง เมื่อดับสังขารแล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพย์สมบัติ ครั้นถึงศาสนาของพระมหาสมณโคดม เทวบุตรผู้พี่ก็จุติลงมาบังเกิดเป็นสุภัททปริพาชก ต่อเมื่อวันที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน สุภัททพราหมณ์จึงได้เข้าไปเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาก็เลื่อมใสทูลขอบรรพชา อุปสมบทแล้วไม่นานก็บรรลุพระอรหันต์ เป็นพระอริยบุคคลองค์สุดท้ายในพระพุทธศาสนา

การทำนาตามคราวสมัย เมื่อเสร็จการแล้วแลถวายทานทำซึ่งการกุศลนี้ ย่อมเป็นธรรมเนียมประเพณีแห่งนักปราชญ์ทั้งหลายแต่ปางก่อนได้กระทำสืบ ๆ กันมานี้แล เมื่อทำบุญแล้วพระธรรม พระคองคา ก็จะอำนวยชัยให้ข้าวกล้าจะได้บริบูรณ์งอกงาม มีรวงงอกออกตามฤดูปี อย่างไม่มิข้าวเสียข้าวชุกเลย

4. คัมภีร์พระอานิสงส์นางโพสพ

เมื่อสมัยศาสนาพระพุทธเจ้านามว่า กกุสันธะ เมล็ดข้าวนี้ใหญ่ถึง 50 กำเศษ พระองค์สูงได้ 50 ศอก พระชนมายุยืนแสนปีถึงเสด็จเข้าสู่พระบรมนิพพาน ครั้นถึงศาสนาพระโกนาคม เมล็ดข้าวเล็กประมาณ 30 กำเศษ พระองค์สูงได้ 30 ศอก พระชนมายุยืน 3 หมื่นปี ถึงเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ครั้นถึงศาสนาพระกัสสปะ เมล็ดข้าวเล็กเท่ากำมือ 1 พระองค์สูงได้ 20 ศอก พระชนมายุยืนหมื่นปีจึงเข้าสู่นิพพาน ยังมีสตรีผู้หนึ่งเป็นหม้าย เทียวตัดไม้ในป่ามาทำยังฉาง เมื่อปรารถนาข้าว ข้าวก็บินมาเป็นนิตย์ ต่อมาหญิงหม้ายนั้น ทำยังแลฉางยังไม่ทันเสร็จ แต่ข้าวบินมา นางโมโหจึงไล่ทุบตีข้าว ข้าวก็โกรธเลยหนีไปสู่ป่าหิมพานต์ไปบังเกิดเป็นเผือก, มัน, บุค และ กลอย

ตั้งแต่นางโพสพบินหนีไป คนทั้งหลายก็บังเกิดทุกข์ภัยอดข้าวตายเป็นอันมาก ครั้นกาลนานมาประมาณได้พันปี มีบุตรเศรษฐีผู้หนึ่งเทียวไปในป่าเดินไปถึงแม่น้ำแห่งหนึ่ง เต็มไปด้วยปลาใหญ่ตัวหนึ่ง บุตรเศรษฐีนั้นจับได้หมายจะฆ่าเอาเป็นอาหาร ปลาก็ร้องขึ้น บุตรเศรษฐีจึงบอกแก่ปลาเหล่านั้นว่า เรามาตามนางโพสพ ส่วนฝูงปลาก็ตอบว่า ลำบากนัก พญาปลาก็บอกว่า นางโพสพนั้นหนีไปอยู่ในถ้ำถ้ำ บุตรเศรษฐีอยากได้จึงกราบไหว้อ้อนวอนฝูงปลา ฝูงปลาจึงเรียกนางโพสพบินมาหา บุตรเศรษฐีก็คล้องจับเอานางโพสพ แล้วขอร้องให้กลับไปอยู่เมือง เมื่อบุตรเศรษฐีวิ่งวอนดังนั้น นางโพสพไม่ยอม ครั้งนั้นยังมีเทพยดาสององค์ องค์หนึ่งจึงนิรมิตเป็นนกวางทอง องค์หนึ่งจึงนิรมิตเป็นนกแขกเต้า มาร้องวิ่งวอนด้วยสุนทรวาจา นางโพสพจึงยอมกลับเข้าไปในเมือง ข้าวนั้นก็หอมดียิ่งขึ้นกว่าเก่า

ยังมีพระยาองค์หนึ่งเสวยสมบัติอยู่ในชมพูทวีป แต่พระยานี้มิได้ตั้งอยู่ในธรรม มีมิฉชาติ มิรู้จักคุณแลโทษ เก็บข้าวไว้ส่วนพระองค์เพื่อขายเอาเงินไปใช้จ่ายซื้อสิ่งของอื่น ๆ นางโพสพน้อยใจจึงหนีไปอยู่อาศรมพระฤๅษี ทำให้ฝนฟ้าไม่ตก ผู้คนก็มีความลำบากไม่มีข้าวบริโภค อดอาหารตายในครั้งนั้นมากมาย

ครั้งนั้นยังมี 2 เฒ่าตายาย อันชื่อว่า ปู่เยอ ย่าเยอ เทียวหาอาหารอยู่ในราวป่าช้า ก็ไปพบพระลิตธาฤๅษี พระลิตธาเห็น 2 เฒ่านั้นอดข้าวก็สงสาร จึงเรียกนางโพสพออกมาแล้วให้เฒ่าตายายเอนางโพสพไปเลี้ยงรักษาไว้เป็นมิ่งมงคลเมือง เพื่อพระพุทธานุภาพจะได้รุ่งเรืองสืบไป แต่นางโพสพไม่ยอม พระลิตธาจึงเสกให้กลายเป็นหิน ส่วนดวงจิตไปเกิดเป็นต้นข้าว พระฤๅษีก็แบ่งออกเป็นข้าวดำและข้าวขาว ข้าวเจ้าแลข้าวเหนียว ตายายก็เอาปลูกไว้ ข้าวนั้นก็งอกงามจำเริญขึ้น แล้วก็ป็นรวงเป็นเมล็ดขึ้น แล้วตายายก็แบ่งออกเป็น 12 ส่วน แจกต่างไปตามเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองลังกา เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองพาราณสี เมืองล้นช้าง เมืองเวียงจันทร์ เมืองย่างกุ้ง

ส่วนยายตาทั้ง 2 ก็บอกลูกหลานให้ขนเอาข้าวไปบ้านแล้วใส่ยุ้งฉางไว้ หญิงชาย ไทย ลาว พราหมณ์ แหก ก็พากันมาหาบมาขนข้าวไปทั้งกลางคืนกลางวัน แต่ข้าวนั้นก็ไม่หมดสิ้นไป ตายายทั้ง 2 ก็สั่งสอนบุตรหลานให้รู้จักทำไร่ไถนา ปู่เยอ ย่าเยอ อายุยืนถึงหมื่นปีจึงตายไปบังเกิดในเมืองสวรรค์เป็นอินทร์ พรหม

ครั้งนั้นฝูงชนทั้งหลายก็บริบูรณ์ไปด้วยโภชนาอาหารทั้งข้าวและน้ำ ก็พากันนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธานุภาพเป็นมงคลแล้วทำขวัญข้าวเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อนางโพสพ

รูปแบบการประพันธ์

คัมภีร์อานิสงส์มีการใช้ลักษณะ รูปแบบหรือแบบแผนที่ใช้กันอย่างกว้างขวางจนเป็นหลักการร่วม และเป็นธรรมเนียมนิยมอันเป็นที่ยอมรับและทำตามกันโดยทั่วไป

คัมภีร์อานิสงส์วัดจุฬามณี มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการให้ทานหรือการทำทาน และเนื้อหาคำสอนทางพระพุทธศาสนา รูปแบบคำประพันธ์ในคัมภีร์อานิสงส์วัดจุฬามณี ทั้ง 4 ผูกนี้เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วทั้งหมด โดยเนื้อหาจัดอยู่ในวรรณกรรมคำสอน มักจะแต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์

เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทชาดก มีแบบแผนในการแต่งตั้งแต่ต้นจนจบประกอบด้วย

ส่วนเกริ่นนำหรือประณามพจน์ มีเนื้อความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา

ส่วนเรื่องเล่า จะมีตัวละครแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ และพรรณานานิสงส์ที่ตัวละครจะได้รับ ซึ่งจะทำให้เห็นอนานิสงส์ของท่านอย่างเป็นรูปธรรมโดยยกตัวอย่างเรื่องเล่าเป็นส่วนประกอบการอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นถึงอนานิสงส์ของท่านแต่ละประเภท มีลำดับการเล่าคือ อธิบายที่มาการให้ทาน เหตุของการให้ทาน รวมถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องแก่ทานนั้น แล้วเข้าสู่เนื้อหาเรื่องเล่า

ส่วนจบและคำลงท้ายของคัมภีร์ การจบของคัมภีร์เป็นการบอกหรือสรุปสาระของอนานิสงส์ต่าง ๆ โดยจะพรรณนาให้เห็นถึงผลของอนานิสงส์ คำลงท้ายของคัมภีร์ เป็นการกล่าวคำจบของคัมภีร์ต่อจากส่วนจบของเนื้อเรื่องโดยใช้ภาษาบาลีคำว่า เอว มาด้วยประการฉะนี้

คัมภีร์อนานิสงส์ฉบับวัดจุฬามณี :

ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องการทำบุญของชาวระยอง

เนื้อหาของคัมภีร์อนานิสงส์วัดจุฬามณี อำเภอเมือง จังหวัดระยอง มีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นความเชื่อเรื่องการทำทานหรือการสร้างทานเพื่อให้ผู้กระทำการกุศลนั้นไปบังเกิดอยู่ในภพที่ดี มีสถานภาพและฐานะไม่ได้ต่ำต้อยหรือผลสูงสุดของการให้ทานคือชั้นบรรลुพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาส่วนอื่นที่กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนในสมัยพุทธกาลเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม เช่น การเก็บเกี่ยวข้าว การถวายข้าวมธุปายาสแด่พระภิกษุสงฆ์ การทำขวัญข้าว เป็นต้น อีกทั้งยังมีธรรมเนียมในการถวายคัมภีร์เพื่อเป็นพุทธบูชาทำให้พระพุทธศาสนายังดำรงสืบต่อไปได้ อีกทั้งยังมีความสำคัญต่อสังคมในด้านการทำบุญทำทานและเป็น

กิจกรรมที่ทำให้สาธุชนได้มาพบปะเจอกัน

จากเนื้อหา คัมภีร์อานิสงส์ทั้ง 4 เรื่อง จะเห็นภาพสะท้อนความเชื่อ เรื่องการทำบุญของชาวระยองใน 2 ลักษณะคือ ภาพสะท้อนการบริจาคเพื่อ สาธารณประโยชน์และภาพสะท้อนสังคมเกษตร

คัมภีร์พระอานิสงส์สร้างถนนสะท้อนการบริจาคเพื่อสาธารณ ประโยชน์โดยยกเอาเรื่องราวในอรรถกถาธรรมของมฆะมานพหรืออดีตชาติ ของพระอินทร์มาแสดงให้เห็นถึงอานิสงส์อันสูงส่งในการสร้างถนนเพื่อเป็น สาธารณประโยชน์ ส่วนคัมภีร์พระอานิสงส์สร้างส้วม ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เพิ่ม เข้ามามิได้มีเค้าเดิมในพระไตรปิฎก โดยสมมติตัวบุคคลคือ อโรคเทพบุตร เพื่อเชื่อมอานิสงส์ในการถวายส้วมกับการไม่มีโรคและได้เป็นเศรษฐีเหมือน อโรคเศรษฐีในที่สุด

ส่วนภาพสังคมเกษตรได้ถูกสะท้อนออกมาในเนื้อหาของคัมภีร์พระ อานิสงส์ทำบุญลานและคัมภีร์พระอานิสงส์นางโพลพ คัมภีร์พระอานิสงส์ ทำบุญลานได้สะท้อนขั้นตอนการทำงานในวัฒนธรรมไทยที่เป็นโอกาสในการ ทำบุญแต่ละคราวทั้ง 7 ครั้ง คือ

- “เมื่อข้าวกล้าออกเป็นรวงเป็นน้านมก็ถวายข้าวมธุปายาส ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์”
- “ครั้นข้าวกล้าสุกก็ถวายทานครั้งหนึ่ง”
- “เมื่อข้าวได้เกี่ยวก็ถวายทานครั้งหนึ่ง”
- “เมื่อข้าวมัดฟ่อนก็ถวายครั้งหนึ่ง”
- “เมื่อข้าวขนขึ้นลอบก็ถวายอีกครั้งหนึ่ง”
- “เมื่อนวดข้าวถวายทานอีกครั้งหนึ่ง”
- “เมื่อนวดแล้วข้าวขนขึ้นก็ถวายทานอีกครั้งหนึ่ง”

และยังยกอานิสงส์ในการถวายทานอีกว่า “เมื่อทำบุญแล้วพระธรรณี พระคงคา ก็จะอำนวยชัยให้ข้าวกล้าจะได้บริบูรณ์งอกงาม มีรวงงอกออก ตามฤดูปี อย่าได้มีข้าวเสีย ข้าวชุก” ซึ่งสะท้อนขั้นตอนในการทำนาข้าวแบบ ไทย ๆ ซึ่งแตกต่างกับการทำนาของชาวอินเดียที่ส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวสาสี

มากกว่า คัมภีร์พระอานิสงส์ทำบุญลานยังเชื่อมโยงเรื่องราวของพระเถระสองรูปในครั้งพุทธกาลคือ พระโกณฑัญญะกับพระสุภัททะที่เคยเป็นพี่น้องกันในอดีตชาติ ซึ่งไม่เคยปรากฏในคัมภีร์บาลีเล่มใดเลย

คัมภีร์พระอานิสงส์นางโศสพสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อเรื่องนางโศสพซึ่งเป็นความเชื่อท้องถิ่นที่ถูกนำเข้าไปร้อยเรียงในรูปแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งนางโศสพนี้ไม่เคยปรากฏในเรื่องเล่าอื่นใดเลย จึงเป็นความเชื่อของชนชาติไทยโดยแท้ และถึงแม้จะเป็นคัมภีร์เทศน์ แต่ในส่วนท้ายของคัมภีร์พระอานิสงส์นางโศสพได้แสดงประเพณีการทำบุญเพื่อเป็นการทำขวัญนางโศสพไว้โดยเริ่มต้นด้วยด้วยการนิมนต์พระมาเจริญพุทธมนต์ในตอนเริ่มต้นข้อความว่า

“ครั้นนวดเพ็นสำเร็จดั่งมโนรสปรารถนาแล้วก็ชักชวนกันไปนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ตามพุทธบัญญัติ เป็นเยี่ยงอย่างตามประเพณีหวังว่าจะได้เป็นมงคล ทำขวัญข้าว”

จากนั้นในวันรุ่งขึ้นก็มีการถวายอาหารแด่พระสงฆ์ ดังข้อความว่า “ครั้นเพลารุ่งเช้า ก็ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระบวรพุทธศาสนา แล้วก็อุทิศส่วนกุศลส่งไปให้แก่ตายาย”

จากนั้นจึงเป็นส่วนของพิธีกรรมการทำขวัญโดยมีเครื่องประกอบดังนี้

“แล้วก็ตกแต่งเครื่องทำขวัญ ยกศาลทำบายศรีขึ้น 7 ชั้น ดูนามสะอาดตา ทำเครื่องสักการบูชา ผ้าขาวหุ้มลาด ดูนสะอาดตา แล้วอาราธนาท่านผู้มีปัญญา มาสำแดงทำขวัญ”

ซึ่งการที่ต้องมีการทำบุญตามพุทธศาสนา ก่อนพิธีทำขวัญนางโศสพนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเหนือกว่าพุทธศาสนาที่เป็นความเชื่อกระแสหลัก และยังสะท้อนคติความเชื่อเรื่องขวัญของชนชาติไทยอีกเช่นกัน คัมภีร์พระอานิสงส์นางโศสพยังเป็นหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรของบททำขวัญนางโศสพที่ไม่พบในที่อื่นอีกว่า

“ขวัญข้าวเจ้าเอย มาเถิดมา ณ แม่มา ๆ ในวันนี้ เป็นวันดีดีคสิปัก พระสิทธาสั่งไว้ให้ทำขวัญข้าว เมื่อข้าวอยู่ในลานว่า ขวัญข้าวเจ้าเอย

มาเกิดมาอย่าอยู่ช้า เอहि มม ชวัญข้าวไปอยู่ในป่าหิมพานต์ก็ให้มาในวันนี้
สู่ป่าช้าแล เมืองนี้ก็มาในวันนี้ ไปอยู่ในศิรี เกื่อนถ้ำราวป่า ไม้สูงยุงยาง
กว้างใหญ่ ก็ให้มาในวันนี้ เชิญเอยเชิญมา เอहि ธณญ์ ปิย์ ปุตุตม์ ชวัญข้าว
เจ้าเอย อย่าได้อยู่ช้า มาเกิดมา แม่มา ๆ ให้ทันในเพลาววันนี้ สพพกาล
เต็มอยู่ตลอดกาลนานทุก ๆ เมื่อ ชวัญข้าวเจ้าเอย เมื่อยังอยู่ในไพรส์ณท์
แลทุ่งกว้าง สารพัดต้องเบียดเบียน เป็นต้นว่านกกระเรียนแลนกเขาไล่จิก
นกกระจาบ นกกระทาแลกลิ้งคาบจาบเอาไปทั้งหมด แรด แลช้าง แลควาง
ทราย ก็กัดกินอยู่เรียรายเจ้าอย่าเหนื่อยน้ำใจเลย ชวัญข้าว ณ เจ้าเอย เชิญ
มาเลี้ยงชีวิตแก่สรรพสัตว์ทั่วทุกแห่งหล้า ทั้งเด็กแลผู้ใหญ่ได้ไปตรากตรำ
ทั้งเปิดไถ่ได้กินรำ อยู่เรียงรายพันวิสัย สุดซึ่งจะพรรณา ฯ”

ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม : ภูมิปัญญาสมุนไพรของชาวระยอง³

ความเป็นมา

“โรคนิทาน” แปลว่า สาเหตุของโรค เป็นชื่อตำราแพทย์แผนไทยที่มีชื่อเสียงปรากฏในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2431 ตำราโรคนิทานอีกเล่มหนึ่งที่มีชื่อเสียง คือ ตำราโรคนิทาน คำฉันท 11 เรียบเรียงโดยพระยาวิเชียรดิ (กลุ่ม) อดีตผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรี

ยังมีตำราโรคนิทานอีกเล่มหนึ่งเป็นเอกสารโบราณที่เก็บไว้ที่วัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม ซึ่งมีเนื้อความแตกต่างจากตำราโรคนิทานทั้งสองฉบับข้างต้น ตำราเล่มนี้เป็นการจดบันทึกภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรของบรรพชนชาวระยอง

วัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม เดิมชื่อ วัดเนินสระ ต่อมาเรียก วัดทะเลน้อย ตามชื่อหมู่บ้าน ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อวันที่

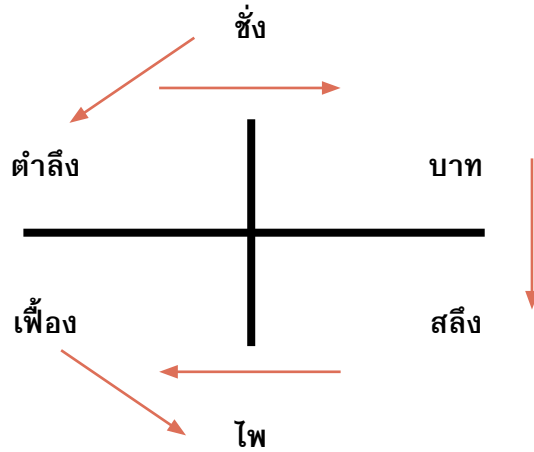
6 ตุลาคม 2543 มีพื้นที่ประมาณ 4 ไร่ 81 ตารางวา ครอบคลุมขอบเขตของ
โบราณสถาน คือ อุโบสถสมัยอยุธยา และเจดีย์เก่า วัดราชบัลลังก์ประดิษ
ฐานรามไม่มีหลักฐานยืนยันวันและเวลาสร้างที่ชัดเจน แต่มีข้อมูลในรายงาน
ทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ณ วันที่ 31 มกราคม
2562 ว่า วัดราชบัลลังก์ประดิษฐานรามเป็นวัดในมหานิกาย สร้างขึ้นราวปี
2323 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2534

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม อักษรกลม
จังหวัดระยอง เป็นสมุดไทยขาวขนาดใหญ่ ยาว 35.5 เซนติเมตร กว้าง 12
เซนติเมตร หนา 12.5 เซนติเมตร ค่อนข้างสมบุรณ์ จารด้วยเส้นตัวอักษร
เส้นดำ บันทึกด้วยตัวอักษรไทย ภาษาไทย แทรกด้วยตัวอักษรขอมภาษา
บาลีบ้างเล็กน้อย บันทึกหน้าละ 6 บรรทัด มีทั้งหมด 114 หน้า ไม่ปรากฏ
ปีที่แต่งและชื่อผู้แต่ง

มีการใช้เครื่องหมายตีนครุเพื่อบอกมาตราส่วนสมมุติไพโรในการปรง
 และการใช้แต่ละขนาน หน่วยมาตราคือ ชั่ง ตำลึง บาท สลึง เพ็องและไพ
 ซึ่งเป็นมาตราชั่ง-ตวงแบบโบราณ มีรูปแบบและวิธีการอ่านเรียงตามลำดับ
 ดังนี้

ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายตีนครุในเอกสาร

๗ อ่านว่า 1 ตำลึง ๗ อ่านว่า 2 บาท

มีอักษรวิเศษพิเศษ คือ การประกอบรูปคำที่แตกต่างจากมาตรฐาน หรือ มีวิธี
 การเขียนอักษรหรือคำโดยเฉพาะ เช่น

คำพิเศษ *๗* *๗* และ *๗* สามารถอ่านได้เป็น ยา หรือ หล้า
 ก็ได้ ดังนี้

๗๗๓ อ่านว่า หล้าเต่า *๗มี๓* อ่านว่า ยานี้เล่า

และยังนำไปใช้ประกอบคำ เช่น คำว่า *๗๗๓* อ่านว่า พยาธิ

เรื่องย่อ

ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม เขียนยาวต่อเนื่อง ไม่แบ่งวรรคตอน ไม่มีการลำดับเนื้อหาชัดเจน แต่ส่วนใหญ่การเขียนอธิบาย แต่ละโรคมีวิธีเขียนเรียงลำดับดังนี้

1. ชื่อโรค อยู่ต้นข้อความ แต่บางครั้งอยู่ท้ายตำรับยานั้น ๆ
2. ชื่อยา/ชานานยา มักขึ้นต้นด้วยคำว่า “ยา”
3. อาการ มักจะอยู่ต่อจากชื่อยาหรือชื่อโรคมีคำอธิบายอาการต่าง ๆ อย่างชัดเจน
4. ตำแหน่งเกิดโรค มักปรากฏต่อจากส่วนบอกอาการ
5. ส่วนประกอบ มักกล่าวตามหลังอาการของโรค
6. วิธีปรุงและวิธีใช้ มักกล่าวตามหลังส่วนประกอบของยาต่าง ๆ
7. สรรพคุณ มักกล่าวตามหลังวิธีปรุงและวิธีใช้ แต่พบน้อย

ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม : ภูมิปัญญาสมุนไพรของชาวยระยอง

จากการศึกษาพบว่า ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม มีการจดบันทึกตำรับยาต่าง ๆ มากถึง 194 ตำรับ บางตำรับได้บอกชื่อตำรับไว้ด้วย เช่น ยาสว่างอารมณ์

“ภาคหนึ่งชื่อสว่างอารมณ์เข้าพริก ขิง ดีปลี รากข้าวพลุ ผักโหมหิน 1 น้ำ (ประ) สารทองว่านน้ำ 1 ชะเอม 1 เบี้ยผู้ 1 พิมเสน 1 ชะรำหัด 1 การบูร 1 หญ้าเตา/เต่า 1 ลูกจันทน์ 1 ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู ดีปลี 1 พริก 1 หอม 1 เจตมูลเพลิง 1 ผื่นเท่ายาทั้งหลายตำเป็นผงละลายน้ำผึ้งรวงปั้นเป็นลูกกลอนเท่าพริกแกกัสนิบาตทั้งหีดโธทั้งปวงแล”

ยังมียาที่ใช้ชโลมตัวแก้ไข้ ซึ่งพบไม่มากนัก เช่น

“ยาชโลมตัว เอาจันทร์ทั้ง 2 สักชี 1 ชะลูด 1 กฤษณา 1 กระลำพัก 1 ผนด้วยน้ำดอกไม้ชโลมกว่าจะหายไข้แล”

บางตำรับเช่น ยาชื่อ ประทานชีวิตดี ปรากฏว่ามีเครื่องยามากถึง 49 ชนิด ดังนี้

“๑ สิทธิการิยะ (ขอม) ยาชื่อประทานชีวิตดีแก้ไข้ 108 จำพวก เอา ดอกบุนนาค 1 ดอกมะลิ 1 ดอกพิกุล 1 ดอกสารภี 1 ดอกบัวหลวงทั้ง 2 ดอกบัวขม 1 ดอกบัวเผื่อน 1 ดอกมูทิกาลีเอน 1 ดอกสัตตบุษย์ 1 ดอกทรคน 1 ดอกจำปา 1 ดอกกระดังงา 1 ดอกโยทะกา ดอกสายหยุด จันทร์ ทั้ง 2 จันทร์เทศ 1 จันทร์ทมด 1 พิมเสน 1 กระแจะเทศ ใบทองพันชั่ง 1 ใบเล็บครุฑ 1 งาช้าง 1 การบูร 1 ใบพิมเสน 1 แผลหอม 1 ลูกประคำดีควาย 1 หัวเปราะ 1 ชะลูด 1 แป้งหอม 1 เถามวกทั้ง 2 ใบผักแว่น 1 กฤษณา 1 กระลำพัก 1 สนเทศสนไทยทั้ง 2 กระพังไหมทั้ง 2 เปลือกเฉียงพ้านางแอ 1 เปลือกหางทรายลูกถั่วแระ 1 ลูกแมงลัก 1 ลูกมะขามป้อม 1 พรรณผักกาด 1 ลูกในมะขาม 1 ลูกผักชี 1 หัวถั่วพู 1 ดินสอพอง 1 ข้าวสารแดง 1 ยาทั้งนี้เมื่อจะบดเอาน้ำหญ้าห่มเป็นกระสายแก้ไข้ 108 จำพวกแล

ถ้าใช้มันให้ร้อนข้างนอกเย็นข้างใน ผนกับน้ำขิง ถ้าใช้เย็นในอก หายใจเห็ง้อออกละลายน้ำกะทิอน้ำไพล

ถ้าใช้ลงมูตรลงเลือด ผนกะน้ำมวก ถ้าสันนิบาต ให้เชื่อมผนกับน้ำ ดอกบุนนาค ถ้าใช้ระส่ำระสาย น้ำดอกมะลิ ถ้าใช้ชกมือตีนกำหลังแอ่น น้ำพิกุล ถ้าคลั่ง น้ำสารภี ถ้ารากเหนียว น้ำบัวหลวง ถ้างูขบ ละลายเหล้าทา

ถ้าเป็นสวัด น้ำอุโลก รากแพบทาหายแล ยานี้ใช้ได้ 108 ตีค่าไว้ 1 ชั่งทองแล”

และยังมียาบำรุงด้วย เช่น

“ยาแก้บำรุงไฟธาตุให้มีกำลังขึ้นใจ เอาสะค้าน 1 ซ้าพลู 1 เจตมูล
1 ชิงแห้ง 1 ดีปลี 1 มะตูมอ่อน 1 แฝกหอม 1 ลูกผักชี 1 กฤษณา 1 จันทน์
หอม 1 สมอไทย 1 สมอเทศ 1 มะขามป้อม 1 อ้อยแดง 3 ท่อน ยานี้เอา
ลิ่งละ 1 บาท ต้ม 4 เอา 1 กินแก้ธาตุอ่อนหาแรงมิได้ ยาสำหรับใช้หาแรง
มิได้”

ตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ฯ นี้ ยังบันทึกสรรพคุณทางยา
ของพืชท้องถิ่นระยองคือ “ผักกระชับ” ที่เป็นส่วนประกอบของยาชูลีเอ็ด
หรือยาบำรุงเลือด ดังนี้

“๑ ผักกระชับ 1 ใบมะตูม 1 ใบจำปา 1 ใบหนาด 1 ใบเสนียด 1
พริกขิงเจตมูล กก 1 ดีปลี 1 บดบั้งไฟแล้วทำแท่งกินกับเหล้าเป็นยาชูลีเอ็ด
แล ๑”

นอกจากนี้ยังพบการใช้ “กัญชา” เป็นส่วนประกอบในตำรับยา
ต่าง ๆ ถึง 6 ขนาน ดังนี้

1. ยาแก้ลมลงท้อง
2. ยาแก้ลมเจ็บทั่วสรรพางค์ตัว
3. ยาแก้ลมจุกเสียด
4. ยาชื่อสังคแพทย์ แก้โรคสันนิบาตเพื่อลมเพื่อเลือดเพื่อเสมหะ
แก้เสลดตีขึ้น สตรีระดูมิสะดวกแลเลือดอยู่ในท้อง
5. ยาร้อนเพชรารูธ กินแก้ลม แก้เสลดแก้ริดสีดวงแก้หืดไอ
6. ยาชื่อสุนทรจิต แก้อาการกินมิได้ ให้ร้อนแสบ เจ็บปาก แลเหียน
ราก เหียนไส้ เหียนพุง

วิธีปรุงและวิธีใช้ยาในตำราโรคนิทานฯ

จากการรวบรวมข้อมูล พบรูปแบบการปรุงยาและรูปแบบการใช้ยาที่หลากหลายแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนคนระยอง ดังนี้

รูปแบบการปรุงยา

การปรุงยาในตำราโรคนิทานฯ พบว่ามีวิธีการปรุง 20 วิธี ดังนี้

1. ตาก
2. บด (เป็นผง, เอน้ำ)
3. แช่ว
4. ตำ
5. หมัก
6. อบ
7. กรอง
8. อุ่น
9. หุง
10. เคี้ยว
11. ปั่น (ลูกกลอน, ทำแท่ง)
12. สับ
13. เกล้า, คูลีการ
14. ละลาย
15. เพา
16. ฝน
17. รำหัด/แทรก
18. ต้ม
19. กลั่น
20. ดอง

รูปแบบการใช้ยาสมุนไพร

การใช้ยาสมุนไพรตำราโรคניתานฯ มีวิธีการหลากหลายตามลักษณะโรคและอาการพบจำนวน 13 วิธี ดังนี้

1. ยาทา หมายถึง ตำ หุง หรือฝนตัวยาแล้วนำมาทาบริเวณที่มีอาการ
2. ยาอาบ หมายถึง นำตัวยาที่ได้จากการแช่หรือต้มมาให้ผู้ป่วยอาบ
3. ยาใส่ (หยอด) หมายถึง ตัวยามาฝนแล้วนำน้ำที่ได้มาใส่หรือหยอดบริเวณที่มีอาการ
4. ยากิน หมายถึง ยาที่ใช้สำหรับกิน ยากินบางประเภทแบ่งตามช่วงเวลา เช่น กินวันละสามหน
5. ยาคีจ (นวด) หมายถึง ใช้ฝ่ามือกดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเบา ๆ แล้วเคลื่อนมือหมุนไปมา เพื่อให้กลมหรือให้เรียบ เช่น นำยาใส่ลงจึงบิดเป็นจุดห่อสามสี่เอียดด้วยคาคดสำลีเอายานั่นคลีงย่อน
6. ยาชโลม ใช้สิ่งที่เป็นของเหลวชุบไล่ให้เปียก เช่น น้ำข้าวตั้งแช่แทรกดินประสีวพันชโลม
7. ยานัตถ์ หมายถึง นำตัวยามาบดแล้วม้วนด้วยใบตองหรือกระดาษให้ผู้ป่วยสูบหรือสูดเอาควันเข้าไป
8. ยาพ่น หมายถึง ตัวยามาฝนละลายน้ำปูนใสพ่นดับพิษภายนอกภายใน
9. ยาอม หมายถึง นำตัวยามาต้ม ฝน หรือทุบแล้วให้ผู้ป่วยอม
10. ยาสูม หมายถึง วางทับซ้อน ๆ กันลงไปจนสูงเป็นกอง มักใช้กับกระหม่อม เช่น นำตัวยามาบดละเอียดแล้วสูมที่รากริดสีดวง เอากาบบูรเป็นกระสายบดสูมกระหม่อมหาย

11. ยาพอก หมายถึง นำตัวยามาตำเป็นผงแล้วพอก เช่น ตำ ละเอียดน้ำมะนาวเป็นกระสายพอกริดสีดวง

12. ยารม หมายถึง ต้มตัวยาจนเดือด แล้วให้ผู้ป่วยเข้าไปอบ โอบยา

13. ยากวาด หมายถึง เอายาป้ายในปาก คอ ลิ้นของทารกและ เด็กโดยใช้นิ้วหมุนโดยรอบ เช่น นำตัวยามาทำแท่งแล้วบดน้ำข้าวข้าวกวาด ซางทั้งปวงแล

ศัพท์แพทย์แผนไทยที่พบในตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์

1. ตรีโทษ หมายถึง อันเกิดจากกองสมุฏฐานปิตตะ วาตะ และ เสมหะ ทั้ง 3 กองสมุฏฐานร่วมกันกระทำให้เกิดโทษ

2. จันท์ทั้ง 2 หมายถึง จุลพิภดประเภทต่างสี่พวกหนึ่ง ประกอบด้วยแก่นจันท์ขาว และแก่นจันท์แดง ในปริมาณเท่ากันโดยน้ำหนัก ตำรา สรรพคุณยาไทยว่า พิกัดนี้มีรสขมหวานเย็น สรรพคุณแก้ไข้ตัวร้อนด้วยพิษ ไข้ เจริญไฟธาตุให้สมบูรณ์

3. กระสาย หรือ กระสายยา หมายถึง เครื่องแทรกยา เช่น น้ำ เหล้า น้ำผึ้ง น้ำดอกไม้ ในทางเภสัชกรรมแผนไทยใช้แทรกยาเพื่อช่วยให้ กินง่ายขึ้น และเสริมฤทธิ์ของยาให้มีสรรพคุณดีขึ้น

4. เชื่อม อาการอย่างหนึ่งของผู้ป่วยที่เป็นโรคบางชนิด มีลักษณะ อาการหน้าหมอง ซึม มึนงง ตาปรี๊ด คล้ายจะเป็นไข้ หรือเป็นอาการที่เกิด จากพิษไข้หรือพิษของโรคบางชนิด

5. ต้ม 3 เอา 1 คือ ต้มให้เดือด แล้วเคี่ยวจนน้ำงวดไป 2 ส่วน เหลือเพียง 1 ส่วน

6. ต้ม 4 เอา 1 คือ ต้มให้เดือด แล้วเคี่ยวจนน้ำงวดไป 3 ส่วน เหลือเพียง 1 ส่วน
7. ต้ม 5 เอา 1 คือ ต้มให้เดือด แล้วเคี่ยวจนน้ำงวดไป 4 ส่วน เหลือเพียง 1 ส่วน
8. เทียนทั้ง 5 คือ พิกัดยาชนิดหนึ่ง จำกัดเทียน 5 อย่าง ได้แก่ เทียนขาว เทียนขาวเปลือก เทียนแดง เทียนดำ และเทียนตาตึกแตน รวม 5 สิ่ง ในปริมาณเท่ากันโดยน้ำหนัก พิกัดนี้มีรสสุขุม สรรพคุณโดยรวมขับลม ขับเสมหะ แก้อาเจียน บำรุงโลหิต เป็นต้น
9. แก้กาล น่าจะหมายถึง แก่ฝีกาฬ แต่ไม่สามารถระบุชนิดได้
10. สมอทั้ง 3 คือ พิกัดยา ได้แก่ สมอเทศ สมอไทย และสมอพิเภก สรรพคุณแก้เสมหะ บำรุงธาตุ แก้ไข้
11. เจตมูลทั้ง 2 คือ เจตมูลเพลิงแดง และ เจตมูลเพลิงขาว
12. อาโปธาตุ หมายถึง ธาตุน้ำอันมีอยู่ในร่างกาย 12 อย่าง คือ น้ำดี เสมหะ น้ำหนอง เลือด เหงื่อ มันทัน มันทลว (น้ำเหลือง) น้ำตาน้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร (ปัสสาวะ)
13. สำประจวร คือ ชื่อโรคชนิดหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเลือด เสมหะ ดี เส้น และ ลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดพิษไข้ขึ้น
14. ชะเอมทั้ง 2 คือ ชะเอมเทศ กับ ชะเอมไทย
15. ไข้เดือน 1, 2, 3 และ 4 หมายถึง ไข้หมันตฤดูนั้นคือ ไข้เพื่อกำเดา แลเพื่อตีปลุง เป็นใหญ่กว่าเสมหะ
16. ไข้เดือน 5, 6, 7 และ 8 หมายถึง ไข้คิมหันตฤดู เป็นไข้เพื่อโลหิตเป็นใหญ่กว่าลม กว่าเสมหะทั้งปวงทุกประการ
17. ไข้เดือน 9, 10, 11 และ 12 หมายถึง ไข้วัสสานะฤดู คือ ไข้เพื่อลมเป็นใหญ่กว่าเลือด และเสมหะทั้งปวงทั้งสองประการ

ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม : ศาสตร์เร้นลับของชาวระยอง⁴

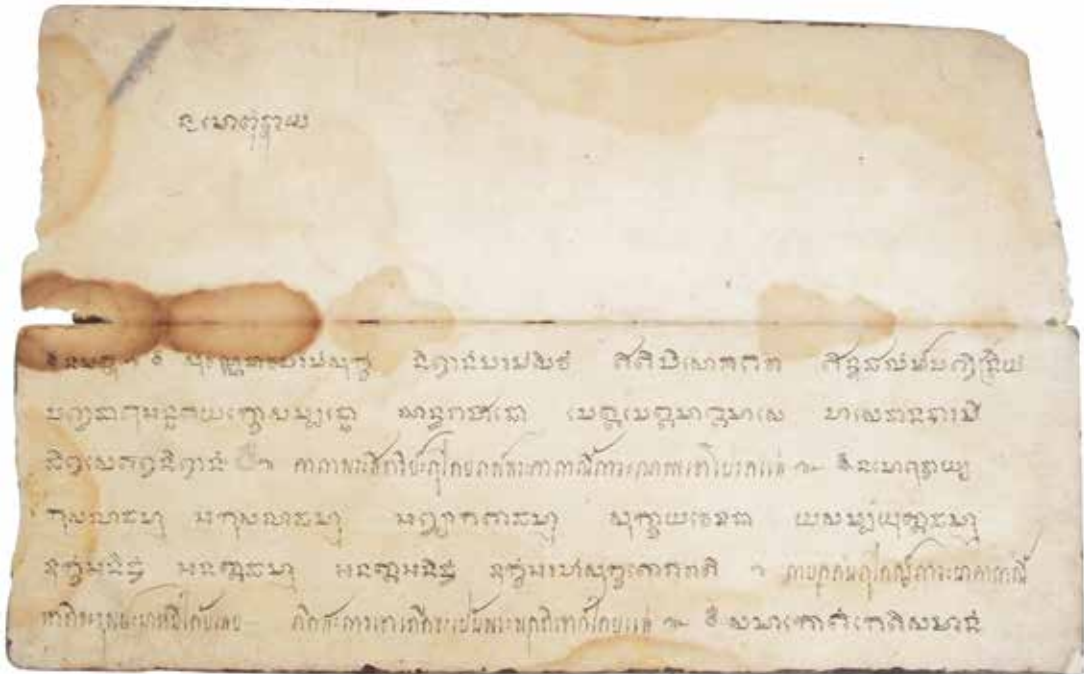
ความเป็นมา

ไสยศาสตร์ถือเป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่อยู่ในชีวิตคนไทยตั้งแต่อดีต มีบทบาทในการเสริมความมั่นใจในยามที่ต้องเผชิญภัยอันตรายทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น เป็นการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำเสน่ห์ การใช้คาถาป้องกันภัย รวมไปถึงใช้ร่วมกับการรักษาโรค

ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ยังไม่พบผู้ใดศึกษาตำราฉบับนี้ ตำราเล่มดังกล่าวเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยตัวอักษรขอมไทย และตัวอักษรไทย ใช้บันทึกภาษาบาลี ในส่วนคาถา และภาษาไทยในส่วนวิธีการใช้ของประกอบการทำไสยศาสตร์ต่าง ๆ ตำราไสยศาสตร์ฉบับนี้มีเนื้อหาที่น่าสนใจ ควรปริวรรตเนื้อความเพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบต่ออายุเอกสารโบราณ เนื้อหาที่ปรากฏในตำรายังสะท้อนแง่มุมคติความเชื่อที่บันทึกลงในเอกสารโบราณ

ต้นฉบับเอกสาร และผู้ประพันธ์

ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นเอกสารโบราณประเภทสมุดไทยขาว จารด้วยเส้นตัวอักษร เส้นหมึก ขนาด ความกว้าง 12 ซม. ความยาว 38 ซม. และความหนา 5 ซม. มีจำนวน 152 หน้า หน้าละ 6 บรรทัด จารด้วยอักษรขอมไทย และอักษรไทย เป็นภาษาบาลี และภาษาไทย

ตำราไสยศาสตร์
ฉบับวัดราชบัลลังก์
ประดิษฐานรามา หน้า 1
และหน้า 2

เอกสารตำราไสยศาสตร์ฯ ไม่ได้ระบุว่าส่วนใดเป็นหน้าต้น หรือหน้า
ปลาย แต่มีเนื้อหาครึ่งหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ส่วนอีกครึ่งหนึ่ง
เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมคาถา มีเนื้อหาแยกจากกันโดยชัดเจน โดยที่ทั้ง
สองส่วนไม่ได้เขียนต่อเนื่องกัน

เรื่องย่อ

คาถาที่พบในตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ฯ ส่วนใหญ่เป็น
หัวใจพระคาถา คือ อักษรย่อ หรือคำที่ย่อมาจากข้อความในพระพุทธศาสนา
หรือข้อความจากแหล่งอื่น ๆ เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย ที่มา และสาระ
สำคัญของหัวใจคาถานั้น ๆ การย่ออักษรดังกล่าว ส่วนใหญ่มีที่มาจากพระ
ไตรปิฎก หัวข้อ หรือหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เพื่อให้จำง่าย และ
นำไปใช้ได้สะดวกมากขึ้น

คาถาแต่ละคาถามักมีวิธีอธิบาย ดังนี้

1. ชื่อคาถา จะระบุชื่อคาถาซึ่งมักปรากฏตามหลังคาถานั้น ๆ
2. บทคาถา คือใจความของคาถาทั้งที่เป็นภาษาบาลี และภาษาไทยที่ปรากฏในเอกสาร
3. คุณวิเศษของคาถา ระบุตามที่เอกสารกล่าวไว้ ซึ่งบางคาถาอาจไม่มี
4. ของประกอบ ในที่นี้อาจเป็นสิ่งใดก็ได้ เช่น พืช ชายผ้า น้ำมันหอม
5. วิธีใช้คาถา สืบได้จากที่ผู้เขียนบอกวิธีใช้ เช่น ให้ท่องตามจำนวนครั้ง หรืออธิบายขั้นตอน เช่น ให้เขียนยันต์ที่มีมาก่อนที่จะท่องคาถา เป็นต้น

ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม : ศาสตร์เร้นลับที่เสริมกำลังใจ

เนื้อหาในตำราไสยศาสตร์วัดราชบัลลังก์ฯ สามารถจัดหมวดหมู่โดยเรียงลำดับจำนวนจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

1. คาถาป้องกันตัว และคาถาปลุกเสก **พบ 31 คาถา**
2. คาถาเมตตามหานิยม **พบ 21 คาถา**
3. คาถารักษาโรค คาถานี้มักใช้เสก เป่า ลงในสิ่งประกอบการใช้รักษาโรค **พบ 18 คาถา**
4. คาถาครอบจักรวาล ในที่นี้หมายถึง คาถาหนึ่งคาถาที่มีคุณวิเศษมากกว่าหนึ่งอย่างขึ้นไป ถ้าบริกรรมคาถาเดียวกันนั้นด้วยวิธีต่าง ๆ ก็จะใช้ป้องกันศัตรูได้ด้วย **พบ 12 คาถา**

5. คาถาที่ใช้สำหรับเรียกคาถาอื่น ๆ โดยการทำให้คาถานั้น ๆ คักดีสิทธิ์ขึ้น ซึ่งใช้คำหลายคำ ได้แก่ คำว่า เรียก ปลุก และตริง นอกจากนี้ ยังพบคำว่า “ดับ” ซึ่งน่าจะมีความหมายตรงกันข้ามกับการเรียกคาถา คือ การระงับ ยับยั้งคาถา หรือทำให้คาถานั้นหมดฤทธิ์ **พบ 11 คาถา**

6. คาถาคุณไสย คือ คาถาที่ใช้ทำร้ายศัตรู โดยเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เข้าในตัว หรือฝังรูป ฝังรอย เรียกกันว่า กระทำคุณไสย ในที่นี้จะรวมทั้ง คาถาที่ใช้ทำร้ายผู้อื่น คาถาที่ใช้แก้คุณไสย และคาถาที่ใช้ป้องกันภูตผี ต่าง ๆ **พบ 6 คาถา**

7. คาถาเสริมสร้างกำลังใจ และความเป็นสิริมงคล **พบ 6 คาถา**

8. คาถาสะเดาะ **พบ 4 คาถา**

เนื้อหาที่นอกเหนือจากเรื่องเกี่ยวกับไสยเวทย์แล้ว ยังพบว่าคาถา จำนวนมากแฝงนัยทางพุทธศาสนา คือ เป็นธรรมคาถา คาถาที่ให้ระลึกถึง พระพุทธศาสนาหรือคาถาที่มาจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ธรรมคาถา ที่พบในตำราไสยศาสตร์ฯ เช่น คาถาพระศรีอารีย ไตรลักษณะญาณ โพชฌังคปริตร พระอริยอัฐศิกมคค หัวใจสัมพุทธะ พระไตรสรณคมน์ ยอด พระกัณฑ์ไตรปิฎก คาถาพระพุทธโกษา รัตนมาลาสูตร เป็นต้น

คาถาหมวดอื่น ๆ ในที่นี้หมายถึง คาถาที่นอกเหนือจากหมวด ต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ได้แก่ พระคาถาถอนโบสถ์ โองการพระมหาเถร ตำแย คาถาถักไส้หนูมาน คาถาถักกระบองเพชร คาถาจุดเทียนชัย ตำรา ขุนศรีธนัญชัย (บอกฤกษ์) กามจร (บอกฤกษ์) โองการเทพชุมนุม ตัวอย่างคาถา เช่น

“๑ เมตตา กรุณา มุฑิตา อุเบกขา ฯ พระคาถานี้ภาวนาให้พรแก่ สัตว์ทั้งหลายอันตนได้กระทำมาแล้ว ฯ”

ซึ่งคาถาข้างต้นมีที่มาจากพรหมวิหารธรรม 4

“**อหํ สุขีโต โหมิ นิทุกโข อเวโร อพฺยปชฺโช อนีโฆ สุขีโต
ปฺริหฺรามิฯ** พระคาถานี้ภาวนาให้พรแก่บิดามารดา และมิตรพรหมทั้งหลาย
ทั่วอเนกจักรวาลแล”

คาถาภาษาบาลีนี้ แท้จริงแล้วเป็นบทแผ่เมตตาที่ใช้กันแพร่หลาย
นั่นเอง

คาถาบางบทก็เน้นการสร้างกำลังใจในการประกอบอาชีพเช่น หมอ
นวด ดังคาถานี้

“**อสุพฺพํ สา อุปคฺฉนฺติ เทภินฺนวา อหํ ราชานมาเรทฺติ เสกมือนวด
คนไข้เป็นเส้นทึงแก่คนทั้งหลายแลฯ๑๙**”

จากการแบ่งหมวดคาถา แสดงให้เห็นว่าคาถาทางไสยศาสตร์ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตประจำวัน คือ 1.) ความต้องการป้องกันตัวจากภัยอันตรายต่าง ๆ รวมไปถึงความต้องการที่จะคงกระพันต่ออาวุธทั้งปวง 2.) ความต้องการเป็นที่รักของคนทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงที่หมายปอง รวมไปถึงเจ้านาย หรือเพื่อนร่วมงาน และ 3.) ความต้องการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งในอดีตนอกจากการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรต่าง ๆ แล้วยังพบการใช้คาถาทางไสยศาสตร์ประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคด้วย ซึ่งหมวดคาถาข้างต้นนี้สามารถเทียบได้กับทฤษฎีลำดับขั้นแห่งความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) ที่แบ่งออกเป็น 5 ชั้น ได้แก่ 1) ความต้องการทางร่างกาย หรือ สรีระ (Physiological Needs) 2) ความต้องการความมั่นคง และปลอดภัย (Safety Needs) 3) ความต้องการความรัก และความผูกพัน (Love and Belonging Needs) 4) ความต้องการการยกย่อง (Esteem Needs) และ 5) ความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริง และพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ (Need for self-actualization)

ตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของ คนในอดีตที่ผูกพันกับความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติและความเชื่อเรื่อง ศาสนาโดยผสมผสานความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อทาง ไสยศาสตร์ ดังจะเห็นได้ว่าวิธีบริกรรมคาถาต่าง ๆ มักแทรกความเชื่อด้าน ศาสนาเข้าไปด้วย โดยเฉพาะคำสวดที่เป็นภาษาบาลี เช่น คาถาที่มาจาก บทพระพุทธานุคุณ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือคาถาที่มาจากชื่อ พระคัมภีร์ทางศาสนา หรือคาถาบางบทมีความเชื่ออื่น ๆ เช่นใช้ชื่อของ เทพเจ้าต่าง ๆ นอกจากนี้เนื้อหาในตำราไสยศาสตร์ฯ ยังมีส่วนที่กล่าวถึง ฤกษ์ยาม และการรักษาโรค การผสมผสานความเชื่อหลากหลายดังกล่าว แสดงให้เห็นภูมิปัญญา และการสร้างสรรค์จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญ ในวิถีชีวิตคนไทย

เชิงอรรถ

¹โดยประติรพ พรหมบุตร ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมเรื่องฉันทชาติกอักษรไทยย่อ ฉบับวัดบ้านแลง จังหวัดระยอง” หลักสูตรจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี

²ปรับปรุงจากรายงานค้นคว้าส่วนบุคคลระดับปริญญาตรี เรื่อง “คัมภีร์อานิสงส์ฉบับวัดจุฬามณี อำเภอเมือง จังหวัดระยอง” ของ นางสาวอัครยา บุญวาสนา นักศึกษาศาสาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

³ปรับปรุงจากรายงานค้นคว้าส่วนบุคคลระดับปริญญาตรี เรื่อง “การศึกษาตำราโรคนิทานฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ของ นริสรา เลิศไพฑูรย์พันธ์ นักศึกษาศาสาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁴ปรับปรุงจากรายงานค้นคว้าส่วนบุคคลระดับปริญญาตรี เรื่อง “การศึกษาตำราไสยศาสตร์ฉบับวัดราชบัลลังก์ประดิษฐานราม อำเภอแกลง จังหวัดระยอง” ของ นางสาวภัทธรินทร์ ลิ้มเชย นักศึกษาศาสาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บรรณานุกรม

กรณีการ์ วิมลเกษม. **ตำราเรียนอักษรไทยโบราณ : อักษร
ขอมไทย อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน.**
กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2554).

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **ประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนานิกเชก เล่ม 2.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
(2542).

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. **สารนิเทศจากคัมภีร์ไบลานสมัย
อยุธยา.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, (2545).

ดุษยา ทับถม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง
สังข์ปัดขาด ฉบับจังหวัดจันทบุรี”. วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2550).

เทศบาลเมืองแกลง. **เมืองแกลงของเราเมืองเก่าของบรรพชน.**
ระยอง: เทศบาลเมืองแกลง, (2546).

น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. **จิตรกรรมสมัยอยุธยาจากสมุดข่อย.**
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, (2528).

น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. “จิตรกรรมสมุดข่อยเรื่องมหากาฬวิ
ราชบัลลังก์ประดิษฐานราม จังหวัดระยอง”. **เมือง
โบราณ. ปีที่ 21, ฉบับที่ 1-4 (ม.ค.-ธ.ค. 2538).**

เบญจพร เรื่องเลิศบุญ. “สินไชยฉบับจังหวัดปราจีนบุรี : การ
ศึกษาเชิงพิจารณา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, (2530).

ประคอง นิมมานเหมินท์. **มองภาษา : มองภาษาถิ่นและ
มองภาษาในวรรณกรรมท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : บริษัท
ชนนิยม จำกัด, (2547).

เปลื้อง ณ นคร. **ภาษาวรรณคดี.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
ข้าวฟ่าง, (2540).

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **นามานุกรมวรรณคดีไทย
ชุดที่ 1 : ชื่อวรรณคดี.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดา, (2555).

ยอร์ช เซเดส์. **ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุด
ค้นที่พงศิก และศิลปะไทย สมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ:
องค์การการค้าของคุรุสภา, (2526).

วิมล คำสร้อย. “บทบาทวรรณกรรมที่มีต่อสังคมภาคใต้ใน
ด้านจริยธรรมและการปกครอง” ใน **การสัมมนาทาง
วิชาการเรื่องวรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือบุ
ด.ม.ป.ท., (2528).**

สมมตอมรพันธุ์, กรมพระฯ. **เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุง
รัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 5.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
(2545).

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **ทะเบียนวัด. สืบค้น
จาก [http://www3.onab.go.th/wp-content/up-
loads/2018/09/ryg_092561.pdf](http://www3.onab.go.th/wp-content/uploads/2018/09/ryg_092561.pdf), (2561).**

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสาร
โบราณ.** กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก
สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, (2548).

สิทธา พินิจกุล, และ คณะ. **การเขียน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, (2516).

สุนทรภู่. **นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่อง โคบุตรและจันท
โครบ.** กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร. (2557).

หรีด เรื่องฤทธิ. **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, (2499).**

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. “รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
เรื่อง การวิเคราะห์คัมภีร์ไบลาน ของวัดต้นตาล อำเภอ
เสนาให้ จังหวัดสระบุรี”. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย, (2553).

ชื่อหนังสือ

ระยอง : สมุดไทยและโบราณ

สนับสนุนโดย

บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน)

จัดทำโดย

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ที่มา

ชุดโครงการวิจัย “การสำรวจด้านเอกสารโบราณในจังหวัดระยอง” ภายใต้โครงการคลังข้อมูลสารสนเทศศิลปวัฒนธรรมระยอง

ผู้เขียน

อุเทน วงศ์สถิตย์อาจารย์

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง

ประติรพ พรหมบุตร

อรทัย แป่มสูงเนิน

คณะวิจัย

1. พระเทพสิทธิเวที (สมอิ่ง โชติติกโร)	ที่ปรึกษาโครงการ
2. อาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์	หัวหน้าโครงการ
3. อาจารย์ ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง	ผู้ช่วยวิจัย
4. อาจารย์ พอพล สุกใส	ผู้ช่วยวิจัย
5. อาจารย์ ดร.จตุพร โคตรกนก	ผู้ช่วยวิจัย
6. อาจารย์ อาภาโสเม ฉายแสงจันทร์	ผู้ช่วยวิจัย
7. นายดอกกรัก พยัคฆ์ศรี	ผู้ช่วยวิจัย
8. นายธนทัต คำคลองตัน	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
9. นายพิพิพงศ์ ฟางศรีสุนันทา	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
10. นายประติรพ พรหมบุตร	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
11. นายภาณุวิชญ์ หนูยิ้มซ้าย	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
12. นางสาวหริณโรจน์ เหลือหลาย	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
13. นางสาววรรดี วารีผล	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
14. นายนรนท สุขวณิช	ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม
15. นางสาวอรทัย แป่มสูงเนิน	เลขานุการโครงการ

ออกแบบ

BANANA STUDIO.

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

ISBN

978-974-641-770-9

อุเทน วงศ์สถิตย์ และคนอื่นๆ. ระยอง : สมุดไทยและโบราณ. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564.

“ระยอง”

สมุดไทยและใบลาน

ISBN 978-974-641-770-9

9 789746 417709